

Birleşmiş Milletler
Çocuk Hakları Komitesi'nin
Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin
Genel Yorumları
2006 – 2008

International Children's center (ICC)

Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC), Fransız Hükümeti ve UNICEF'in girişimleriyle 1949 yılında özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayan çocukların sağlık ve refah düzeylerinin artırılması için çalışmak üzere Fransa'da (Paris) kurulmuş, 1999'a kadar çalışmalarını sürdürmüş ve aynı yıl kapanmıştır. Sayın Prof. İhsan Doğramacı'nın girişimleriyle 1999 yılında Türkiye'de, Ankara-Bilkent'te yeniden faaliyetlerine başlayan ICC 2004 yılının Aralık ayından itibaren Dernek statüsü altında çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.

Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC)
Bilkent Üniversitesi
Merkez Kampus Kütüphane Binası
06800 Bilkent, Ankara, TÜRKİYE

Tel : +90-312-290 23 66
Faks : +90-312-266 69 29 – 266 46 78
E-posta: icc@icc.org.tr
URL : www.icc.org.tr

ISBN: 978-9944-5124-4-2

Teşekkür

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin çeşitli oturumları sonucunda yayınlanan genel yorumları toplumumuza kazandırmak amacıyla Türkçeye çevrilip yayınlanması için gerekli izinlerin kısa zamanda alınmasını sağlayan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Üyesi Sayın Nevana Vuckovic Sahovic'e ve Komite Sekreteryası İnsan Hakları bölümünden Sayın Maja Andrijasevic-Boko'ya, bu konuyu gündeme getirerek yaptığı temaslar ve titiz takipçilik ile yayının oluşmasına büyük katkı sağlayan Sayın Adem Arkadaş'a ve bu yayının editörlüğünü üstlenen Sayın Gülgün Müftü'ye teşekkür ederiz.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin
Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları
2006 – 2008

ICC

Şubat 2008

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iv
Erken çocuklukta çocuk haklarının uygulanması.....	7-1 7-16
Çocukların fiziksel cezalardan veya cezalandırmanın zalimce veya aşağılayıcı diğer biçimlerinden korunma hakkı.....	8-1 8-11
Engelli çocukların hakları.....	9-1 9-19
Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları.....	10-1 10-19

Kısaltmalar

AIDS	: Acquired Immunodeficiency Syndrome
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK (UNHCR)	: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
CAT	: BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi
CEDAW	: BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi
CRC	: BM Çocuk Hakları Sözleşmesi
CYBH	: Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar
ECOSOC	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
GC	: Genel Yorum
HDK	: Hükümet Dışı Kuruluş
HIV	: Human immunodeficiency virus
ICC	: Uluslararası Çocuk Merkezi (International Children's Center)
ICCPR	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
IESCR	: Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi
OPSA	: Çocuk Asker İhtiyari Protokolü
OPSC	: Çocuk Satışı, Çocuk Fuhuşu, Çocuk Pornografisi İhtiyari Protokolü
PRSP	: Yoksulluğu Azaltma Strateji Metinleri
SWAP	: Sektörel Kalkınma Yaklaşımları
UİHK	: Ulusal İnsan Hakları Kurumları
UNAIDS	: BM HIV/AIDS Ortak Programı
UNESCO	: BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF	: BM Çocuklara Yardım Fonu
UNODC	: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

Ö N S Ö Z

Çocuk kimdir, çocuk nedir, sorularının yanıtını içinde taşıyan, çocuğun doğumundan itibaren birey olma hakkını tanımlayan, ancak bu hakkın uluslararası ortamda uygulanmasının sağlanması için yalnızca Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'nin yeterli olmayacağı düşüncesinden yola çıkılarak, çocuğun özel hak ve gereksinimlerini koruyup kollamak amacıyla hazırlanmış olan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmesinin üzerinden neredeyse ondokuz yıl geçti.

Sözleşme bilindiği gibi, tarihte başka hiçbir uluslararası sözleşmenin görmediği kabulü gördü ve dünyada ikisi dışında 193 ülke tarafından onaylanarak uygulanmaya başladı. Ülkemiz bu Sözleşme'yi 27 Ocak 1995 tarihinde onayladı. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin bu ölçüde kabul görmüş olması hükümetlerin çocuklara ilişkin duyarlılıklarını ve taahhütlerini açıkça yansıtmaktadır. Dolayısıyla, Sözleşme çocuk haklarına saygı, hakların korunması ve yaşama geçirilmesi için girişilecek savunu çalışmalarını destekleyen çok güçlü bir yasal araç oluşturmaktadır.

Çocuk Haklarına dair Sözleşme tüm ülkelerde çocukların hergün değişen ölçülerde karşı karşıya kaldığı ihmal ve istismarı hedef almıştır. Sözleşme çocukların hassas konularını göz önünde tutarak onların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını, bir bütünün bağımsız öğeleri olarak ele alır. Sözleşme aynı zamanda çocuğu, yaşı büyüyüp olgunlaştıkça gelişen ihtiyaçları ve hakları olan bir birey olarak görür. Bu doğrultuda, mevcut anlaşmaların da ötesine geçerek çocuğun kendi yaşamını ve geleceğini etkileyecek kararlara katılma hakkını da vurgular. Çocuğun kendini ilgilendiren kararlarda görüşünün alınması ve bu görüşlere gerekli önemin verilmesi, çocuğu etkileyen hukuki ve idari işlemlerde özel önem taşıyan bir hüküm oluşturmaktadır (Madde 12).

Bir Devlet, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onayladığında, uluslararası hukuk çerçevesinde, bunu uygulama yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır. Uygulama, taraf Devletlerin, Sözleşme'de çocuklara tanınan bütün hakların kendi egemenlik alanlarında yaşama geçirilmesini sağlayacak önlemleri aldıkları süreçtir. Sözleşme'nin 4. Maddesi taraf Devletlerden, Sözleşme'de yer alan hakların yaşama geçirilmesi için gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri almalarını talep etmektedir. Sözleşme'ye göre uygulamada esas yükümlülük Devlet'e ait olmakla birlikte çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde, toplumun tüm kesimlerinin ve çocukların katılımının sağlanması da gereklidir. Burada, iç hukukun tamamının, Sözleşme ile tam uyum halinde olmasının sağlanması, Sözleşme'de yer alan ilkelerin ve hükümlerin doğrudan doğruya ve gerektiği gibi uygulanması önemlidir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi yukarıda değinilenlere ek olarak, etkili bir uygulama için gerekli önlemler belirlemiştir. Bunların arasında hükümette, parlamentoda, yargıda ve her kademedeki özel yapılanmanın ve izleme sistemlerinin oluşturulması ve ilgili eğitim ve diğer etkinlikler de yer almaktadır.

Çocuk Hakları Komitesi, taraf Devletlerin Sözleşme uyarınca ilettikleri raporları periyodik olarak incelerken, 'Genel Uygulama Önlemleri' adını verdiği başlığa özel bir dikkat göstermektedir. Komite, incelemeleri sonucunda açıkladığı sonuç gözlemlerinde genel önlemlere ilişkin somut tavsiyelerde bulunmaktadır. Çocuk Hakları Komitesinin ilgili taraf Devletlerden beklediği, bir sonraki periyodik raporunda bu tavsiyelerle ilgili hangi somut girişimlerde bulunduğu belirtilmesidir. Sözleşme'nin 45. Maddesinin (d) bendinde "Komite, bu Sözleşme'nin 44. ve 45. maddeleri uyarınca alınan bilgilere dayanarak, telkin ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve genel nitelikteki tavsiyeler, ilgili olan Taraf Devletlere gönderilir ve şayet varsa, Taraf Devletlerin yorumları ile birlikte Genel Kurulun dikkatine sunulur" ifadesi yer almaktadır. Bu bakımdan Genel Yorumlar'ın Sözleşme'nin maddelerinin daha iyi anlaşılması ve izlenmesi açısından ne denli önemli olduğu da görülmektedir.

Genel Yorumlar çocuk haklarının yorumlanması, uygulanması ve çocukların korunması ile ilgili standart bir çerçevenin oluşmasına katkıda bulunurlar. Bu nedenle bir ülkedeki kanun yapıcılar ve tüm uygulayıcılar için bir kılavuz niteliği taşırlar.

Uluslararası Çocuk Merkezi (International Children's Center, ICC), Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Çocuk Komitesi'nin yayınladığı güncelleştirilmiş 2006 – 2008 Genel Yorumları çevirisinin, okuyucu ve uygulayıcılar için yararlı olacağını ümit etmektedir.

Amacımız çocuklarımızı saygı ve sevgi dolu, haklarını bilen ve başkalarının haklarına saygılı bireyler olarak yetiştirmek ve 21. yüzyılda, bilgi çağında kendilerini ve ülkemizi en önlere taşımalarını sağlayabilmektir.

Saygılarıyla,

Prof. Dr. Münevver Bertan

Genel Müdür

Gülgün Müftü

Program Koordinatörü ve Danışmanı

**Erken Çocuklukta
Çocuk Haklarının Uygulanması**

(gözden geçirilmiş)

GENEL YORUM

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 7 (gözden geçirilmiş) Erken çocuklukta çocuk haklarının uygulanması

2005

I. GİRİŞ

1. Bu Genel Yorum'un kaynağı, Komite'nin taraf Devletlerin raporlarını incelerken edindiği deneyimdir. Bu raporlarda erken dönem çocuklukla ilgili bilgiler çok sınırlıdır; dile getirilen görüşler çocuk ölümlerinden, doğum kaydından ve sağlık hizmetlerinden ibarettir. Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin küçük çocuklar açısından içerdiklerini daha geniş bir çerçevede ele alma gereksinimi duymuştur. Nitekim Komite buradan hareket ederek 2004 yılında bir genel görüşme gününü "Erken dönem çocuklukta çocuk haklarının yaşama geçirilmesi" konusuna ayırmıştır. Bunun sonucunda bir dizi tavsiye ortaya çıkmış (bakınız CRC/C/143, bölüm VII), ayrıca bu önemli konuya ilişkin bir Genel Yorum hazırlama kararı alınmıştır. Komite, bu Genel Yorum'uyla, küçük çocukların Sözleşme'de yer alan bütün haklara sahip olduklarının ve hakların yaşama geçirilmesi açısından erken dönemin kritik bir evre olduğunun teyidini amaçlamaktadır. Komite'nin "erken dönem çocukluk" teriminden kastı bütün küçük çocuklardır: doğum ve bebeklik, okul öncesi yıllar ve okula geçiş dönemi (bakınız aşağıdaki 4. paragraf).

II. GENEL YORUM'UN AMAÇLARI

2. Bu Genel Yorum şu amaçlarla hazırlanmıştır:

- (a) Bütün küçük çocukların insan haklarına ilişkin anlayışı güçlendirmek ve taraf Devletlerin dikkatini küçük çocuklara ilişkin yükümlülüklerine çekmek;
- (b) Erken dönem çocukluğun özelliklerinin, hakların yaşama geçirilmesini etkileyen özel yönleri hakkında yorumda bulunmak;
- (c) Küçük çocukların içinde buldukları koşulların, deneyimlerinin niteliğinin ve gelişmelerini belirleyen etmenlerin çeşitliliği dahil erken dönem çocukluğun içerdiği farklılıkların, Sözleşme'nin yaşama geçirilmesi sırasında dikkate alınmasını sağlamak;
- (d) Çocuğun haklarına ters düşmediği sürece saygı gösterilmesi gereken yerel adetler ve uygulamalar dahil, çocukların kültürel beklentilerine dikkat etmek;
- (e) Küçük çocukların, haklarını ihlal eden ve esenliklerine gölge düşüren, yoksulluk, ayrımcılık, ailelerin çözülmesi ve diğer olumsuzluklara açık durumda olduklarını dikkate almak;
- (f) Özel olarak erken dönem çocukluktaki haklara odaklanan kapsamlı politikalar, yasal düzenlemeler, programlar, uygulamalar, profesyonel eğitim ve araştırmalarla bütün küçük çocukların haklarının yaşama geçirilmesine katkıda bulunmak.

III. İNSAN HAKLARI VE KÜÇÜK ÇOCUKLAR

3. **Küçük çocukların hakları vardır.** Çocuk Haklarına dair Sözleşme, çocuğu, "uygulanabilecek yasaya göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar olan herkes" biçiminde tanımlamaktadır (madde 1). Dolayısıyla, küçük çocuklar, Sözleşme'de yer alan bütün haklara sahiptirler.

Bu çocukların özel koruyucu önlemlerden yararlanmaları ve oluşum halindeki yetenekleri doğrultusunda bu hakları fiilen kullanabilmeleri gerekir. Komite'nin kaygı duyduğu husus, Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, taraf Devletlerin hak sahipleri olarak küçük çocuklara ve bu özel dönemdeki hakların gerçekleştirilmesi için gerekli yasal düzenlemelere, politikalara ve programlara yeterli dikkati göstermemeleridir. Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin, evrensellik, bölünmezlik ve bütün insan haklarının birbirine karşılıklı bağımlılığı ilkesi doğrultusunda erken dönem çocuklukta da bütüncül biçimde uygulanması gerekliliğini bir kez daha teyit eder.

4. Erken dönem çocukluğun tanımı. Erken dönem çocukluğun tanımı, yerel geleneklere ve ilköğretim sistemlerinin düzenlenişine göre, ülkeler ve bölgeler itibarıyla farklılık gösterir. Kimi ülkelerde okul öncesinden okula geçiş çocuk 4 yaşını doldurduktan hemen sonra başlar. Diğer ülkelerde ise bu geçiş çocuk 7 yaş civarındayken gerçekleşir. Komite, erken dönem çocuklukta hakları ele alırken, doğum ve bebeklik, okul öncesi yıllar ve okula geçiş dönemleri dahil bütün küçük çocukları kapsama arzusundadır. Dolayısıyla Komite erken dönem çocukluğun işlevli tanımı olarak 8 yaş öncesini kabul eder. Taraf Devletler de, küçük çocuklara yönelik yükümlülüklerini bu tanım doğrultusunda gözden geçirmelidirler.

5. Erken dönem çocukluk için pozitif bir gündem. Komite, taraf Devletleri, erken dönem çocuklukta haklarla ilgili pozitif bir gündem oluşturmaya özendirir. Erken çocukluk dönemini henüz olgunlaşmamış bir insanın olgun bir yetişkin durumuna gelmesi için gerekli olanın yalnızca sosyalleşmesi olduğu varsayan geleneksel inançlardan ayrılmak gerekmektedir. Sözleşme, en küçük yaşta dahil olmak üzere bütün çocukların kendi başlarına birey olarak saygı görmelerinin gereğini vurgulamaktadır. Küçük çocuklar, ailelerinin, topluluklarının ve toplumlarının, kendi duyarlılıklarına ve görüşlerine sahip aktif üyeleri olarak görülmelidir. Haklarının yaşama geçirilmesi açısından, küçük çocukların fiziksel beslenme, duygusal bakım, sosyal oyunlar için zaman ve mekan, keşfetme ve öğrenme gibi alanlarda özel gereksinimleri vardır. Bu gereksinimlerle ilgili planlama, en iyi biçimde, erken dönem çocukluğa yönelik yasalar, politikalar ve programlar çerçevesinde yapılabilir. Bu planlamanın, bir uygulama planı ile bağımsız izlemeyi de öngörmesi gerekir. Bu amaçla, örneğin bir çocuk hakları komiseri atanabilir ve uygulanan yasalarla politikaların çocuklar üzerindeki etkisi değerlendirilebilir (bakınız bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili 2 sayılı Genel Yorum, paragraf 19).

6. Erken dönem çocukluğun özellikleri. Çocuk haklarının yaşama geçirilmesi açısından kritik bir dönem olan bu dönemde:

- (a) Bedenin ve sinir sisteminin olgunlaşması, artan hareketlilik, iletişim becerileri ve entelektüel kapasite, ilgi ve yeteneklerde hızlı değişim gibi açılardan küçük çocuklar yaşamlarının en hızlı büyüme ve gelişme dönemlerini erken yaşlarda geçirirler;
- (b) Küçük çocuklar ana babalarına veya kendilerine bakan diğer kişilere güçlü bir bağlanma duygusu beslerler, bu kişilerden ilgi, şefkat, bakım ve koruma beklerler; bu gereksinimlerin çocukların kişiliklerine ve gelişen yeteneklerine göre karşılanması gerekir;
- (c) Küçük çocuklar, aynı yaşta başka çocuklarla birlikte kendilerinden büyük ve küçük çocuklarla kendi önemli ilişkilerini kurarlar. Bu ilişkiler aracılığıyla karşılıklı anlaşmalar yapıp ortak etkinliklerini eşgüdümüne kavuştururlar, uyuşmazlıkları çözüme bağlarlar, anlaşmalara sadık kalırlar ve başkalarının sorumluluğunu üstlenirler;
- (d) Küçük çocuklar, yaşadıkları dünyanın fiziksel, toplumsal ve kültürel boyutlarını anlamlandırır; kendi etkinliklerinden, çocuklar ve yetişkinler dahil başkalarıyla olan etkileşimlerinden giderek daha fazla şey öğrenirler;
- (e) Küçük çocukların ilk yılları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının, duygusal güvenliklerinin, kültürel ve kişisel kimliklerinin ve gelişen yeteneklerinin temelini oluşturur;
- (f) Küçük çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri kişiliklerinin doğasına, cinsiyetlerine, yaşam koşullarına, ailenin düzenine, bakımla ilgili düzenlemelere ve eğitim sistemlerine göre farklılaşır;

(g) Küçük çocukların büyüme ve gelişme alanındaki deneyimleri, çocukların gereksinimlerine ve uygun muameleye ilişkin kültürel inançlarla birlikte çocukların aile ve topluluk içindeki aktif rolleri tarafından güçlü biçimde belirlenir.

7. Her küçük çocuğun farklı yararlarına, deneyimlerine ve sorunlarına özenli yaklaşılması, çocukların yaşamlarının bu kritik evresinde haklarını yaşama geçirmenin başlangıç noktasıdır.

8. **Erken dönem çocuklukla ilgili araştırmalar.** Komite, biriken kuramsal bilgilerin ve araştırmaların giderek bir noktayı ortaya koyduğuna dikkat çeker: Küçük çocukların yaşamlarında, esenlik ve gelişmelerinde sosyal aktörler olarak yakın ilişkilerin çok önemli rolü vardır. Bu ilişkiler, genellikle, en başta ana babalar, geniş aile üyeleri, akranlar, bakıcılar ve erken dönem çocuk gelişimi profesyonelleri olmak üzere az sayıda kişi ile ilişkilidir. Bu arada, erken dönem çocukluğun sosyal ve kültürel boyutlarına ilişkin araştırmalar, erken dönem gelişimin kavranıp gereğinin yapıldığı farklı yollara dikkat çekmektedir. Bunların arasında, küçük çocuğa ilişkin farklılaşan beklentiler, çocuğun bakımına ve eğitimine ilişkin farklı düzenlemeler de yer almaktadır. Modern toplumların bir özelliği de, giderek daha fazla sayıda çocuğun çok kültürlü toplumlarda, hızlı toplumsal değişimin damgasını vurduğu koşullarda yaşamasıdır. Bu ortam ve koşullarda küçük çocuklara ilişkin inançlar ve beklentiler de değişmekte, bu arada çocukların hakları daha fazla tanınıp kabul görmektedir. Taraf Devletler, erken dönem çocuklukla ilgili inanç ve bilgilerden, yerel koşullara ve değişen uygulamalara uygun bir biçimde yararlanmalı, bunlar ayrımcı içerik taşımadıkları (Sözleşme'nin 2. maddesi) ve çocuğun sağlığı ve esenliği açısından sakınca taşımadıkları (madde 3) sürece geleneksel değerlere saygı göstermelidirler. Nihayet, yapılan araştırmalar, yetersiz beslenme, hastalıklar, yoksulluk, ihmal, toplumsal dışlanma ve diğer olumsuzlukların küçük çocuklar açısından getirdiği özel riskleri ortaya koymaktadır. Görüldüğü kadarıyla, erken dönem çocuklukta uygun önleme ve müdahale stratejileri küçük çocukların halihazırındaki durumları ve gelecekleri üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir. Dolayısıyla, çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesi, orta dönem çocukluk ve ergenlikte karşılaşılabilecek kişisel, toplumsal ve eğitsel güçlüklerin önlenmesi bakımından etkili bir yoldur. (bakınız, ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili 4 sayılı Genel Yorum (2004)).

III. ERKEN ÇOCUKLUKTA GENEL İLKELER VE HAKLAR

9. Komite, Sözleşme'nin 2, 3, 6 ve 12. maddelerini genel ilkeler olarak belirlemiştir (bakınız, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel önlemlerle ilgili 5 sayılı Genel Yorum (2003)). Bu ilkelerden her birinin, erken dönem çocuklukta haklarla ilgili uzantıları vardır.

10. **Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı.** Madde 6, çocuğun doğuştan gelen yaşam hakkına atıfta bulunur ve taraf Devletlerin, mümkün olan en ileri düzeyde, çocuğun yaşam ve gelişme hakkını güvence altına alma yükümlülüklerini belirtir. Taraf Devletler, annelerin ve bebeklerin doğum sonrası bakımı, bebek ve çocuk ölümlerini azaltma ve yaşamlarının bu kritik döneminde bütün küçük çocukların esenliğini sağlama bakımından mümkün olan bütün önlemleri almalıdırlar. Kötü beslenme ve önlenemez hastalıklar, çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesini engelleyen öğeler olarak bugün de varlığını sürdürmektedir. Yaşamın ve fiziksel sağlığın güvence altına alınması öncelikli konulardır; bununla birlikte taraf Devletlere anımsatmak gerekir ki, 6. madde gelişimin bütün yönlerini kapsamaktadır ve küçük bir çocuğun sağlığı ve psiko-sosyal esenliği birçok yönden birbirine bağlıdır. Olumsuz yaşam koşulları, ihmal, duyarsız veya istismarcı muamele ve insan potansiyelini kısıtlayıcı durumlar bunların her ikisini de riske sokabilir. Özellikle güç koşullarda yaşamakta olan çocukların özel dikkate gereksinimleri vardır (bakınız aşağıdaki VI. bölüm). Komite, taraf Devletlere (ve ilgili diğerlerine) yaşam ve gelişme hakkının ancak bütüncül bir tarzda; sağlık, yeterli beslenme, sosyal güvenlik, yeterli yaşam standardı, sağlıklı ve güvenli bir ortam, eğitim ve oyun (maddeler 24, 27, 28, 29 ve 31) dahil olmak üzere Sözleşme'de yer alan diğer bütün hükümlerin uygulanmasıyla yaşama geçirilebileceğini anımsatmak ister. Bu arada, ana babaların sorumluluklarına saygı gösterilmesi ve yardımların ve kaliteli hizmetlerin sağlanması da zorunludur (maddeler 5 ve 18). Küçük yaşlardan başlayarak çocukların kendileri iyi beslenme, sağlıklı ve hastalıkları önleyici yaşam tarzları ile ilgili etkinliklere dahil edilmelidir.

11. **Ayrımcılığa maruz kalmama hakkı.** Madde 2, hangi türde olursa olsun ayırım gözetmeden bütün çocukların haklarını güvence altına alır. Komite taraf Devletlere, erken dönem çocuklukta hakların yaşama geçirilmesi açısından bu ilkenin beraberinde getirdiklerini belirleme tavsiyesinde bulunur:

- (a) Madde 2, küçük çocukların hangi nedenle olursa olsun ayrımcılığa maruz bırakılmamaları gerektiği anlamına gelmektedir. Örneğin, mevcut yasaların, küçük yaşta kişiler dahil çocuklara yönelik şiddete karşı koruma sağlayamaması gibi durumlardan kaçınılmalıdır. Görece güçsüz ve haklarının yaşama geçirilmesi açısından başkalarına bağımlı olduklarından, küçük çocuklar ayrımcılık riskiyle özel olarak karşı karşıyadırlar;
- (b) Madde 2, aynı zamanda, küçük çocuklardan oluşan belirli grupların da ayrımcılığa maruz bırakılmaması anlamına gelir. Ayrımcılık, beslenme açısından daha az özen, yetersiz bakım ve ilgi; oyun, öğrenme ve eğitim imkanlarının kısıtlılığı; görüş ve duyguların ifadesine sınırlama konulması gibi biçimler de olabilir. Sömürücü veya istismarcı nitelik taşıyan kötü muamele ve makul olmayan beklentiler de ayrımcılığın dışı vurulduğu biçimler olabilir. Örneğin:
  - i) çocuklara yönelik ayrımcılık, çocukların yaşamlarını, bu yaşamın bütün yönlerini etkileyen, topluma olumlu katkılarda bulunma kapasitelerini kısıtlayan ciddi bir hak ihlalidir. Küçük çocuklar, cinsiyetlerine göre ana rahmindeyken düşürülme, genital mutilasyon, ihmal, öldürülme ve yetersiz beslenme gibi uygulamaların kurbanı olabilirler. Kendilerinden ağır aile sorumlulukları üstlenmeleri beklenebilir ve bu nedenle bu çocuklar erken dönem ve ilkökul eğitiminden yoksun kalabilirler;
  - ii) engelli çocuklara yönelik ayrımcılık, bu çocukların yaşama ve yaşam kalitesine ulaşma şanslarını azaltmaktadır. Oysa bu çocukların da başka çocuklara tanınan bakım, beslenme, şefkat ve özendirme imkanlarından yararlanmaları gerekir. Ayrıca, bu çocukların, toplumla bütünleşme ve haklarından yararlanabilme açısından ek ve özel yardımlara gereksinimi olabilir;
  - iii) HIV/AIDS enfeksiyonu olan veya bu hastalıktan etkilenen çocuklara yönelik ayrımcılık bu çocukları en fazla gereksinim duydukları yardım ve destekten yoksun bırakır. Bu alandaki ayrımcılık örnekleri kamusal politikalarda, hizmet sunumu ve hizmetlere erişimde ve bu çocukların haklarını ihlal eden gündelik uygulamalarda bulunabilir (ayrıca bakınız, paragraf 27);
  - iv) etnik köken, sınıf/kast, kişisel özellikler ve yaşam tarzı, siyasal ve dinsel inançlar (hem çocukların hem de ana babalarının) temelindeki ayrımcılık, çocukların topluma tam katılımlarını engellemektedir. Böyle durumlar ana babaların çocuklarına yönelik sorumluluklarını yerine getirmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Gene bu yüzden çocukların önlerindeki fırsatlar ve kendilerine saygıları zarar görmekte, gerek çocuklar gerekse yetişkinler arasında küskünlük ve çatışmalara yol açmaktadır;
  - v) çok yönlü ayrımcılığa maruz kalan çocuklar (etnik köken, toplumsal ve kültürel statü, cinsiyet ve/veya özürllülük durumu) özellikle risk altındadır.

12. Küçük çocuklar aynı zamanda ana babalarına yönelik ayrımcılık yüzünden de mağdur duruma düşebilirler. Örneğin, resmi nikah dışı veya geleneksel değerlere aykırı sayılan diğer durumlarda dünyaya gelen çocuklar; ana babaları mülteci durumunda olan veya iltica başvurusunda bulunan çocuklar bundan zarar görebilirler. Taraf Devletler, hangi biçimi alırsa alsın ve nerede – aile, topluluk, okul veya diğer kurumlar- ortaya çıkarsa çıksın ayrımcılık konusunda titiz davranma ve bu olguyla mücadele etme sorumluluğunu taşırlar. Küçük çocuklara yönelik kaliteli hizmetlere erişimde ortaya çıkabilecek ayrımcılık özellikle kaygı verici bir olasılıktır. Bu risk, sağlık, eğitim, refah ve diğer alanlardaki hizmetlere herkesin ulaşamadığı, bu hizmetlerin Devlet, özel sektör ve hayır kurumlarınca ortaklaşa sağlandığı durumlarda özellikle geçerlidir. Komite, ilk adım olarak, taraf Devletlere, küçük çocukların yaşamına ve gelişmelerine katkıda bulunacak kaliteli hizmetlerin varlığını ve erişilebilirliğini izlemelerini tavsiye etmektedir. Bu yönde yapılabilecekler arasında, verilerin

sistematiik biçimde toplanması, çocukların ve ailelerin geri planlarına ve koşullarına göre belli başlı parametreler itibarıyla ayrıştırılması da yer almaktadır. İkinci adım olarak, bütün çocukların mevcut hizmetlerden eşitlik temelinde yararlanmalarını güvence altına alacak girişimler gerekmektedir. Daha genel olarak, taraf Devletler küçük çocuklara yönelik ayrımcılık konusunda genel anlamda bilinç ve duyarlılık geliştirmeli, bu arada güç durumdaki grupları özel olarak ele almalıdır.

13. **Çocuğun yüksek yararı.** Madde 3, çocuğu ilgilendiren her konu ve girişimde çocuğun yüksek yararının en başta gözetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Göreli olgunlaşmamışlıkları nedeniyle, küçük çocuklar, kendi esenliklerini etkileyecek kararlarda haklarının ve çıkarlarının gözetilmesi bakımından yetkililere bağımlıdır. Ancak, bu kararlarda çocukların görüşleri ve gelişim halindeki yetenekleri de dikkate alınmalıdır. Yüksek yarar ilkesi Sözleşme metninde sık sık görülmektedir (erken dönem çocuklukla en fazla ilgili 9, 18, 20 ve 21. maddeler dahil olmak üzere). Çocuklarla ilgili bütün girişimlerde yüksek yarar ilkesinin gözetilmesi gerekir; bu ilke, çocukların haklarının korunmasına, yaşama, büyüme ve gelişmelerinin sağlanmasını sağlayacak aktif önlemlerle birlikte çocuk haklarının gerçekleşmesinde gündelik sorumluluklar taşıyan ana babalarla diğerlerinin desteklenmesine ve kendilerine yardımcı olunmasına ilişkin önlemleri gerektirir:

- (a) *Tek tek çocukların yüksek yararı.* Çocuğun bakımı, sağlığı, eğitimi vb. ile ilgili bütün kararlarda yüksek yarar ilkesi gözetilmelidir. Buna, ana babanın, profesyonellerin ve çocuklardan sorumlu başkalarının alacakları kararlar da dahildir. Taraf Devletler, bütün hukuksal meselelerde küçük çocukların çocuğun yararını gözetten bir kişi tarafından bağımsız olarak temsil edilmesini ve çocukların kendi görüş ve tercihlerini dile getirebilecekleri her durumda dinlenilmelerini sağlayacak hükümler getirmelidir;
- (b) *Bir grup veya topluluk olarak küçük çocukların yüksek yararı.* Çocukları etkileyecek içerikteki bütün yasa ve politika geliştirme çalışmaları, idari ve yargısal kararlar ve sunulan hizmetler yüksek yarar ilkesini dikkate almalıdır. Bunun kapsamına, çocukları doğrudan doğruya etkileyen eylemler (örneğin sağlık hizmetleri, bakım sistemleri, okullar vb. ile ilgili olanlar) kadar etkileri dolaylı olanlar (örneğin, çevre, konut ve ulaşım ile ilgili olanlar) da girer.

14. **Küçük çocuğun görüşlerine ve duygularına saygı.** Madde 12'ye göre çocuk kendisini etkileyecek her konuda görüşlerini serbestçe dile getirme hakkına sahiptir ve bu görüşlerin dikkate alınması gerekir. Bu hak, haklarının korunması, geliştirilmesi ve izlenmesi süreçlerinin aktif bir katılımcısı olarak küçük çocuğun statüsünü pekiştirir. Küçük çocuğun bir özne olarak – ailesinin, topluluğunun ve toplumunun aktif bir katılımcısı olarak- konumuna gösterilmesi gereken saygı çoğu kez yaş ve olgunlaşmamışlık gibi gerekçelerle boşlanmakta veya uygunsuz bulunmaktadır. Birçok ülkede ve bölgede, geleneksel inançlar küçük çocukların eğitim ve sosyalleşme gereksinimini vurgular. Küçük çocuklara, gelişmemiş; anlayış, iletişim ve tercih yapma bakımından en temel kapasiteden bile yoksun kişiler olarak bakılır. Küçük çocuklar ailelerinde güçsüz, toplum içinde ise sessiz ve görünmez durumdadır. Oysa, hak sahibi kişiler olarak en küçük çocukların bile görüşlerini ifade etme hakkı vardır ve bu görüşlere “çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine göre gerekli ağırlığın tanınması” gerekir (madde 12.1). Küçük çocuklar çevrelerine karşı son derece duyarlıdır; kendi özgün kimliklerinin yanı sıra, yaşamlarındaki kişileri, yerleri ve rutin işleri hızla kavrarlar. Küçük çocuklar tercih yaparlar ve daha yazılı ve sözel dilin kurallarını bellemeden çok önce duygularını, düşüncelerini ve dileklerini çeşitli yollardan iletirler. Bu açıdan bakıldığında:

- (a) Komite, taraf Devletleri, görüşlerini dile getirme, kendisini etkileyecek meselelerde danışılma gibi hak ve özgürlüklere sahip kişi olarak çocuk kavramının, çocuğun kapasitesi, çıkarları ve zararlı deneyimlerden korunma hakları doğrultusunda en erken yaşlardan başlayarak yerleştirilmesi için gerekli bütün önlemleri almaya özendirir;
- (b) Görüşlerini ve duygularını ifade etme hakkı, çocuğun evdeki (yerine göre geniş aile içindeki) ve topluluktaki gündelik yaşamına yerleşik kılınmalıdır; bu hak, erken dönem çocukluk boyunca, sağlık, bakım ve eğitim konularında, hukuksal süreçlerde, araştırmalar ve danışmalar dahil politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesinde dikkate alınmalıdır;

- (c) Taraf Devletler, ana babaların, profesyonellerin ve yetkililerin, küçük çocukların uygun bütün ortamlarda ve günlük faaliyetler içinde haklarını aşama aşama hayata geçirebilecekleri fırsatların yaratılmasında aktif biçimde görev almalı, bunun için gerekli becerilerle ilgili eğitimi sağlamalıdır.

Katılım hakkının yaşama geçirilmesi, yetişkinlerin çocuk merkezli bir tutum benimsemelerini, küçük çocuklara kulak vermelerini, saygınlıklarını ve kişisel bakış açılarını dikkate almalarını gerektirir. Ayrıca, yetişkinler, kendi beklentilerini küçük çocukların ilgi alanlarını, yararlarını, anlama düzeylerini ve nasıl iletişim kurmak istediklerini göz önünde bulundurarak gözden geçirip ona göre uyarlamalıdır.

IV. ANA BABALARIN SORUMLULUKLARI ve TARAF DEVLETLERİN YARDIMI

15. **Ana babaların ve birinci elden bakım sağlayan diğerlerinin belirleyici rolü.** Normal koşullarda, bir çocuğun ana babası, ailenin diğer üyeleri, geniş aile üyeleri, topluluktan kişiler veya varsa yasal vasilerle birlikte, çocuğun haklarının yaşama geçirilmesinde belirleyici rol oynar. Bu husus, Sözleşme’de tam olarak kapsamaktadır (özellikle madde 5); bu arada taraf Devletlere de, kaliteli çocuk hizmetleri dahil ilgili kişilere bu konuda yardım sağlama yükümlülüğü getirilmektedir (özellikle madde 18). Sözleşme’nin giriş bölümünde aileye “toplumun temel grubu ve başta çocuklar olmak üzere bütün üyelerinin gelişmesi ve esenliği için doğal ortam” şeklinde atıfta bulunmaktadır. Komite, buradaki “aile” kavramının küçük çocukların bakımı, beslenmesi ve gelişmesi için gerekli ortamları sağlayacak çeşitli düzenlemeleri öngördüğünü kabul etmektedir. Çocuğun yüksek yararı ve hakları ile uyumlu olduğu sürece buna çekirdek aile, geniş aile ve geleneksel olsun, modern olsun diğer topluluk temelli düzenlemeler dahildir.

16. **Ana baba/birincil bakıcılar ve çocukların yüksek yararı.** Ana babalara ve birincil elden diğer bakıcılara verilen sorumluluk, bu kişilerin çocuğun yararı doğrultusunda hareket etmeleri koşuluna bağlıdır. Madde 5’e göre ana babanın rolü “Sözleşme’de yer alan hakların çocuk tarafından kullanılmasında” uygun yönlendirme ve rehberlik sağlamaktır. Bu, daha büyük yaşlardakiler için olduğu kadar küçük çocuklar için de geçerlidir. Henüz bebek denebilecek yaşlarda olan çocuklar tamamen başkalarına bağımlıdır. Ancak gene de bu çocuklar bakım, yönlendirme ve rehberliğin pasif alıcıları değildir; onlar, yaşamak, büyüyüp gelişmek ve sağlıklı kalmak için ana babalarından veya kendilerine bakan kişilerden şefkat ve anlayış bekleyen aktif sosyal öznelerdir. Yeni doğan bebekler ana babalarını (veya diğer bakıcılarını) doğumdan kısa bir süre sonra tanırlar, konuşamazlar ama onlarla aktif iletişim kurarlar. Normal koşullarda küçük çocuklarla ana babaları veya birincil elden bakıcıları arasında karşılıklı olarak güçlü bir bağ kurulur. Bu ilişkiler küçük çocuklara fiziksel ve duygusal güvenlik sağlarken onlara sürekli bakım ve özen gösterilmesini de sağlar. Çocuklar bu ilişkiler sayesinde öz kimliklerini oluştururlar, kültürel açıdan değerli beceriler, bilgiler ve davranışlar edinirler. Ana babalar (ve diğer bakıcılar) bu konularıyla normal olarak küçük çocukların haklarını yaşama geçirebilecekleri başlıca kanalı oluştururlar.

17. **Güçlendirici bir ilke olarak gelişim halindeki yetenekler.** Madde 5, olgunlaşma ve öğrenme süreçlerine atıfta bulunurken “gelişim halindeki yetenekler” kavramına başvurmaktadır. Bundan kastedilen, çocukların süreç içinde giderek bilgi, yetenek ve anlayışlar geliştirmeleridir ve buna haklarının ne olduğu ve en iyi nasıl yaşama geçirilebileceği de dahildir. Küçük çocukların gelişen yeteneklerine saygı gösterilmesi haklarının yaşama geçirilmesi açısından belirleyici önemdedir. Bu, erken dönem çocuklukta özellikle önemlidir; çünkü, bebeklik döneminden okula başlama dönemine uzanan bu süreçte çocuğun fiziksel, bilişsel sosyal ve duygusal işlevlerinde hızlı bir değişim gerçekleşir. Madde 5, ana babaların (ve diğerlerinin) çocuğa verdikleri destek ve rehberlik düzeyini sürekli olarak yeniden gözden geçirme sorumluluğuna da yer verir. Bu uyarlamalarda çocuğun yararı ve dilekleri ile birlikte, kendi yararını kavrayabilme bakımından bağımsız karar verme yetenekleri de dikkate alınır. Küçük çocuğun daha büyük yaşlardaki bir çocuğa göre daha fazla yol göstericiliğe gereksinimi olmakla birlikte, aynı yaştaki çocukların kapasitelerinde ve değişen

durumlara gösterdikleri tepkilerde farklılıklar olabileceği de unutulmamalıdır. Gelişen yetenekler, çocuğun bağımsızlığını, kendini ifade etme hakkını sınırlandıran, geleneksel olarak çocukların henüz olgunlaşmış olmamalarına ve sosyalleşme gereksinimlerine işaret ederek gerekçelendirilen otoriter uygulamaların mazereti olarak değil, pozitif ve güçlendirici bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Ana babalar (ve diğerleri), “yönlendirme ve rehberlik” işlevlerini çocuk merkezli bir tarzda, katılım (madde 12), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 14) dahil haklarını yaşama geçirecek şekilde, diyalog ve örneklerle yerine getirmeye özendirilmelidir (1).

18. Ana babaların rollerine saygı. Sözleşme'nin 18. maddesi ana babaların veya yasal vasilerin, çocukların yararı ve duyarlılıkları doğrultusunda, çocukların gelişimini ve esenliğini sağlamaktan birinci derecede sorumlu olduklarını teyit eder (maddeler 18.1 ve 27.2). Taraf Devletler, ana babaların bu bağlamdaki birincil sorumluluklarına saygı göstermelidirler. Bu saygı, çocuğun yüksek yararı için olmadıkça, çocukların ana babalarından ayrılmama yükümlülüğünü de içerir (madde 9). Fiziksel bağımlılıkları ve ana babalarına/bakıcılarına duygusal bağları nedeniyle küçük çocuklar ayrılmanın olumsuz sonuçlarından özellikle daha derin biçimde etkilenirler. Ayrıca, herhangi bir ayrılmanın koşullarını da yeterince kavrayamazlar. Ana baba ayrılmasının çocuklar üzerindeki etkilerinin olumsuz olabileceği durumlar arasında büyük olasılıkla ihmal, yeterli ilgiyi görmeme, ağır maddi veya psikolojik stres altında bakım, zihinsel sağlık sorunları, başkalarından yalıtılmışlık, ana babalar arasında geçimsizlik, istismara dayalı ilişki, ana babanın ayrılmasıyla ilişkilerin kopması veya yetersiz kurumsal bakım yer almaktadır. Komite, taraf Devletlerden, ana babaların çocukların sorumluluklarını birinci elden üstlenmelerini sağlamak ve bu sorumluluklarını yerine getirmede kendilerine çocuk açısından olumsuzluklara neden olabilecek mahrumiyet, çözülme ve bozulma durumlarını önlemek suretiyle destek olmak için gerekli bütün önlemleri almalarını ve çocuğun esenliği risk altına girdiğinde gerekli girişimlerde bulunmalarını talep eder. Taraf Devletlerin önlerindeki genel hedefler arasında, terk edilmiş veya anasız babasız kalmış çocuk sayısının azaltılması ve küçük çocuğun kendi yararına olacağı saptandığı durumlar dışında kurumsal ve başka yerlerde uzunsürelili bakım altına alınan çocuk sayısının asgariye indirilmesi de yer almalıdır (ayrıca bakınız, aşağıdaki VI bölüm).

19. Sosyal eğilimler ve ailenin rolü. Sözleşme “hem annenin hem de babanın çocuğun büyütülmesi ve yetiştirilmesinde ortak sorumlulukları vardır” diyerek çocuğun bakımı açısından her iki tarafa da eşit sorumluluk yüklemektedir. (madde 18.1). Komite'nin dikkat çektiği bir başka husus da şudur: Uygulamada, aile örüntüleri bölgelere göre farklılık göstermekte ve zamanla değişmektedir; ana babalara yönelik gayri resmi destek ağları da farklılık göstermektedir ve genel eğilim aile büyüklüğünde, ana babaların rollerinde ve çocuk yetiştirme düzenlemelerinde daha fazla çeşitlenmeye doğrudur. Bu eğilimler, fiziksel, kişisel ve psikolojik gelişimleri en iyi biçimde az sayıda ve süreklilik taşıyan kişilerce güvence altına alınabilecek olan küçük çocuklar açısından özellikle önem taşımaktadır. Genel olarak görülen, bu kişilerin ana baba, kardeşler, büyükanne-büyükbaba ve geniş ailenin diğer üyelerinden oluşması, çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki uzmanların da onlara destek olmasıdır. Komite, bu ilişki biçimlerinden her birinin Sözleşme'de yer alan çocuk haklarının yaşama geçirilmesine kendi özgün katkısını yapabileceğini ve çeşitli aile örüntülerinin çocukların esenliğini sağlama hedefi ile tutarlı olabileceğini kabul etmektedir. Kimi ülkelerde ve bölgelerde, aile, evlilik ve çocuk yetiştirme ile ilgili toplumsal tutumlardaki değişiklik, örneğin ailelerin ayrılması ve kimi değişik düzenlemeler sonucunda küçük çocukların erken dönemdeki deneyimleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu arada, ekonomik baskıların da küçük çocuklar üzerinde etkileri vardır. Örneğin ana babalar ailelerinden ve kendi topluluklardan uzak yerlerde çalışmak zorunda kaldıklarında bu tür durumlar ortaya çıkmaktadır. Başka bölgelerde ve ülkelerde ise, ananın, babanın, her ikisinin birden veya yakın bir kişinin HIV/AIDS yüzünden hastalanması veya ölmesi, artık erken dönem çocuklukta yaygın görülen bir durum haline gelmiştir. Gerek bu söylenenler gerekse başka pek çok etmen ana babaların çocuklarına olan sorumluluklarını yerine getirebilme kapasitelerini etkilemektedir. Bir başka deyişle, hızlı toplumsal değişim dönemlerinde, ana babaların yeni bilgileri ve uygulamaları kavraması ve içselleştirmesi, onların bu konulardaki geleneksel bilgi düzeyleri ve yaşam tarzlarıyla çok yakından ilişkilidir. Bu değerlerin tam anlamıyla içselleştirilmesi için yeterli zaman geçmesi gerekmektedir.

20. **Ana babalara yardım.** Taraf Devletlerin, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babalara, yasal vasilelere ve geniş ailelere uygun yardımlarda bulunmaları gerekir (maddeler 18.2 ve 18.3). Bunun kapsamına, çocuğun gelişmesi için uygun yaşam koşullarını sağlamalarında (madde 27.2) ailelere yardımcı olmak ve çocuklara gerekli koruma ve bakımın sağlanmasını güvence altına almak (madde 3.2) da girer. Özellikle erken evlenmelerin, erken çocuk sahibi olmanın yaygın görüldüğü, genç ve tek başına ebeveyn olmanın sıklıkla görüldüğü toplumlarda, Komite ana babaların ve çocuklardan sorumlu diğer kişilerin gerekli kaynaklarının ve becerilerinin bulunmadığından ve çocukları gerektiği gibi sahiplenmeye yeterince dikkat etmemelerinden kaygılıdır. Erken çocukluk, çocuğun esenliğiyle ilgili olup Sözleşme’de yer alan bütün hususlarda ana baba sorumluluklarının en yaygın (ve en yoğun) olduğu dönemdir: çocukların yaşamaları, sağlık durumları, yaşam ve bakım standartları, oyun oynama ve öğrenme fırsatları ve ifade özgürlüğü. Dolayısıyla, çocuk haklarının yaşama geçirilmesi, büyük ölçüde, çocukların bakımından sorumlu olan kişilerin refah düzeylerine ve ellerindeki kaynaklara bağlıdır. Bu tür karşılıklı bağımlılıkların dikkate alınması, ana babalara, yasal vasilelere ve diğer bakıcılara yönelik yardım ve hizmetlerin planlanmasında sağlıklı bir başlangıç noktası olacaktır. Örneğin:

- (a) Entegre bir yaklaşım, ana babaların çocuğun yüksek yararını gözetme yeterlilikleri üzerinde dolaylı yoldan etkili olabilecek (örneğin, vergiler, sosyal yardımlar, yeterli konut, çalışma saatleri gibi) müdahalelerle daha doğrudan etkili hizmetleri (örneğin ana ve çocuğuna yönelik doğum bakım hizmetleri, ev ziyaretleri gibi) bir arada kapsamalıdır;
- (b) Yeterli yardımların yapılmasında, ana babalardan beklenen yeni roller ve becerilerle birlikte, belirli dönemlerde özellikle gerekli olan ihtiyaçlar ve basınçlar
- (c) da dikkate alınmalıdır (örneğin, çocuklar daha fazla hareket etmeye, konuşmaya, sosyal beceriler kazanmaya ve bakım/egitim programlarına katılmaya başladıklarında gerekli olan esneklikler);
- (d) Ana babalara yönelik yardımlar arasında, ana babalara verilecek eğitim ve danışmanlık hizmetleri ile birlikte, kardeşlere, ailelerdeki yaşlı kişilere ve zaman zaman çocuğun yararını gözetleme sorumluluğunu üstlenen diğer kişilere verilecek hizmetler de yer almalıdır;
- (e) Yardım, aynı zamanda, ana babalara ve diğer aile üyelerine, küçük çocuklarla pozitif ve duyarlı ilişkileri özendirilen, çocukların haklarına ve yararlarına ilişkin kavrayışı güçlendiren yollardan sunulacak desteği de içerir.

21. Ana babalara yönelik uygun yardımlar, erken dönemdeki sağlık, bakım ve eğitim dahil olmak üzere en iyi biçimde, bunlar erken dönem çocukluğa ilişkin kapsamlı politikaların bir parçası haline getirildiklerinde sağlanabilir (bakınız, aşağıdaki V bölüm). Taraf Devletler, en dezavantajlı ve güç durumdaki gruplar dahil olmak üzere küçük çocukların bu tür programlarca tam olarak kapsanabilmelerini sağlamak amacıyla ana babalara gerekli desteği vermelidir. Özellikle madde 18.3, bir çok ana babanın, çoğu kez düşük ücretli işlerde çalıştıklarını, bu halleriyle ana baba sorumluluklarını bağdaştırmaya uğraştıklarını kabul etmektedir. Madde 18.3, taraf Devletlerden, ana babaları çalışan çocukların çocuk bakım ve anneliğin korunmasına yönelik hizmetlerden yararlanabilmelerini ve bu alandaki tesis ve imkanları kullanabilmelerini güvence altına almalarını istemektedir. Komite, bu bağlamda, taraf Devletlere ILO’nun Anneliğin Korunması Sözleşmesi’ni (2000, sayı: 183) onaylamalarını tavsiye eder.

V. ÖZELLİKLE GÜÇ DURUMDAKİLER GÖZETİLEREK ERKEN DÖNEM ÇOCUKLUĞA YÖNELİK POLİTİKALAR VE PROGRAMLAR

22. **Hakları temel alan çok sektörlü stratejiler.** Birçok ülkede ve bölgede, kaliteli hizmetler geliştirme çabalarında erken dönem çocukluğa düşük öncelik tanınmıştır. Bu hizmetler çoğu kez parçalı durumdadır. Başka bir deyişle bu hizmetlerin sorumluluğu çoğu kez merkezi ve yerel düzeylerde çeşitli hükümet birimlerine dağılmıştır, planlama zayıftır ve eşgüdüm yoktur. Kimi durumlarda,

bu hizmetlerin büyük bölümü yeterli kaynak, düzenleme veya kalite güvencesi olmaksızın özel ve gönüllü sektör tarafından sağlanmaktadır. Taraf Devletler, hizmet planlanması ve sunumunda çocukların yararının her zaman en başta gözetilmesini sağlamak için hakları temel alan, eşgüdümlü ve çok yönlü stratejiler geliştirmelidir. Bütün bu çabalarda, 8 yaşına kadar olan bütün çocukları gözetmek üzere, yasal düzenlemelere ve uygulanacak politikalara sistematik ve entegre bir yaklaşım esas alınmalıdır. Enformasyon ve izleme sistemlerince destekli olmak üzere, erken dönem çocukluk hizmetleri ve tesisleri için kapsayıcı bir çerçeveye gereksinim vardır. Söz konusu kapsamlı hizmetler, ana babalara yönelik yardımlarla eşgüdüm içinde olmalı, ana babaların sorumluluklarını, koşullarını ve gereksinimlerini eksiksiz dikkate almalıdır (Sözleşme'nin 5 ve 18. maddelerinde belirtildiği gibi; bakınız, yukarıdaki IV. bölüm). Ana babalar, ayrıca, kapsamlı hizmetlerin planlanmasına dahil edilmeli, bu konularda kendilerine danışılmalıdır.

23. Yaş dilimlerine göre program standartları ve profesyonel eğitimi. Komite erken dönem çocukluğa yönelik kapsamlı bir stratejinin, çocuğun olgunluk düzeyini ve bireyselliğini de dikkate alması, belirli yaş gruplarına göre (örneğin, bebekler, emekleme çağında olanlar, okul öncesi yaşta kişiler, okula yeni başlayanlar gibi) değişen gereksinimleri tanınması ve bütün bunların program standartları ve kalite ölçütleri üzerindeki etkilerini değerlendirmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Taraf Devletler, erken dönem çocukluktan sorumlu kurumların, hizmetlerin ve tesislerin, özellikle sağlık ve güvenlik alanlarındaki kalite standartlarını gözetmelerini, ilgili personelin gerekli vasıfları taşımasını, yeterli sayıda ve eğitilmiş olmasını sağlamalıdır. Küçük çocukların koşullarına, yaşlarına ve kişisel özelliklerine uygun hizmetlerin sağlanması, bütün personelin bu yaş grubu ile çalışacak biçimde eğitilmiş olmasını gerekli kılar. Erkek olsun kadın olsun bu alanda vasıflı kişilerin istihdamını sağlamak açısından küçük çocuklara toplumsal olarak değer verilmeli ve bu kişilere cazip ücretler ödenmelidir. Bu alanda görev yapanların, çocuk hakları ve çocuk gelişimi konusunda sağlam ve güncel kuramsal ve pratik bilgilere sahip olmaları (ayrıca bakınız, paragraf 41); çocuk merkezli uygun bakım uygulamalarını, müfredatı ve pedagojiyi benimsemeleri ve gerek özel gerek kamusal programlar, kurumlar ve hizmetlere yönelik denetim ve izleme sistemleri dahil olmak üzere uzman-profesyonel kaynaklardan ve desteklerden yararlanabilmeleri gerekir.

24. Özellikle en güç durumda olanların hizmetlere erişimi. Komite, taraf Devletlere, bütün küçük çocukların (ve çocukların esenliğinden birinci derecede sorumlu olanların) uygun ve etkili hizmetlere erişimini güvenlik altına almaları çağrısında bulunur. Bunlara, çocukların esenliğini sağlayacak ve özel olarak buna göre geliştirilen sağlık, bakım ve eğitim hizmetleri de dahildir. Küçük çocuklar arasında durumları en güç olanlara ve ayrımcılığa maruz kalma riski büyük olanlara özel dikkat gösterilmelidir (madde 2). Kast edilenler arasında kız çocuklar, yoksulluk içinde yaşayanlar, özürsüzler, yerli veya azınlık gruplara mensup olanlar, göçmen ailelerin çocukları, çeşitli nedenlerle ana baba bakımından yoksun kalanlar, kurumlara yerleştirilenler, anneleri ile birlikte hapisanelerde olanlar, mülteciler ve iltica talebinde bulunanlar, HIV/AIDS enfeksiyonu olanlar veya bu hastalıktan etkilenenler ve alkol/uyuşturucu bağımlısı ana babaların çocukları yer almaktadır. (ayrıca bakınız, bölüm VI).

25. Doğum kaydı. Erken dönem çocuklukla ilgili kapsamlı hizmetler doğumla birlikte başlar. Komite, bütün çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmemelerinin, birçok ülke ve bölge açısından halen bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Bu alandaki eksiklik, çocuğun kişisel kimlik algılamasını olumsuz yönde etkileyebilir ve gene aynı nedenle çocuklar temel eğitim, sağlık ve sosyal refah haklarından yoksun kalabilirler. Bütün çocukların yaşama, gelişme ve kaliteli hizmetlere erişme haklarının (madde 6) güvence altına alınmasında ilk adım olarak Komite, taraf Devletlerin bütün çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmelerini sağlayacak önlemleri almalarını tavsiye eder. Bu, herkesin ulaşabileceği ve ücretsiz, iyi idare edilen bir kayıt sistemi ile sağlanabilir. Bunu sağlayacak etkili bir sistem esneklik taşımalı, örneğin gerektiğinde gezici kayıt birimleri de kullanarak ailelerin kimi özel durum ve koşullarına uyarlanabilmelidir. Komite, hasta veya engelli çocukların nüfusa kaydedilme olasılıklarının daha düşük olduğuna dikkat çeker ve bütün çocukların, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan (madde 2), doğumla birlikte nüfusa kaydedilmeleri gerekliliğini bir kez daha vurgular. Komite, taraf Devletlere ayrıca geç de olsa nüfusa kayıt işlemlerini kolaylaştırmanın

ve nüfusa kaydedilmemiş çocukların da sağlık, koruma, eğitim ve diğer sosyal hizmetlere diğer çocuklarla eşit düzeyde erişimini sağlamanın önemini bir kez daha hatırlatır.

26. Yaşam standardı ve sosyal güvenlik. Küçük çocuklar, fiziksel, zihinsel, manevi ahlaki ve sosyal gelişimleri açısından yeterli yaşam standardına ulaşma hakkına sahiptir (madde 27). Komite, yoksunluğun olumsuz sonuçları herkes tarafından bilinmekle birlikte milyonlarca küçük çocuk için en temel yaşam standartlarının sağlanamadığını kaygıyla belirtir. Göreli yoksulluk içinde büyüme, çocuğun esenliğine, topluma katılımına ve öz saygısına zarar verir, öğrenme ve gelişme fırsatlarını azaltır. Mutlak yoksulluk koşullarında büyüme ise daha da ciddi sonuçlara yol açar. Bu durum, çocuğun yaşamını ve sağlığını tehdit ettiği gibi temel yaşam kalitesine de zarar verir. Taraf Devletler, erken çocukluk dönemindeki yoksulluğu azaltmak ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için sistematik stratejiler uygulamalıdır. Küçük çocuklara hakları doğrultusunda temel yaşam standardı sağlanması için, çocuklara ve ailelere yönelik “maddi yardım ve destek programları” dahil olmak üzere uygun her yola başvurulmalıdır. Çocukların sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma haklarının yaşama geçirilmesi, hangi stratejiyle sağlanabilirse sağlansın önemli bir unsurdur (madde 26).

27. Sağlık bakımı ve hizmetleri. Taraf Devletler, bebek ölümlerini azaltmak ve çocuklara yaşama sağlıklı bir başlangıç yapma imkanları tanımak için, yaşamlarının bu ilk yıllarında bütün çocukların mümkün olan en üst sağlık ve beslenme standardına ulaşmalarını sağlamalıdır (madde 24). Bu bağlamda özellikle dikkat edilecek noktalar şunlardır:

- (a) Taraf Devletler, küçük çocukların sağlığı açısından stresten arınmış ortamlar kadar gerekli olan temiz içme suyu, yeterli sanitasyon, bağışıklama, iyi beslenme ve sağlık hizmetleri gibi imkanlara erişimi sağlama sorumluluğu altındadır. Kötü beslenme ve hastalıklar çocukların fiziksel sağlık ve gelişimleri üzerinde uzun erimli olumsuz etkiler yaratır. Bu durumlar çocuğun zihinsel sağlığını etkiler, öğrenmeyi ve topluma katılımı engeller ve çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmeleri olasılıklarını azaltır. Aynı şey, obezlik ve sağlıklı yaşam tarzları için de geçerlidir;
- (b) Taraf Devletlerin, çocuk sağlığı ve gelişimi alanında eğitimi özendirerek, bu arada anne sütünün, beslenmenin, hijyen ve sanitasyonun avantajları konusunda halkı bilgilendirerek çocukların sağlık hakkını yaşama geçirme yükümlülükleri vardır (2). Sağlıklı aile-çocuk, özellikle çocuk-anne (veya birinci elden bakıcı) ilişkilerinin gelişebilmesi bakımından, annelere ve yeni doğanlara uygun doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerine öncelik verilmelidir (madde 24.2). Çocukların bizzat kendileri de, örneğin çocuk merkezli uygun sağlık eğitimi programlarına katılarak, kendi sağlıklarını gözetebilirler ve akranları arasında sağlıklı yaşam tarzlarını savunabilirler;

Komite, HIV/AIDS’in küçük yaşlardaki çocuklar açısından ortaya koyduğu özel sorunlara taraf Devletlerin dikkatini çekmek ister. Aşağıdakilerin sağlanması için gerekli bütün önlemler alınmalıdır: (i) başta anne-baba arasında ve anneden çocuğa olmak üzere bulaşma zincirini önleyerek ana babaların ve küçük çocukların enfeksiyondan korunması; (ii) virüs kapmış ana babalara ve küçük çocuklara sağlıklı teşhis, etkili tedavi ve diğer desteklerin sağlanması (antiretroviral tedavi dahil); ve (iii) sağlıklı ve enfeksiyonlu öksüzler dahil, HIV/AIDS yüzünden ana babalarını veya başlıca bakıcılarını yitiren çocuklara yeterli alternatif bakımın sağlanması (ayrıca bakınız, HIV/AIDS ve çocuk hakları ile ilgili 3 sayılı Genel Yorum (2003)).

28. Erken dönem çocuklukta eğitim. Sözleşme çocuğun eğitim hakkını tanımaktadır ve ilköğretim için herkes için zorunlu ve ücretsiz olması gerekir (madde 28). Komite, kimi taraf Devletlerin bütün çocukları kapsayacak bir yıllık okul öncesi ücretsiz eğitim sistemi planlamalarını taktirle karşılamaktadır. Komite, erken dönem çocuklukta eğitimi doğumla birlikte başlayan ve küçük çocukların azami gelişme hakları ile yakından ilişkili bir süreç olarak yorumlamaktadır (madde 6.2). Eğitimle gelişme arasındaki bağlantı madde 29.1’de şöyle açıklanmaktadır: ‘taraf Devletler, çocuğun eğitiminin, (a) çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve zihinsel ve fiziksel kapasitesinin eksiksiz gelişimine

yönelmesi gerektiği konusunda mutabıktırlar.’ Eğitim amaçlarıyla ilgili Genel Yorum 1, amacın, “becerilerini, öğrenme ve diğer kapasitelerini, onurunu, öz saygısını ve güvenini geliştirerek çocuğu güçlendirmek” olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bunun, çocuk merkezli ve çocuk dostu yollardan sağlanması, çocukların haklarını ve onurlarını yansıtır içerikte olması gerekir (paragraf 2). Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkının bütün çocuklar için geçerli olduğunu, herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan kız çocukların da eğitimden yararlanmaları gerektiğini unutmamalıdır (madde 2).

29. Erken dönem çocuklukta eğitimle ilgili ana baba ve kamu sorumlulukları. Ana babaların (ve çocuklara birinci elden bakan diğer kişilerin) çocukların ilk eğiticileri oldukları ilkesi, Sözleşme’nin ana baba sorumluluklarına saygı gösterilmesine ilişkin vurgusu ile yerleşiklik kazanmış ve benimsenmiştir (yukarıdaki IV. bölüm). Bu kişilerin, haklarını yaşama geçirmelerinde küçük çocuklara uygun yönlendirme ve rehberliği sağlamaları, saygı ve anlayış temelinde güvenilir ve şefkatli ilişkilerden oluşan ortamlar yaratmaları gerekir (madde 5). Komite, taraf Devletleri, bu ilkeyi erken dönem eğitimin planlanmasında iki açıdan başlangıç noktası saymaya davet eder:

- (a) Taraf Devletler, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getiren ana babalara gerekli yardımların yapılması için her tür önlemi almalı (Madde 18.2); ana babaların çocukların erken dönemdeki eğitimlerinde oynadıkları rolü daha iyi kavramalarını sağlamalı; çocuk merkezli çocuk yetiştirme yollarını özendirmeli, çocuğa saygı gösterilmesini güvence altına almalı ve anlayış, öz-saygı ve özgüvenin gelişmesi için fırsatlar yaratmalıdır;
- (b) Taraf Devletler, erken dönem çocukluğa ilişkin planlama yaparken, her durumda ana babaların rollerini tamamlayıcı programlar hedeflemeli, bu programları mümkün olduğu ölçüde ana babalarla birlikte geliştirmeli, “çocuğun kişiliğinin, becerilerinin, zihinsel ve fiziksel potansiyelinin tam gelişiminin” sağlanmasında ana babalar, bu alanlardaki profesyoneller ve diğerleriyle aktif işbirliği sağlamalıdır (madde 29.1 (a)).

30. Komite, taraf Devletlere, küçük çocuklara eğitimi en geniş anlamıyla sağlamaları çağrısında bulunur. Bu eğitim (yukarıda 28. paragrafta özetlendiği gibi) ana babaların, daha geniş anlamda ailenin ve toplumun temel rolünü gözetmenin yanı sıra, Devletin, toplulukların veya sivil toplum kuruluşlarının geliştirdikleri organize programların katkısını da dikkate almalıdır. Araştırmalardan elde edilen kanıtlar, kaliteli eğitim programlarının küçük çocukların ilkokula başarılı geçiş yapmalarındaki, eğitim bakımından yol almalarındaki ve uzun erimli sosyal uyumlarındaki olumlu rolüne işaret etmektedir. Bugün birçok ülke ve bölge küçük çocuklara 4 yaşından başlamak üzere kapsamlı erken dönem eğitimi vermektedir ve kimi ülkelerde bu eğitim çalışan ana babaların çocuklarının bakımı ile bütünleştirilmiştir. “Bakım” ile “eğitim” arasındaki geleneksel ayrımın her zaman çocuğun yararına olmadığı gözetilerek zaman zaman “Eğit-bakım” terimi kullanılmaktadır. Bu terim, entegre hizmetlere yönelik kaymayı anlatmakta ve erken dönem çocukluğa eşgüdümlü, bütünlüklü ve çok sektörlü yaklaşıma duyulan gereksinimi vurgulamaktadır.

31. Topluluk temelli programlar. Komite, taraf Devletlerin, erken dönem çocuk gelişimi programlarını desteklemelerini tavsiye eder. Bu programlar arasında, ana babaların (ve diğer bakıcıların) güçlendirilmesinin ve eğitiminin başlıca özellikler olarak öne çıktığı ev ve topluluk temelli okul öncesi programlar da yer almaktadır. Taraf Devletler, kaliteli ve yeterli kaynaklarla desteklenen hizmetlerin sunulmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde ve benimsenen standartların belirli grupların ve kişilerin koşullarına, bu arada bebeklikten okul çağına kadar olan yaş gruplarının gelişme önceliklerine uyarlanmasında kilit role sahiptirler. Taraf Devletler bu çerçevede kaliteli, gelişim açısından uygun ve kültürel özelliklere duyarlı programlar geliştirmeli, bu programları geliştirirken erken dönem çocuk bakımı ve eğitimine standartlaştırılmış bir yaklaşımı dayatmak yerine yerel topluluklarla birlikte çalışmalıdırlar. Komite, taraf Devletlere ayrıca, erken dönem çocukluk programlarına hakları temel alan bir yaklaşımın benimsenmesine özen göstermelerini ve böyle programları desteklemelerini tavsiye eder. Bu söylenene, ilköğrenime geçişle ilgili olup süreklilik ve ilerlemeyi güvence altına alan girişimler de dahildir. Bu tür girişimler, başka süreçlerin yanı sıra planlama çalışmalarına da aktif biçimde katılacak çocukların kendilerine olan güvenlerini, iletişim becerilerini ve öğrenme istekliliklerini de arttıracaktır.

32. **Hizmet sunucusu** olarak özel sektör. Komite, “Hizmet sunucusu olarak özel sektör ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesindeki rolü” başlıklı ve 2002 tarihli genel görüşmesinde benimsenen tavsiyelere (bakınız CRC/C/121, paragraflar 630-653) atıfla, taraf Devletlere, program uygulamalarında bir kanal olarak hükümet dışı sektörün faaliyetlerini desteklemelerini tavsiye eder. Komite, ayrıca, devlet dışı hizmet sunanlardan (“kar amacı güden” ve “gütmeyen” sunucular) Sözleşme’nin ilke ve hükümlerine saygı göstermelerini talep eder ve bu konuya ilişkin olarak taraf Devletlerin bu Sözleşme’nin uygulanmasındaki birincil yükümlülüklerini hatırlatır. Erken dönem çocuk gelişimi alanında görev yapan profesyonellere – gerek Devlet hesabına çalışanlar gerekse diğerleri – yeterli hazırlanma imkanları, sürekli eğitim ve yeterli ücret sağlanmalıdır. Bu bağlamda taraf Devletler erken dönem çocuk gelişimi alanındaki hizmetleri sağlamak durumundadır. Sivil toplumun rolü ise, Devletin rolünü ikame edici değil tamamlayıcı nitelik taşımalıdır. Komite, Devlet dışı hizmetlerin daha ağır bastığı yerlerde, taraf Devletlere, çocuk haklarının korunmasını ve çocukların yüksek yararının gözetilmesini sağlama bakımından sunulan hizmetleri düzene bağlama ve kalitesini denetleme yükümlülükleri olduğunu hatırlatır.

33. **Erken dönem çocuklukta insan hakları eğitimi.** Komite, 29. madde ve Komite’nin 1 sayılı Genel Yorum’u (2001) ışığında, taraf Devletlerin, insan hakları eğitimi erken dönem eğitim içine almalarını tavsiye eder. Bu eğitim katılımcı ve çocuklar açısından güçlendirici olmalı; onlara haklarını ve sorumluluklarını, çıkarlarına, duyarlılıklarına ve oluşum halindeki yeteneklerine uygun biçimde yaşama geçirme anlamında pratik fırsatlar tanımalıdır. Küçük çocukların insan hakları alanındaki eğitimi, evlerde, çocuk bakım merkezlerinde, erken dönem eğitim programlarında ve küçük çocukların buldukları topluluk içi diğer ortamlarda gündelik konulardan hareket etmelidir.

34. **Dinlenme, boş zaman ve oyun hakkı.** Komite, “çocuğun dinlenme, boş zamanı değerlendirme, oyun ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını” öngören Sözleşme’nin 31. maddesine taraf Devletlerin ve diğer kesimlerin yeterli önemi vermediğini kaydeder. Oyun, erken dönem çocukluğun en ayırt edici özelliklerinden biridir. Çocuklar, ister yalnız başlarına ister başkalarıyla oynarken, halihazırdaki kapasitelerinden hem yararlanırlar, hem de eksikliklerini görürler. Erken dönem eğitimde yaratıcı oyunların ve yeni şeyler keşfedilmesinin değeri geniş bir kesim tarafından kabul edilmektedir. Ne var ki, dinlenme, boş zaman değerlendirme ve oyun oynama hakkı, çoğu kez, küçük çocukların çocuk merkezli, güvenli, destekleyici, uyarıcı ve stresten arınmış ortamlarda bir araya gelme, oyun oynama ve etkileşim kurma fırsatlarının sınırlılığı yüzünden engellenmektedir. Çocukların oyun oynayabilecekleri mekanlara sahip olma hakkı özellikle kentsel ortamların birçoğunda risk altındadır. Çünkü, buralarda konutların, ticari merkezlerin ve ulaşım sistemlerinin tasarımı ve yoğunluğu gürültü, kirlilik ve başka tehlikelerle birleşerek küçük çocuklar için pek çok açıdan sakıncalı ortamlar yaratmaktadır. Çocukların oyun haklarını evdeki aşırı iş yükü (özellikle kız çocuklar için) veya okullardaki rekabet ortamı da engelleyebilir. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, hükümet dışı kuruluşlara ve özel kişilere, aynı zamanda yoksullukla mücadele stratejilerinin bir parçası olarak da, küçük çocukların bu haklarının yaşama geçmesini engelleyen potansiyel durumları belirleme ve ortadan kaldırma çağrısında bulunur. Kentlerin, boş zaman ve oyun alan ve tesislerinin planlanmasında, gerekli istişarelerde bulunularak, çocukların görüşlerini ifade etme hakları da dikkate alınmalıdır (madde 12). Taraf Devletler, bütün bunları gözeterek, dinlenme, boş zaman değerlendirme ve oyun hakkının yaşama geçirilmesi konusuna daha fazla eğilmeli ve bunun için gerekli (finansal ve insani) kaynakları ayırmalıdır.

35. **Çağdaş iletişim teknolojileri ve erken dönem çocukluk.** Madde 17 , gerek geleneksel basılı medyanın gerekse modern teknolojiye dayalı kitle iletişim araçlarının çocuk haklarının gerçekleşmesine katkıda bulunma potansiyelini kabul eder. Erken çocukluk, yayıncılar ve medya alanındaki üreticiler için özel bir pazardır. Bu kesimlerin, küçük çocukların kapasite ve yararlarına uygun, sosyal ve eğitsel açıdan yararlı, çocukların koşullarında, dillerinde ve kültürlerindeki ulusal ve bölgesel farklılıkları yansıtan ürünler hazırlamaya özendirilmesi gerekir. Azınlık grupların, kendilerinin tanınmasına ve toplumsal olarak kapsanmalarına hizmet eden medyaya erişim gereksinimlerine özel önem verilmelidir. Madde 17 (e) ayrıca, taraf Devletlerin uygunsuz ve potansiyel olarak zararlı materyalden korunmasını

da öngörmektedir. İnternet temelli medya dahil modern teknolojilerin çeşitliliğinin ve erişilebilirliğinin hızla artması özellikle kaygılara yol açan bir gelişmedir. Küçük çocuklar, uygunsuz veya tacizkar materyalle karşılaştıklarında bu onlar açısından özel bir risk oluşturacaktır. Taraf Devletler, medya üretimini ve iletimini küçük çocukları koruyacak tarzda düzenlemeli, ayrıca ana babaları/bakıcıları çocuk yetiştirme sorumluluklarının bu yanı itibarıyla da desteklemelidir. (madde 18).

VI. ÖZEL KORUNMA GEREKSİNİMİ OLAN KÜÇÜK ÇOCUKLAR

36. **Küçük çocukların risklere açıklığı.** Komite, bu Genel Yorum'un tümünde, çok sayıda küçük çocuğun, haklarının ihlale maruz kaldığı güç koşullarda büyüdüğünü kaydetmiştir. Ana babalarla veya bakıcılarla olan tutarsız ve güvenilmez ilişkiler, aşırı yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşama, çevrelerinde çatışmaların ve şiddetin hüküm sürmesi, mülteci olarak evlerinden yurtlarından olma ve diğer olumsuz durum ve koşullar özellikle küçük çocuklara zarar vermektedir. Küçük çocukların bu tür olumsuz durumları kavrama, bu olumsuzlukların sağlıkları veya fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki veya sosyal gelişmeleri üzerindeki olumsuz etkilerine karşı direnme güçleri daha azdır. Hastalık, ölüm, ailelerin veya toplulukların parçalanması gibi durumlar nedeniyle ana babaların veya diğer bakıcıların çocuklara yeterli koruma sağlayamamaları halinde küçük çocuklar özellikle risk altına girmektedir. Koşullar ne kadar güç olursa olsun, küçük çocuklara özel olarak ilgi gösterilmesi gerekir. Bunun nedeni, küçük çocukların hızlı bir gelişim süreci içinde olmaları; hastalık, travma, gelişme bozuklukları veya çarpıklıkları gibi olumsuzluklara daha açık bulunmaları; güçlüklerden kaçınma veya bunlara direnme güçlerinin zayıflığı ve korunma ve yararlarının kollanması açısından başkalarına olan bağımlılıklarıdır. Komite, aşağıdaki paragraflarda, taraf Devletlerin dikkatini, Sözleşmede atıfta bulunulan ve erken dönem çocuklukta hakları üzerinde net etkileri olan belli başlı güçlüklerle çekmektedir. Bu liste kuşkusuz bütün güç durumları içermemektedir ve ayrıca çocukların belirli bir durumda birden fazla riskle karşılaşmaları da mümkündür. Aslında taraf Devletlerin hedefi, hangi koşulda olursa olsun her çocuğun haklarını yaşama geçirmede yeterli korumadan yararlanmasını sağlamak olmalıdır:

- (a) *İstismar ve ihmâl (madde 19).* Küçük çocuklar, fiziksel ve zihinsel şiddet dahil olmak üzere sık sık ihmâl, kötü muamele ve istismara maruz kalmaktadır. İstismar çoğu kez aile içinde de ortaya çıkabilmekte ve özellikle yıkıcı boyutlar alabilmektedir. Küçük çocuklar çevrelerinde olup bitenlerden kaçınma, bunlara karşı direnme ve böyle durumlarda başkalarından yardım isteme bakımından özellikle zayıf durumdadırlar. İhmâl ve istismar sonucu oluşan travmanın, küçük çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını, beyinin olgunlaşmasını ölçülebilir boyutlarda olumsuz etkilediğini ortaya koyan ikna edici kanıtlar vardır. Erken dönem çocuklukta istismar ve ihmâlin yaygınlığı ve bunun uzun erimli etkileri gözetilerek, taraf Devletler, risk altındaki küçük çocukları korumak için gerekli bütün önlemleri almalı, istismar mağduru çocuklara koruma sağlamalı, bir yandan karşılaştıkları ihlaller yüzünden çocukların damgalanmasını önlerken diğer yandan yaşanan travmanın giderilmesi için olumlu adımlar atmalıdır.
- (b) *Aileleri olmayan çocuklar (madde 20 ve 21).* Çocuklar anasız babasız kaldıklarında, terk edildiklerinde, aile bakımından yoksun kaldıklarında, ilişkileri uzun süreli koptuğunda veya ayrılmalar yaşandığında (örneğin doğal felaket veya diğer olağanüstü durumlarda, HIV/AIDS gibi salgınlar sonucunda, ana baba hapse girdiğinde, silahlı çatışma, savaş veya göç gibi durumlarda) gelişme hakları da ciddi bir risk altına girer. Bu tür olumsuzluklar, kişisel dirençlerine, yaşlarına, içinde buldukları koşullara, başka yerlerden destek alıp alamadıklarına ve alternatif bakım imkanlarının mevcut olup olmamasına göre çocukları farklı derecelerde etkiler. Yapılan araştırmalara göre, kalitesiz kurumsal bakımda sağlıklı bir fiziksel ve psikolojik gelişim sağlanma olasılığı düşüktür ve kalitesiz kurumsal bakım özellikle 3 yaşından küçük çocuklar söz konusu olduğunda, ancak 5 yaşına kadar olan bütün çocuklarda uzun dönemdeki sosyal uyum bakımından ciddi derecede olumsuzluklara yol açabilir. Alternatif bakım mutlaka gerekliyse, o zaman erken yaşta bir ailenin yanına veya aile benzeri bir ortama yerleştirilme

küçük çocuklar açısından muhtemelen daha olumlu sonuçlar verecektir. Taraf Devletler, güvenlik, bakım ve şefkatin sürekliliği gibi güvenceler sağlayan alternatif bakım biçimlerini desteklemeli, küçük çocuklara karşılıklı güven ve saygı temelinde uzun süreli bağlanmalar oluşturma fırsatları tanınmalıdır. Bakıcı aile yanına yerleştirme, evlatlık alma ve geniş aile üyelerine destek bunun örnekleri arasındadır. Evlatlık verme öngörülmüşse, böyle durumlarda “çocuğun yüksek yararı” birinci derecede gözetilmenin (madde 3) de ötesinde en belirleyici öge (madde 21) olarak görülmelidir. Burada, taraf Devletlerin Sözleşme’nin başka bölümlerinde belirtilen ve bu genel görüşte bir kez daha hatırlatılan yükümlülükleri ve çocuğun ilgili bütün haklarına saygı gösterilmesi sistematik biçimde göz önünde bulundurulmalıdır

- (c) *Mülteciler (madde 22)*. Mülteci konumundaki küçük çocuklar, gündelik çevrelerinde ve ilişkilerinde aşına oldukları pek çok şeyi yitirmiş olduklarından savrulmaya özellikle açıktırlar. Gerek bu çocuklar gerekse ana babaları sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere eşit erişim hakkına sahiptirler. Yanlarında kimsesi bulunmayan veya ailelerinden ayrılmış çocuklar özellikle risk altındadır. Komite, kendi ülkelerinin dışında yanlarında kimsesi bulunmayan ve yakınlarından ayrılmış çocuklara yönelik muamele ile ilgili 6 sayılı Genel Yorum’unda (2005), bu çocukların bakımı ve korunması ile ilgili ayrıntılı kılavuzlar sunmaktadır;
- (d) *Engelli çocuklar (madde 23)*. Erken çocukluk genellikle engelliliğin belirlendiği ve bunun çocukların esenliği ve gelişmesi üzerindeki etkilerinin dikkate alındığı bir dönemdir. Küçük çocuklar, hiçbir zaman, salt engelli oldukları için kurumlara yerleştirilmemelidir. Haklarından yararlanabilmelerini önleyen engellerin ortadan kaldırılması dahil, bu çocukların eğitime ve topluluk yaşamına eksiksiz biçimde katılmalarını sağlayacak eşit fırsatlar yaratılması öncelikli bir husustur. Küçük yaşlardaki engelli çocukların, ana babalarına (veya diğer bakıcılara) yönelik destek dahil gerekli uzman yardımı almaya hakkı vardır. Bu çocuklara her durumda saygıyla yaklaşılmalı, kendilerine özgüven oluşturacak şekilde davranılmalıdır (ayrıca bakınız, Komite’nin “engelli çocukların hakları” konulu 1997 tarihli genel görüşmesinde benimsenen tavsiyeler, yer aldığı belge: CRC/C/66.);
- (e) *Zararlı çalışma biçimleri (madde 32)*. Kimi bölgelerde ve ülkelerde, çocuklar küçük yaşlardan başlayarak çalışma yaşamına katılacak tarzda sosyalleşmektedir. Yapılan işler arasında, potansiyel olarak tehlikeli, sömürücü, çocuğun eğitimi, sağlığı ve geleceği açısından zarar verici olanlar da vardır. Örneğin küçük çocuklar başka evlerde veya tarımsal işletmelerde çalıştırılabilirler veya kendilerinden tehlikeli işlerde çalışan ana babalarına ve kardeşlerine yardımcı olmaları istenebilir. Dilendirilmek üzere kullanılmaları veya kiralanmaları örneğinde olduğu gibi, bebekler bile ekonomik sömürü nesnesi olabilirler. Televizyon, filmler, reklamcılık ve diğer çağdaş medya dahil küçük çocukların eğlence endüstrisinde sömürülmeleri de bir başka kaygı konusudur. Taraf Devletlerin, ILO’nun 1999 tarih ve 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi’nde belirtilen aşırı tehlikeli biçimlerdeki çocuk işçiliği ile ilgili olarak yerine getirmeleri gereken özel sorumlulukları vardır;
- (f) *Madde bağımlılığı (madde 33)*. Küçük çocuklarda madde bağımlılığı durumu nadiren görülse bile, anneleri alkol veya uyuşturucu bağımlısı olan çocuklara uzman sağlık bakımı sağlanması gerekebilir. Ayrıca, aile üyelerinde bu tür eğilimler olan veya uyuşturucuların etkisine açık çocukların da korunmaları gerekir. Küçük çocuklar bunların dışında alkol veya uyuşturucu bağımlılığının ailenin yaşam standartları üzerindeki olumsuz etkisinden de zarar görebilirler ve böyle durumlarda kendilerinin de bağımlılık geliştirme riski artar;
- (g) *Cinsel istismar ve sömürü (madde 34)*. Küçük çocuklar, özellikle de kızlar, aileleri içinde olsun dışında olsun daha küçük yaşlarda cinsel suiistimal ve sömürüye maruz kalabilirler. Örneğin başkalarının evlerine hizmete giden kız çocuklar gibi güç koşullarda olanlar bu açıdan özellikle risk altındadırlar. Küçük çocuklar bunların dışında pornografik amaçlar için de kullanılabilirler; bu konu, Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve Çocuk Satışı, Fuhuşu ve Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol’de (2002) ele alınmaktadır;

(h) *Çocukların satılması, kaçırılması ve kötü yollara itilmesi (madde 35)*. Komite, terk edilmiş veya ailelerinden ayrılmış çocukların çeşitli nedenlerle satışı ve kaçırılışına ilişkin kanıtlar konusundaki kaygılarını sıkça dile getirmiştir. En küçük yaşlardaki çocuklar söz konusu olduğunda, bu nedenler arasında özellikle (tek başına olmasa bile) yabancılar tarafından çocukların evlat edinilmesi de yer almaktadır. Çocuk Satışı, Fuhuşu ve Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol'e ek olarak, Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinmede işbirliği ile ilgili 1993 tarihli Lahey Sözleşmesi, bu alandaki istismarın önlenmesi için bir mekanizma ve çerçeve sunmaktadır ve Komite bu nedenle taraf Devletlere sürekli olarak söz konusu sözleşmeyi kabul etmeleri/onaylamaları çağrısında bulunmuştur. Uluslararası işbirliğine ek olarak, yeni doğan her çocuğun nüfusa kaydedilmesi bu hak ihlalinin önüne geçilmesine yardımcı olabilir;

(i) *Sapkın davranış ve yasa ihlali (madde 40)*. Hangi koşul altında olursa olsun küçük çocuklar (8 yaşından küçük olanlar; bakınız paragraf 4) cezai ehliyet için asgari yaş kapsamına alınmamalıdır. Yanlış davranışları olan veya yasaları ihlal eden küçük çocuklara sempati ve anlayışla yaklaşılması, böyle çocukların kişisel denetim, sosyal empati ve uyumsuzluk çözümü kapasitelerinin artırılması gerekir. Taraf Devletler, ana babaların/bakıcıların sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kendilerine yeterli destek ve eğitimin verilmesini (madde 18) ve küçük çocukların kaliteli erken dönem çocukluk eğitim ve bakımına ve (gerektiğinde) uzman rehberlik/terapi hizmetlerine erişimlerini sağlamalıdır.

37. Bu durumlardan her birinde ve sömürünün diğer bütün biçimlerinde (madde 36), Komite taraf Devletlerin, küçük çocukların özel durumunu, fiziksel ve psikolojik tedaviyi sağlayacak, saygınlığı ve onuru gözetecek bir ortamda sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirecek bütün yasal düzenlemelere, politikalara ve müdahalelere içselleştirmelerini ısrarla talep eder. (madde 39).

VII. ERKEN DÖNEM ÇOCUKLUKTA KAPASİTE GELİŞİMİ

38. **Erken dönem çocukluk için kaynak tahsisi.** Küçük çocukların haklarının yaşamlarının bu en kritik evresinde yaşama geçmesini sağlamak için (ve erken dönem çocuklukta deneyimlerin uzun dönemdeki etkileri de dikkate alınarak), taraf Devletler, erken dönem çocukluğa ilişkin olarak, hakları temel alan bir çerçevede kapsamlı, stratejik ve zamana bağlı planlar geliştirmelidir. Bu, erken dönem çocukluk hizmetlerine ve programlarına yönelik insani ve finansal kaynak tahsislerinin artırılmasını gerektirir (madde 4). Komite kabul etmektedir ki, erken dönemde çocuk haklarını yaşama geçiren taraf Devletler bunu farklı başlangıç noktalarından kalkarak yapmaktadırlar. Başlangıç noktalarının farklılığını yaratan, erken dönem çocuklukla ilgili politikalar, hizmetler ve profesyonel eğitim açısından mevcut altyapıların farklı olması ve ayrıca bu alana potansiyel olarak ayrılabilir kaynakların da ülkeden ülkeye değişmesidir. Komite, taraf Devletlerin, örneğin sağlık ve ilköğretim eğitiminin herkese tam olarak sağlanamadığı durumlarda çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde öncelik belirleme sıkıntısı yaşayabileceklerini de kabul etmektedir. Gene de, bu Genel Yorum'da yer verilen birçok nedenden hareketle, özel olarak erken dönem çocuklukla ilgili hizmetlere, altyapıya ve diğer kaynaklara yeterince kamusal yatırım yapılması önemlidir. Bu bağlamda taraf Devletler, küçük çocukların haklarını destekleyecek kapsamlı hizmetlerin finansmanında hükümet, kamu hizmetleri, hükümet dışı kuruluşlar, özel sektör ve aileler arasında güçlü ve eşitlikçi temelde ortaklıklar geliştirmelidir. Son olarak Komite, hizmetlerin ademi merkezileştirildiği durumlarda, bunun küçük çocuklara dezavantaj getirmemesinin önemini vurgulamak ister.

39. **Veri toplama ve yönetim.** Komite, kaydedilen ilerlemenin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi, uygulanan politikaların etkisinin saptanması açısından, erken dönem çocukluğun bütün yönleri ile ilgili kapsamlı ve güncel nicel ve nitel verilerin önemine bir kez daha değinmek ister. Komite, Sözleşme'nin kapsadığı bir çok alanda olduğunda taraf Devletlerin erken dönem çocuklukla ilgili yeterli ulusal veri toplama sistemlerine sahip olmadıklarını, özellikle küçük yaşlardaki çocuklara ilişkin özel ve ayrıştırılmış bilgilerin hemen bulunamadığını bilmektedir. Komite, bütün taraf Devletlerin, Sözleşme'ye uygun biçimde, cinsiyet, yaş, aile yapısı, kentsel ve kırsal ikamet

ve ilgili diğerkategorilere göre ayrıştırılmış veri ve gösterge derleme sistemlerini geliştirmelerini tavsiye eder. Bu sistem, erken dönem çocukluğa ve özellikle güç dunumdaki çocuklara özel önem vererek, 18 yaşına kadar olan bütün çocukları kapsamalıdır.

40. Erken dönem çocukluk araştırmalarında kapasite geliştirme. Komite, çocukların sağlığı, büyümesi, bilişsel, sosyal ve kültürel gelişimi; gerek olumlu gerekse olumsuz faktörlerin çocukların esenliği üzerindeki etkileri; ve erken dönemdeki bakım ve eğitim programlarının potansiyel etkisi konusunda geniş araştırmalar yapılmış olduğunu daha önce belirtmişti. Ayrıca, son zamanlarda giderek artan biçimde, araştırmalar erken dönem çocukluğu insan hakları perspektifinden ele almaya başlamıştır. Burada, özellikle kayda değer olan, çocukların, araştırma süreçleri de dahil olmak üzere katılım haklarına hangi yollardan saygı gösterilebileceğinin ön plana çıkarılmasıdır. Erken dönem çocukluğa ilişkin araştırmalardan elde edilen kuramsal bulgular ve kanıtlar, politikaların ve uygulamaların geliştirilmesine, çeşitli girişimlerin izlenmesine ve değerlendirilmesi ve nihayet küçük çocukların esenliğinden sorumlu olanların eğitilmesine ve yetiştirilmesine çok Şey katabilir. Bununla birlikte Komite, ayrıca, halihazırdaki araştırmaların sınırlılıklarına da dikkat çekmek ister; bu araştırmalar erken dönem çocuklar üzerinde yalnızca sınırlı bir bağlamda ve dünyanın yalnızca belirli bölgeleri açasından odaklanmaktadır. Erken dönem çocukluğa ilişkin planlamanın bir parçası olarak Komite, taraf Devletleri, bu konuda özellikle hakları temel alan bir perspektiften yapılacak araştırmalar için ulusal ve yerel kapasite geliştirmeye özendirir.

41. Erken dönem çocuklukta haklara ilişkin eğitim. Erken dönem çocuklukla ilgili bilgiler ve uzmanlık statik olmayıp zamanla değişir. Bunun nedeni küçük çocukları, ana babaları ve diğer bakıcıları etkileyen sosyal eğilimlerin değişmesi, çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki öncelik ve politikalarda meydana gelen değişiklikler; çocuk bakımı, müfredat ve pedagoji alanındaki yenilikler ve yeni araştırmaların getirdiği bulgulardır. Çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesi, çocuklardan sorumlu herkesin ve ailelerindeki, okullarındaki ve topluluklarındaki rollerini kavradıkları ölçüde çocukların bizzat kendilerinin önüne birtakım görevler koyar. Taraf Devletler, çocuklar ve ailelerine, çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışan profesyonellere, bu arada özellikle parlamenterlere, yargıçlara, savcılara, avukatlara, yasaları uygulamakla görevli olanlara, kamu görevlilerine, kurumlarda ve çocukların alıkonuldukları yerlerde çalışan personele, öğretimlere, sağlıkçılara, sosyal çalışmacılara ve toplumdaki önder kişilere yönelik sistematik çocuk hakları eğitimi verilmesini sağlamalıdır. Komite taraf Devletlere ayrıca genel olarak kamuoyuna yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyaları yürütmelerini tavsiye eder.

42. Uluslararası yardımlar. Komite, bu Genel Yorum'da ifade edilen kapsamlı hükümleri uygulamaya kararlı birçok devleti etkileyen kaynak sınırlılıklarını dikkate alarak, Dünya Bankası, diğer Birleşmiş Milletler organları ve iki taraflı donörler olmak üzere donör kuruluşların erken dönem çocuk gelişimi programlarını finansal ve teknik açalardan desteklemelerini, uluslararası yardım alan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya yardım çabalarında bunu başlıca hedeflerinden biri olarak benimsemelerini tavsiye eder. Etkili bir uluslararası işbirliği aynı zamanda erken dönem çocuklukta politika ve program geliştirme, araştırma ve profesyonel eğitim gibi alanlarda kapasite geliştirilmesine de yardımcı olacaktır.

43. Sosyal eğilimler ve ailenin rolü. Komite, bütün taraf Devletlere, hükümetler arası kuruluşlara, hükümet dışı kuruluşlara, akademisyenlere, mesleki gruplara ve tabandaki topluluklara, çocuk hakları konusunda bağımsız kurumların oluşturulmasına yönelik tanıtım-savunu çalışmalarını sürdürmeleri ve erken dönem çocuklukta niteliğin önemi ile ilgili sürekli üst düzey politika diyaloglarını ve araştırmaları uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde geliştirmeleri çağrısında bulunur.

Notlar

1 Bakınız G. Lansdown, The Evolving Capacities of the Child (Florence: UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, 2005).

2 Bakınız Bebek ve Küçük Çocuk Beslenmesinde Küresel Strateji, Dünya Sağlık Örgütü, 2003.

**Çocukların Fiziksel Cezalardan
veya Cezalandırmanın Zalimce veya
Aşağılayıcı diğer Biçimlerinden
Korunma Hakkı**

GENEL YORUM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
Çocuk Haklarına dair Sözleşme

Çocukların Fiziksel Cezalardan Veya Cezalandırmanın Zalimce veya Aşağılayıcı Diğer Biçimlerinden Korunma Hakkı (diğerlerinin yanı sıra maddeler 19, 28 (2) ve 37)

GENEL YORUM NO.8

2006

İçindekiler

- I. Amaçlar
- II. Arka plan
- III. Tanımlar
- IV. İnsan hakları standartları
- V. Fiziksel ceza ve zalimce veya aşağılayıcı diğer cezalandırma biçimlerini ortadan kaldırmak için gerekli önlemler ve mekanizmalar
  1. Yasal önlemler
  2. Fiziksel ceza ve zalimce veya aşağılayıcı diğer cezalandırma biçimlerine yönelik yasaklamanın yaşama geçirilmesi
  3. Eğitimle ilgili ve diğer önlemler
  4. İzleme ve değerlendirme
- VI. Sözleşme çerçevesindeki bildirim yükümlülükleri

I. Amaçlar

1. Çocuk Hakları Komitesi, 2000 ve 2001 yıllarında çocuklara yönelik şiddet konusunda gerçekleştirdiği iki Genel Görüşme Günü ardından, çocuklara yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasıyla ilgili bir dizi Genel Yorum bildirme kararı almıştır ve elinizdeki metin bu Genel Yorum'lardan ilkidir. Bu Genel Yorum, halen çocuklara yönelik şiddetin yaygın olarak kabul gören ve uygulanan biçimleri olarak fiziksel cezalarla birlikte zalimce veya aşağılayıcı nitelikteki diğer cezalandırma biçimleri üzerinde odaklanmaktadır.
2. Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve diğer uluslararası insan hakları belgeleri, çocuğun kendi insanlık onuruna saygı gösterilmesi, fiziksel bütünlük ve yasalar çerçevesinde eşit korunma hakkını tanımaktadır. Komite, bu Genel Yorum'unu, bütün Taraf Devletlerin her tür fiziksel ceza ile çocuklara yönelik zalimce veya aşağılayıcı her tür cezalandırma biçiminin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için hemen harekete geçme, ayrıca bu alanda gerekli bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmaları ile diğer eğitici önlemlere yönelme yükümlülüklerini vurgulamak amacıyla dile getirmektedir.
3. Çocuklara fiziksel ceza uygulanmasının yaygın biçimde kabulü ve buna hoşgörü ile bakılması sorununun ele alınması ve bu sorunun ailede, okullarda ve diğer ortamlarda ortadan kaldırılması, yalnızca taraf Devletlerin Sözleşme ile altına girdikleri bir yükümlülüğten ibaret değildir. Bu, ayrıca, toplumdaki her tür şiddeti azaltmada ve önlemede başvurulacak temel stratejidir.

II. Arka plan

4. Komite, daha ilk oturumlarından başlayarak, çocukların her tür şiddetten korunma haklarının vurgulanmasına özel özen göstermiştir. Komite, taraf Devletlerin bu konuya ilişkin raporlarını ve yakın zamanlarda yayınlanan BM Genel Sekreterliği çocuklara yönelik şiddet araştırmasını inceledikten sonra, çocuklara yönelik fiziksel cezalarla birlikte zalimce ve aşağılayıcı uygulamaların hukuksal açıdan yaygın kabul gördüğünü ve bu tür uygulamaların toplumca kabullenilmesinin de sürdüğünü kaygıyla saptamıştır.(i) Komite, daha 1993 yılındaki dördüncü oturum raporunda şu hususu belirtme gereğini duymuştu: “ [Komite] çocukların haklarının korunup geliştirilmesine yönelik sistemlerin iyileştirilmesinde fiziksel ceza konusunun taşıdığı önemi kabul etmiş ve taraf Devletlerin raporlarını incelerken bu hususa özel dikkat göstermeyi kararlaştırmıştır.” (ii)

5. Komite, devletler tarafından iletilen raporları incelediği ilk on yıl içinde, bütün kıtalardan 130’u aşkın ülkeye aile içinde olsun başka ortamlarda olsun fiziksel her tür cezayı yasaklamaları tavsiyesinde bulunmuştur (iii). Komite, giderek daha çok sayıda devletin çocukların kendi insanlık onurlarına ve fiziksel bütünlüklerine yasalar çerçevesinde eşit koruma sağlanması ve saygı gösterilmesi haklarını güvenceye almak için gerekli yasal düzenlemeleri yapmasından ve önlemleri almasından memnundur. Komitenin gördüğü kadarıyla 2006 yılına kadar 100 kadar devlet okullarda ve ceza infaz sistemi içinde fiziksel cezayı yasaklamış bulunmaktadır. Gene giderek daha çok sayıda devlet evde, ailede ve alternatif bakım kurumlarında aynı yasaklamaları benimseme yoluna gitmektedir (iv).

6. Komite, Eylül 2000’de çocuklara yönelik şiddetle ilgili iki genel görüşmesinden ilkinin gerçekleştirmiştir. Bu görüşme “çocuklara yönelik Devlet şiddeti” üzerinde odaklanmıştır ve bu görüşmenin ardından Komite ayrıntılı tavsiyeler geliştirmiştir. Bu tavsiyeler arasında her tür fiziksel cezanın kaldırılması ve kamuoyu bilgilendirme kampanyaları başlatılması da yer almaktadır. Kampanyalardan hedeflenen “bu alandaki insan hakları ihlallerinin ağırlığı, söz konusu ihlallerin çocuklar üzerindeki zararlı etkileri konusunda kamuoyunu bilgilendirip duyarlılaştırmak, çocuklara yönelik şiddetin kültürel olarak benimsenmesi sorununu ele almak ve bunun yerine şiddete ‘sıfır tolerans’ ilkesini yaygınlaştırmaktır.” (v)

7. Komite Nisan 2001’de “Eğitimin amaçları” konulu ilk Genel Yorum’unu benimsemiş ve burada fiziksel cezaların Sözleşme ile bağdaşmazlığını bir kez daha dile getirmiştir: “...Çocuklar, salt okul kapılarından içeri girdiler diye insan haklarını yitirmezler. Dolayısıyla, örneğin eğitim de, çocuğun saygınlığını tanıyacak, görüşlerini Madde 12 (1)’de belirtildiği gibi serbestçe dile getirmesine ve okul yaşamına katılmasına imkan verecek biçimde sağlanmalıdır. Eğitimin sağlanmasında dikkat edilmesi gereken bir başka husus da, disiplinin sınırlarıyla ilgili olarak Madde 28 (2)’de belirtilen katı kurallara uyulması ve okulların şiddetten arınmasına özen gösterilmesidir. Komitenin sonuç gözlemlerinde defalarca açıkladığı gibi, fiziksel cezalara başvurulması ne çocuğun saygınlığıyla ne de disiplin konusundaki katı kurallarla bağdaşabilir bir uygulamadır...” (vi)

8. Komite, “Aile içinde ve okullarda çocuklara yönelik şiddet” konulu ve Eylül 2001 tarihli ikinci Genel Görüşme Günü’nde belirlediği tavsiyelerde taraf devletlere, “ne kadar hafif olursa olsun, disiplin amaçlı olanlar dahil, aile içinde ve okullarda çocuklara uygulanan her tür şiddete son vermek üzere yeni yasa çıkarma veya eski yasaları yürürlükten kaldırma dahil gerekli yasal düzenlemeleri, Sözleşme hükümlerinde de gerekli görüldüğü gibi acilen gerçekleştirme” çağrısında bulunmuştur (vii).

9. Komitenin 2000 ve 2001 yıllarındaki Genel Görüşme Günleri’nin bir başka sonucu da dile getirilen bir tavsiyedir. Bu tavsiyeye göre BM Genel Kurulu aracılığıyla BM Genel Sekreteri’nden, çocuklara yönelik şiddetle ilgili derinlikli bir uluslararası araştırma gerçekleştirilmesi talep edilmelidir. BM Genel Kurulu 2001 yılında bu tavsiye doğrultusunda harekete geçmiştir (viii). 2003 ile 2006 yılları arasında gerçekleştirilen BM araştırması bağlamında, çocuklara yönelik olup halen hukuk içi görülen her tür şiddetin yasaklanması gerekliliği vurgulanmaktadır. Gerçekten de, fiziksel cezalandırmanın aile içinde hemen hemen tüm dünyada bu kadar yaygın olması, ayrıca aynı uygulamanın birçok ülkedeki okullarda, diğer kurumlarda ve yasalarla sorunlu çocukların ilişkili olduğu ceza infaz sistemlerinde sürmesi, çocuklar açısından kaygı verici bir durumdur.

III. Tanımlar

10. Sözleşmede çocuk “çocuğa uygulanabilecek yasaya göre daha erken yaşta reşit olma durumu dışında 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır” şeklinde tanımlanmaktadır. ix

11. Komite “bedene yönelik” veya “fiziksel” cezalandırmayı, fiziksel bir gücün kullanıldığı ve ne kadar hafif olursa olsun çocuğa acı verme veya çocukta rahatsızlık yaratma amacını taşıyan her tür ceza biçiminde tanımlamaktadır. Bu tür cezaların çoğunda çocuğa elle (dövme, tokatlama, pataklama) veya belirli bir araçla (kamçı, sopa, kayış, ayakkabı, tahta kaşık, vb.) vurulması söz konusudur. Bununla birlikte, fiziksel ceza uygulamaları tekmeleme, çocuğu sallama ve savurma, tırmalama, çimdikleme, ısırma, saçlardan çekme, kulak çekme, çocuğu uygunsuz pozisyonlarda durmaya zorlama, yakma, haşlama veya zorla ağızdan bir şeyler verme (örneğin ağzın içini sabunla yıkamak veya acı baharat sürmek) gibi uygulamaları da içermektedir. Komitenin görüşüne göre, hangi biçimi olursa olsun fiziksel ceza aşağılayıcıdır. Ayrıca, cezalandırma biçimi olarak fiziksel olmayan başka yollara da başvurulmaktadır; bunlar da zalimce ve aşağılayıcı olup Sözleşme ile bağdaşmaz niteliktedir. Örneğin, çocuğu küçük düşüren, aşağılayan, tehdit eden, günah keçisi durumuna düşüren, korkutan veya alay konusu yapan uygulamalar bu kapsamda yer almaktadır.

12. Çocuklara yönelik fiziksel cezalar, zalimce veya aşağılayıcı biçimlerdeki diğer ceza uygulamaları ev ve aile, bakım kurumları, okullar ve diğer eğitim kurumları, yargı sistemleri – hem doğrudan mahkeme kararıyla, hem de infaz kurumlarındaki uygulamalarla- işyerleri ve topluluklar dahil olmak üzere birçok ortamda görülebilmektedir.

13. Komite, çocuklara yönelik cezalandırma biçimleri olarak şiddet ve aşağılamanın herhangi bir türde haklı gösterilmesini reddederken, olumlu disiplin kavramını hiçbir biçimde reddetmiş olmamaktadır. Çocukların sağlıklı gelişimi, çocukların oluşum halindeki kapasiteleri doğrultusunda, ana babaların ve diğer yetişkinlerin toplumda sorumluluk bilincinde bir yaşam için sağlayacakları rehberlik, yönlendirme ve yardımlara bağlıdır.

14. Komite, başta bebekler ve küçük çocuklar olmak üzere çocukların büyütülmesinin ve bakımının sürekli fiziksel girişimleri ve onları korumaya yönelik müdahaleleri gerektirdiğini kabul eder. Ancak bu, gücün, belirli bir derecede acı, rahatsızlık veya aşağılanma yaratmaya yönelik olarak kasıtlı ve cezalandırma amaçlı kullanımından farklı bir olgudur. Yetişkinlerin bir fiziksel davranışla, herhangi bir suç teşkil edici saldırı arasındaki farkı ayırdetmeleri doğaldır; işte bu yüzden erişkinlerin bir çocuğa yapılan bu tür fiziksel davranışlar arasındaki belirleyici farkı görmemeleri mümkün değildir.

15. Komite, öğretmenlerin ve örneğin kurumlara yerleştirilen veya yasalarla sorunu olan çocuklarla ilgilenen diğer görevlilerin, belirli kısıtlama ve sınırlamaların getirilmesini haklı çıkartacak tehlikeli davranışlarla karşılaşabileceklerini kabul etmektedir. Ancak bir kez daha burada da, bir çocuğu koruma güdüsüyle başvuru güç kullanımı ile ceza amaçlı güç kullanımı arasında açık bir fark vardır. Mümkün olan en kısa süre için mümkün olan asgari güce başvurma ilkesi her durumda geçerli olmalıdır. Ayrıca, gerek kısıtlamalara başvurma gerekliliğini asgariye indirme, gerekse başvuru herhangi bir yöntemin güvenli ve mevcut durumla uyumlu olmasını sağlama, böylece bir denetim biçimi olarak kasıtlı acı vermektan kaçınma açısından ayrıntılı bir rehberlik ve eğitim gerekmektedir.

IV. İnsan hakları standartları ve çocuklara yönelik fiziksel ceza

16. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin kabulünden önce Uluslararası İnsan Hakları Senedi – Evrensel Bildirge ile birlikte biri Sivil ve Siyasal Haklara diğeri de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin iki uluslararası sözleşme- “herkesin” kendi insanlık onuruna ve fiziksel bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve yasalar çerçevesinde eşit korumadan yararlanması hakkını güvence altına almıştır. Komite, Devletlerin her tür fiziksel ve aşağılayıcı diğer biçimlerdeki cezaların ortadan kaldırılması yükümlülüklerini vurgularken, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin de bu temele dayandığını belirtmektedir. Her bireyin saygınlığı, uluslararası insan hakları hukukunun temel yönlendirici ilkesidir.

17. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin Giriş bölümü, Birleşmiş Milletler Anayasası'nda yer alan ve Evrensel Bildirge'de yinelenen ilkeler doğrultusunda, şu hususu teyit etmektedir: “insanlık ailesinin bütün üyelerinin saygınlığının, eşit ve geri alınmaz haklarının tanınması, dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temelidir.” Giriş bölümü ayrıca BM'nin, Evrensel Bildirge'de, “çocukluğun özel bakım ve yardım gerektiren bir dönem olduğunu” ilan ettiğini anımsatmaktadır.

18. Sözleşme'nin 37. maddesi Devletlerden “hiçbir çocuğun işkenceye veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı diğer muamele veya cezaya maruz bırakılmamasını” sağlamalarını talep etmektedir. Bu husus, 19. madde ile daha da kapsamlı bir şekilde tamamlanmaktadır. Bu maddede taraf Devletlerden şu istenmektedir: “çocuğun ana babasının veya onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin veya bakımını üstlenen kişilerin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmâl veya ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her tür istismar ve kötü muameleye karşı korunması için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel bütün önlemlerin alınması.” Burada hiçbir muğlaklık yoktur: “her tür bedensel veya zihinsel saldırı” ibaresi, çocuklara yönelik şiddetin hukuksal bir biçim almasına izin vermemektedir. Gerek fiziksel ceza, gerekse cezalandırmanın diğer zalimce veya aşağılayıcı biçimleri, ortadan kaldırılmaları için Devletlerin gerekli yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almalarını gerektiren şiddet biçimleridir.

19. Ayrıca, Sözleşme'nin 28(2) maddesi okul disiplinine atıfta bulunarak taraf Devletlerden “okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşme'ye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli bütün önlemleri almalarını” talep etmektedir.

20. Madde 19 ve madde 28(2) fiziksel cezaya açık olarak atıfta bulunmamaktadır. Sözleşme'yi hazırlayan ekip de taslağın hazırlanması sürecinde fiziksel ceza ile ilgili bir görüşmeyi kayda geçirmemiştir. Bununla birlikte Sözleşme'ye, diğer bütün insan hakları belgelerinde olduğu gibi, üzerindeki yorumların zamanla geliştiği canlı bir belge olarak bakılmalıdır. Sözleşme'nin kabulünden bu yana geçen 16 yıl içinde, çocukların evlerinde, okullarında ve kurumlarda fiziksel cezalara maruz bırakıldıkları durumların yaygınlığı, Sözleşme çerçevesindeki bildirimlerle, araştırma ve tanıtım-savunu çalışmalarıyla, diğer kurumların yanısıra, insan hakları kurumları ve HDK'lar açısından daha görünür hale gelmiştir.

21. Bu görünürlük bir kez sağlandığında, söz konusu uygulamaların çocukların insanlık onurlarına ve fiziksel bütünlüklerine saygı gösterilmesi hakkıyla bağdaşmazlığı da açıkça ortaya çıkmıştır. Çocukların ayrı bir konumda bulunmaları, gelişim aşamasını yaşayan bağımlı kişiler olmaları, özgün insani potansiyelleri ve dış etkilere açıklıkları, her tür şiddetten korunmaları bakımından hukuksal ve diğer önlemlerin daha azını değil daha çoğunu gerekli kılmaktadır.

22. Komite, çocukların şiddete dayalı ve aşağılayıcı biçimlerde cezalandırılması türü uygulamaların ortadan kaldırılmasının, taraf devletlerin ivedi ve esneklik kabul etmeyen bir yükümlülüğü olduğunu vurgulamak ister. Bu vesileyle bir kez daha kaydetmek ister ki, İnsan Hakları Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve İşkenceye Karşı Komite dahil diğer Anlaşma Organları da, taraf Devletlerin raporlarına ilişkin sonuç gözlemlerinde aynı görüşe yer vermişler; okullarda, ceza sistemlerinde ve kimi durumlarda ailede fiziksel cezaların yasaklanmasını ve buna ilişkin önlemler alınmasını tavsiye etmişlerdir. Örneğin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi, “Eğitim hakkı” ile ilgili 1999 tarihli Genel Yorumu'nda şöyle demektedir: “Komitenin görüşüne göre, fiziksel ceza, Evrensel Bildirge'de ve her iki sözleşmede yer alan giriş bölümlerindeki uluslararası insan hakları hukukunun temel yönlendirici ilkesi ile bağdaşmaz niteliktedir. Bu yönlendirici ilke, insanın saygınlığı ve onurudur. Herkesin önünde aşağılanma dahil, okul disipliniyle ilgili diğer öğeler de aynı ilkeyle bağdaşmazlık taşıyabilir.” (x)

23. Fiziksel ceza aynı zamanda bölgesel ölçekteki insan hakları mekanizmalarınca da kınanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği kararlarda çocuklara yönelik fiziksel cezaları sürekli olarak kınamış; bu bağlamdaki kararlarını önce ceza infaz sistemine, ardından özel okullar dahil olmak üzere okullara ve nihayet ailelere teşmil etmiştir (xi). Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Sosyal Şarta uymaları ile ilgili gözlemlerde bulunan Avrupa Sosyal Hakları

Komitesi, bu şartlara uygun davranışın, evde olsun, okulda olsun, başka kurumlarda olsun çocuklara yönelik her tür şiddetin yasal çerçevede yasaklanmasını gerektirdiği tespitinde bulunmuştur (xii).

24. İnter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çocuğun Hukuksal Statüsü ve İnsan Hakları'nı konu alan tavsiye mahiyetindeki görüşünde (2002), Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin yükümlülüklerini şöyle tanımlamaktadır: "... kamu görevlileriyle ilişkilerinde, kişisel ilişkilerinde veya hükümet dışı kuruluşlarla olan ilişkilerinde çocukların kötü muameleden korunmaları için gerekli bütün pozitif önlemlerin alınması." Mahkeme burada Çocuk Haklarına dair Sözleşme'den, Çocuk Hakları Komitesi'nin vardığı sonuçlardan ve ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarından alıntılar yaparak, devletlerin, aile içindeki durumlar dahil çocukları şiddetten koruma yükümlülüklerine dikkat çekmektedir. Mahkeme şu sonuca varmaktadır: "Devletin görevi, çocuk haklarının etkili biçimde yaşama geçirilmesini tam olarak sağlayacak pozitif önlemler almaktır." (xiii)

25. Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı'nın yaşama geçirilmesini izlemektedir. 2003 yılında öğrencilerin kamçılanması kararına ilişkin bir kişisel bilgilendirme üzerine Komisyon, bu durumun Afrika Şartı'nın 5. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Bu madde, zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleleri yasaklamaktadır. Komisyon, ilgili hükümetten yasayı yenilemesini, kamçılama cezasının kaldırılmasını ve mağdurlara tazminat ödenmesi için gerekli girişimlerde bulunmasını talep etmiştir. Komisyon, kararında şöyle demektedir: "Kişilerin ve özellikle de bir ülkenin hükümetinin, işlenen herhangi bir suç nedeniyle kişilere fiziksel şiddet uygulama hakkı yoktur. Böyle bir hakkın tanınması, Şart çerçevesinde Devlet eliyle işkencenin meşrulaştırılması anlamına gelir ve bu da söz konusu insan hakları anlaşmasının niteliğiyle çelişir." (xiv) Çocuk Hakları Komitesi, birçok ülkedeki anayasa mahkemesinin veya yüksek mahkemenin, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye atıfta bulunarak, kimi durumlarda veya her durumda çocuklara fiziksel ceza uygulanmasını mahkum eden kararlar almış olmalarından memnuniyet duymaktadır (xv).

26. Çocuk Hakları Komitesi, ilettikleri raporlara ilişkin incelemelerinde fiziksel cezanın kaldırılması konusunu kimi Devletlerle gündeme getirdiğinde, hükümet temsilcileri zaman zaman "çocuğun yüksek yararı" gözetilerek fiziksel cezanın "makul" veya "ılımlı" düzeyde uygulanabileceğini dile getirmiştir. Komite, önemli bir genel ilke olarak, Sözleşme'ye göre çocuğun yüksek yararının çocukla ilgili bütün işlerde başlıca mülhaza olması gerektiğini belirlemiştir (madde 3(2)). Sözleşme, 18. maddede ayrıca çocuğun yüksek yararının ana babanın başlıca duyarlılık noktası olması gerektiğini belirtmektedir. Ne var ki, çocuğun yüksek yararı kavramının yorumlanması, Sözleşme'nin bütünüyle tutarlılık taşımalıdır. Buna, çocukları şiddetin her türünden koruma yükümlülüğü ile çocuğun görüşlerine gerekli ağırlığı tanıma gerekliliği de dahildir. Yüksek yarar kavramının yorumunda, çocuğun insan olarak onuruna ve fiziksel esenliğine ters düşen fiziksel ceza ve diğer zalimce veya aşağılayıcı davranışlar haklı gösterilemez.

27. Sözleşme'nin Giriş bölümü aileyi "toplumun temel grubu ve özellikle çocuklar başta olmak üzere üyelerinin gelişmesi ve esenliği açısından doğal ortam" şeklinde tanımlamaktadır. Sözleşme, Devletlerden ailelere saygı gösterip desteklemelerini talep etmektedir. Devletlerin, aileleri içinde çocukların insanlık onurunu ve fiziksel sağlıklarını güvence altına alma yükümlülükleri konusunda tartışmalı herhangi bir husus bulunmamaktadır.

28. 5. madde, Devletlerden, ana babaların "çocuğun gelişen yetenekleri doğrultusunda, Sözleşme'de yer alan hakları kullanmalarında çocuklarına uygun yönlendirme ve rehberliği sağlama" sorumluluklarına, haklarına ve görevlerine saygı göstermelerini talep etmektedir. Bir kez daha burada da, "uygun" yönlendirme ve rehberlik, Sözleşme'nin bütünüyle uyumlu olmak ve şiddete dayalı veya diğer zalimane ve alçaltıcı disiplin biçimlerine yer vermemek zorundadır.

29. Bir kesim, fiziksel cezayı din temelinde haklı gösteren savlar ileri sürmekte, dinsel metinlerin belirli yorumlarının bu tür cezaları haklı göstermenin de ötesinde bu cezalara başvurulmasını zorunlu kıldığını belirtmektedir. Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi dinsel inanç özgürlüğünü

herkes için güvence altına almaktadır (madde18). Ne var ki, bir dinin vecibeleri başkalarının insanlık onuruna ve fiziksel esenliğine saygı gösterilerek yerine getirilmelidir. Bir insanın dininin veya inancının gerektirdiklerini yerine getirmesi, başkalarının temel haklarını ve özgürlüklerini korumak için meşru biçimde sınırlandırılabilir. Komite, kimi devletlerde, bazı vakalarda hayli küçük yaşlardaki, diğer durumlarda ise yargılamanın başlamasından itibaren reşit olur olmaz çocukların aşırı şiddet içeren cezalara maruz bırakılabildiklerini tesbit etmiştir. Bu uygulamaların arasında, dini hukuk yorumundan kaynaklanan taşlama ve uzuv kesme cezaları da yer almaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin ve İşkenceye Karşı Komite'nin de belirttiği gibi, bu tür uygulamalar Sözleşme'ye ve diğer uluslararası insan hakları standartlarına açıkça ters düşmektedir ve yasaklanmalıdır.

V. Fiziksel ceza ve zalimce veya aşağılayıcı diğer cezalandırma biçimlerini ortadan kaldırmak için gerekli önlemler ve mekanizmalar

1. Yasal önlemler

30. 19. maddenin içeriği 4. maddeyi temel alarak Devletlerin çocukları şiddetin her biçiminden koruma yükümlülüklerini yerine getirmelerine yönelik yasal ve diğer önlemlere açıklık getirmektedir. Komite, birçok Devlette, Sözleşme'nin veya ilkelerinin ulusal yasalara yansıtılmasından memnuniyet duymaktadır. Bütün Devletlerde vatandaşları saldırılardan koruyan ceza yasaları vardır. Birçok Devlet, uluslararası insan hakları standartlarını ve Sözleşme'nin 37. maddesini yansıtan, herkesin işkenceye, insanlık dışı zalimce ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya karşı korunması hakkını öne çıkartan anayasalara ve/veya yasal düzenlemelere sahiptir. Gene birçok ülke, “kötü muamele” veya “istismar” veya “zalimce davranış” suç sayan özel çocuk koruma yasaları çıkarmıştır. Ancak, Komite Devletlerin raporları üzerindeki incelemelerinden öğrenmiştir ki, yasama alanındaki bu gelişmeler genel olarak çocukların aile içinde olsun başka ortamlarda olsun her tür fiziksel cezadan, diğer zalimce veya aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinden korunmasını güvence altına almamaktadır.

31. Komite, raporlar üzerinde yaptığı incelemelerinde, birçok Devletin ceza ve medeni yasalarında, ana babalara ve diğer bakıcılara “disiplin” adına çocuklara karşı belirli bir dozda şiddet kullanmalarını savunma veya haklı gösterme imkanı tanıyan açık hükümler bulunduğunu tespit etmiştir. Örneğin, “yasal”, “makul” veya “ılımlı” ceza ve ıslah uygulamalarının savunusuna, İngiltere'deki teamül hukukunda yüzyıllardan beri yer verilmektedir ve Fransız yasalarında da “düzeltme hakkı” yer almaktadır. Bir zamanlar birçok Devlette, kocaların karılarını, efendilerin ise kölelerini, hizmetçilerini ve çıraklarını cezalandırma hakkının meşrulaştırılması söz konusuydu. Komite, Sözleşme'nin, evde, ailede ve başka ortamlarda çocuklara yönelik belirli bir düzeyde (cezalandırmanın veya ıslahın “makul” veya “ılımlı” biçimleri) şiddet uygulamasına izin veren hükümlerin (yasalardaki veya teamül hukukundaki) kaldırılmasını öngördüğünü vurgulamaktadır.

32. Kimi Devletlerde okullarda ve kurumlarda fiziksel ceza uygulamalarına özel olarak izin verilmekte, bu cezanın nasıl ve kimler tarafından uygulanacağına ilişkin yönetmelikler getirilmektedir. Azınlıkla olsalar bile bazı devletlerde ise, suç işleyen çocuklara yönelik mahkemece verilen cezanın uygulanması bağlamında çocukların sopa veya kamçıyla dövülmelerine izin verilmektedir. Komitenin de sıkça yinelediği gibi, Sözleşme bu yöndeki bütün hükümlerin kaldırılmasını gerektirmektedir.

33. Komite, kimi Devletlerde, yasalarda fiziksel cezaları açıkça savunan veya meşru gösteren hüküm yer almazken, çocuklara yönelik geleneksel tutumlar çerçevesinde fiziksel cezaya izin verildiğini gözlemlemiştir. Bu tutumlar kimi örneklerde mahkeme kararlarına yansımaktadır (örneğin, ana babaların, öğretmenlerin veya bakıcıların, “ılımlı” ıslah yöntemlerine başvurdukları gerekçesiyle, şiddet uygulama davalarından beraat ettirilmeleri gibi).

34. Çocuklara yönelik şiddete dayalı ve aşağılayıcı cezaların geleneksel olarak kabul görmesi ışığında, giderek artan sayıda Devlet, fiziksel cezanın basit yoldan yasaklanmasının ve gerekçelendirmelerin reddinin yeterli olmayacağını görmektedir. Buna ek olarak, bir yetişkine vurmak ne kadar yasa dışıysa aynı durumun çocuk için de geçerli olduğunun açıkça ortaya konması, saldırı ile ilgili ceza yasası hükümlerinin adına ister disiplin ister “makul ıslah önlemi” densin bu tür uygulamalar için

de geçerli olduğunun belirli kılınması bakımından, medeni kanunla ceza kanununda bununla ilgili açık hükümlere yer verilmesi gerekmektedir.

35. Ceza yasası çocuklara yönelik saldırılara da uygulanabilir olduğunda, fail kim olursa olsun çocuk fiziksel cezalara karşı korunmuş olacaktır. Ancak, Komite'nin görüşüne göre, fiziksel cezanın geleneksel olarak kabul gördüğü veri alındığında, uygulanabilir sektörel yasal düzenlemelerin –aile hukuku, eğitim yasası, alternatif bakım ve adalet sistemleri ile ilgili yasalar, istihdam yasası- ilgili ortamlarda bu uygulamayı açık biçimde yasaklaması gerekir. Ayrıca, öğretmenler, bakıcılar ve diğerleri ile ilgili mesleki etik kuralları ve rehberlik belgelerinde, kurumların kendi kuruluş yasalarında fiziksel cezalandırmanın ve diğer zalimce ve aşağılayıcı cezaların yasa dışı olduğu belirtilirse, bu önemli bir yarar sağlayacaktır.

36. Komite'yi kaygılandıran bir husus, fiziksel cezanın ve diğer zalimce ve aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinin, evlere hizmete gidenler dahil çocuk işçiliği ortamlarında kullanıldığını belirten raporların varlığıdır. Komite bir kez daha yinelemek ister ki, gerek Sözleşme gerekse uygulanabilir diğer insan hakları belgeleri çocukları ekonomik sömürüye, kendileri açısından tehlikeli olan, eğitimlerini engelleyebilecek çalışma biçimlerine karşı korumaktadır ve bu korumanın etkili biçimde sağlanabilmesine yönelik belirli güvenceler öngörmektedir. Bu bağlamda Komite, çocukların çalıştıkları herhangi bir ortamda fiziksel cezanın ve diğer zalimce ve/veya aşağılayıcı cezaların yasaklanması gerekliliğini vurgular.

37. Sözleşme'nin 39. maddesi Devletlerden, “ihmal, sömürü veya istismar, işkence veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele” mağduru çocukların fiziksel ve psikolojik tedavisini ve bu çocukların toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayacak gerekli bütün önlemleri almalarını talep etmektedir. Fiziksel ceza ve cezalandırmanın diğer aşağılayıcı biçimleri çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine önemli zararlar verebilir ve böyle durumlar sağlık ve başka açılardan bakım ve tedavi gerektirebilir. Bunun, tüm olarak çocuğun sağlığını, onurunu ve saygınlığını gözetilen bir ortamda gerçekleşmesi ve gerektiğinde çocuğun ailesini de kapsamaması gerekir. Bakım ve tedavinin planlanmasında ve sağlanmasında, ilgili profesyonellerin eğitilmesini de içeren disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmelidir. Gerek tedavinin içeriği gerekse gözden geçirilmesi ile ilgili bütün hususlarda çocuğun görüşlerine gerekli ağırlık tanınmalıdır.

2. Fiziksel ceza ve zalimce veya aşağılayıcı diğer cezalandırma biçimlerine yönelik yasaklamanın yaşama geçirilmesi

38. Komite, her tür fiziksel cezanın yasaklanmasının, ilgili bütün kesimlere yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme, rehberlik ve eğitim çalışmalarını gerektirdiğine inanmaktadır (bakınız, aşağıdaki 45. paragraf ve devamı). Bu çabalarla, yasaların bu sorundan en fazla etkilenen çocukların yararına işlemesi sağlanmalıdır – özellikle bu gibi durumların failleri çocukların ana babaları veya yakın akrabaları olduğunda. Çocuklara aileleri içinde fiziksel ceza uygulanmasını yasaklamaya yönelik yasa reformunun ilk amacı önlemedir: tutum ve uygulamaları değiştirerek çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi, çocukların eşit korunma haklarının vurgulanması, çocuk korunmasında net bir temel çerçeve sağlanması ve çocuk yetiştirmenin pozitif, şiddet içermeyen ve katılımcı biçimlerinin yaygınlaştırılması.

39. Her tür fiziksel cezanın net ve herhangi bir koşula tabi olmaksızın yasaklanması, Devletlerde, çeşitli kapsamlarda yasal reform gerektirmektedir. Örneğin böyle bir reform eğitim, çocuk ceza adaleti ve her tür alternatif çocuk bakımı gibi alanlardaki yasal düzenlemelere belirli hükümler getirilmesini gerektirebilir. Ancak, bir nokta açıklıkla ortaya konmalıdır: İnsanlara yönelik saldırılarla ilgili ceza yasaları, aile içindekiler dahil olmak üzere her tür fiziksel cezayı da kapsamalıdır. Bu, taraf Devletin ceza yasasına ek bir hüküm konulmasını gerektirebilir. Ancak, her tür fiziksel ceza uygulaması dahil her tür şiddeti yasaklayan hükümler medeni kanuna veya aile hukuku ile ilgili metinlere de konabilir. Bu içerikteki hükümde veya hükümlerde, ana babaların veya çocuklara bakan diğer kişilerin, ceza yasasına göre yargı önüne çıktıklarında artık fiziksel ceza kullanmanın (“makul ölçülerde” veya

“ılımlı” biçimde) hakları olduğu yönündeki geleneksel savunmaya sığınamayacakları vurgulanır. Aile hukuku ayrıca, ana baba sorumluluğunun, herhangi bir şiddete başvurmaksızın çocuklara uygun yönlendirme ve rehberlik yapılmasını da içerdiğini vurgulamalıdır.

40. Çocukların ve yetişkinlerin, aile içi dahil olmak üzere şiddetten eşit biçimde korunmaları ilkesi, ana babaların çocuklarına karşı uyguladıkları ve gün ışığına çıkartılan her tür şiddetin yargı önüne gelmesi gerektiği anlamına gelmez. *De minimis* ilkesi –yasa ufak tefek işlemlerle uğraşmaz- yetişkinler arasındaki küçük çaplı saldırıların ancak istisnai durumlarda yargı önüne getirilmesini sağlar; aynı şey, küçüklere yönelik küçük saldırılar için de geçerlidir. Devletlerin, etkili raporlama ve sevk mekanizmaları geliştirmeleri gerekir. Çocuklara yönelik şiddetle ilgili bütün raporların incelenmesi ve önemli zararlara karşı koruma sağlanması gerekirken, asıl hedef ana babaların, cezalandırıcı değil destekleyici ve eğitici müdahalelerle şiddete dayalı, zalimce veya aşağılayıcı uygulamalara başvurularının önünün kesilmesidir.

41. Çocukların bağımlı konumu ve aile ilişkilerinin kendine özgü samimiyeti, ana babaları kovuşturmaya veya aile işlerine diğer yollardan resmen karışmaya yönelik kararların büyük bir titizlikle alınmasını gerektirir. Ana babanın hukuken kovuşturulması, birçok durumda çocuğun yüksek yararına olmayacaktır. Komite'nin görüşüne göre, kovuşturma ve diğer resmi müdahaleler (örneğin çocuğun veya fail kişinin uzaklaştırılması gibi) bunun hem çocuğun önemli zararlardan korunması, hem de çocuğun yüksek yararı bakımından gerekli olduğunda başlatılmalıdır. Durumdan etkilenen çocuğun görüşlerine, yaşına ve olgunluk düzeyine göre gerekli ağırlık verilmelidir.

42. Polis, savcılıklar ve mahkemeler dahil olmak üzere çocuk koruma sistemlerinde görev yapan herkese yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinde, yasaların uygulanmasına yönelik bu yaklaşım vurgulanmalıdır. Verilen rehberlikte ayrıca Sözleşme'nin 9. maddesine de özel olarak dikkat çekilmelidir. Bu maddeye göre, bir çocuğun ana babasından ayrılması, yargı denetimine tabi olmak üzere, böyle bir ayrılmanın çocuğun yararına olacağı durumlarda, çocuk dahil ilgili bütün tarafların temsil edildikleri bir süreçte ilgili yasa ve usuller çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Ayrılma gerekçesinin mevcut olduğu durumlarda, failin başka yere gönderilmesi, koşullu ceza vb. yollar dahil olmak üzere, çocuğun aile dışında bir yere yerleştirilmesinin alternatifleri araştırılmalıdır.

43. Yasaklamalara ve pozitif eğitim programlarına karşın fiziksel cezalandırma vakaları ailenin evinin dışındaki mekanlarda –örneğin okullarda, diğer kurumlarda, alternatif bakım ortamlarında- ortaya çıkarsa, kovuşturma uygun bir tepki olabilir. Faillere yönelik disiplin işlemlerine ve işten çıkarmaya başvurma tehdidi de esaslı bir caydırıcı olarak işlev görebilir. Her tür fiziksel cezanın, aşağılayıcı veya zalimce ceza uygulamalarının yasaklandığı ve bu tür uygulamalar karşısında yaptırımlara başvurulacağı, hangi ortamlarda olurlarsa olsunlar gerek çocuklar, gerekse çocuklar için ve onlarla birlikte çalışanlar tarafından iyi bilinmelidir. Disiplin sistemlerinin ve çocuklara nasıl muamele edildiğinin izlenmesi, Sözleşme'nin de öngördüğü gibi, bütün kurumların ve yerleştirmelerin sürekli denetiminin bir parçası olmalıdır. Bu tür bütün yerlerde çocuklar ve temsilcileri, çocuk dostu danışmanlık, savunma ve şikayet usullerine gizlilik kuralları içinde ulaşabilmeli, sonuçta gerekli hukuksal ve diğer yardımlarla birlikte konu yargıya intikal ettirilebilmelidir. Herhangi bir şiddet olayının bildirilmesi ve değerlendirilmesi kurumlar için bir kural olmalıdır.

3. Eğitsel ve diğer önlemler

44. Sözleşme'nin 12. maddesi, fiziksel ceza uygulamasını ve cezalandırmanın zalimce veya aşağılayıcı diğer biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik eğitsel ve diğer önlemlerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında çocukların görüşlerine de gerekli ağırlığın tanınmasının önemini vurgulamaktadır.

45. Fiziksel cezanın geleneksel olarak yaygın kabul gördüğü veri alınırsa, salt bunun yasaklanmasıyla yetinilmesi tutum ve uygulamalarda gerekli değişikliği sağlamayacaktır. Çocukların haklarının korunması ve bu hakları yansıtan yasal düzenlemeler konusunda kapsamlı bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarına gerek vardır. Sözleşme'nin 42. maddesine göre Devletler, uygun ve aktif yollardan, Sözleşme'nin ilkelerini ve hükümlerini hem çocuklara hem de yetişkinlere iletme durumundadır.

46. Devletler, ayrıca, ana babalar, çocuklara bakanlar, öğretmenler ve aileler ve çocuklarla çalışmalar yapan diğer görevliler arasında pozitif, şiddetten arınmış ilişki biçimleri geliştirilmesini ve bu alanda eğitimi sağlamalıdır. Komite bir kez daha vurgular ki, Sözleşme yalnızca fiziksel cezanın değil, çocuklara yönelik aşağılayıcı ve zalimce her tür tutumun ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Ancak ana babaların çocuklarıyla nasıl ilişki kuracaklarını ve onları nasıl yönlendireceklerini ayrıntılarıyla belirlemek Sözleşme'nin işi değildir. Buna karşılık Sözleşme, gerek aile içindeki, gerekse öğretmenler, bakıcılar ve diğerleri ile çocuklar arasındaki ilişkileri yönlendirecek ilkeler için bir çerçeve sunmaktadır. Çocukların gelişimle ilgili gereksinimlerine saygı gösterilmelidir. Çocuklar, yetişkinlerin yalnızca söylediklerinden değil yaptıklarında da bir şeyler öğrenirler. Çocuğun en yakından ilişkide olduğu yetişkinler çocukla ilişkilerinde şiddet ve aşağılamaya başvurduklarında, insan haklarına saygısızlıklarını göstermiş ve bu davranışlarının bir uyuşmazlığı çözümlenmesi veya davranışı değiştirmenin meşru yolu olduğu yolunda tehlikeli bir ders vermiş olurlar.

47. Sözleşme, çocuğun bir birey ve insan hakları sahibi kişi olarak konumuna vurgu yapmaktadır. Çocuk ana babasının veya Devletin malı, hakkında duyarlılık taşınacak bir nesne değildir. 5. madde, bu doğrultuda, ana babaların (ve yerine göre geniş ailenin ve topluluğun üyelerinin) Sözleşme ile tanınan hakların yaşama geçirilmesinde çocuğa gelişim halindeki yeteneklerine göre uygun yönlendirme ve rehberliği yapmalarını öngörmektedir. Çocuğun yetiştirilmesi ve gelişmesinde ana babaların veya yasal vasilerin birinci elden sorumluluklarını vurgulayan 18. madde, “çocuğun yüksek yararının bu kişilerin başlıca duyarlılık noktası olması gerektiğini” belirtmektedir. Madde 12, Devletlerden, “çocuğu etkileyebilecek her konuda” çocuğun fikirlerini serbestçe ifade edebilmesini, yaşına ve olgunluk düzeyine göre çocuğun fikirlerinin dikkate alınmasını güvence altına almalarını istemektedir. Bu da, çocukların katılım haklarına ilişkin olarak belirli çocuk yetiştirme, bakım ve öğretim tarzlarına duyulan gereksinime işaret etmektedir. Komite, “Eğitimin Amaçları” ile ilgili 1 sayılı Genel Yorum’unda, “çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici” bir eğitimin geliştirilmesine verilen önemi vurgulamaktadır (xvi).

48. Komite, ana babalara, diğer bakıcılara ve öğretmenlere yönelik olarak hükümetler, BM kuruluşları, HDK’lar ve diğerleri tarafından geliştirilmiş, çocuk yetiştirme ve eğitimde pozitif ve şiddetten arınmış içerik taşıyan materyal ve örneklerin çok sayıda örneği bulunduğu dikkate alınarak (xvii). Bu materyallerin ve programların farklı devletler tarafından farklı durumlara uyarlanması mümkündür. Medyanın konuyu tanıtmaya, bilinç ve duyarlılık geliştirme ve halkın eğitimi açısından rolü büyüktür. Fiziksel cezalara ve diğer zalimce ve aşağılayıcı cezalandırma biçimlerine geleneksel bağlılığa karşı çıkılması, bu alanda sürekli girişimlerde bulunulmasını gerektirir. Çocuk yetiştirmede ve eğitimde şiddet içermeyen yaklaşımların yaygınlaştırılması konusu, Devletle ana babalar ve çocuklar arasında sağlık, refah, erken dönem çocuk bakımı, gündüzlü bakım ve okullarda gerçekleşen her tür temasın içselleştirilmelidir. Bu yaklaşımlar, ayrıca, öğretmenlerin, bakım ve yargı sistemlerinde çocuklarla birlikte çalışan bütün personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimine de içselleştirilmelidir.

49. Komite, bilinç ve duyarlılık geliştirme ve şiddetten arınmış yaklaşımları yaygınlaştırmaya yönelik eğitim gibi alanlarda taraf Devletlere diğer kuruluşların yanı sıra UNICEF ve UNESCO’dan teknik yardım talebinde bulunmalarını önerir.

4. İzleme ve Değerlendirme

50. Komite, “Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin Uygulanmasına İlişkin Genel Öneriler” başlıklı 5. Genel Yorum’unda, taraf Devletlerin uygun göstergeler geliştirerek, yeterli ve güvenilir veriler toplayarak çocuk haklarının yaşama geçirilmesini sistematik biçimde izlemeleri gerekliliğine vurgu yapmaktadır (xviii).

51. Dolayısıyla Devletler, fiziksel cezalarla diğer zalimce veya aşağılayıcı cezalandırma biçimlerinin ortadan kaldırılmasında ne kadar yol aldıklarını izlemeli ve böylece çocukların korunma haklarını yaşama geçirmelidir. Çocuklarla, ana babalarla ve diğer bakıcılarla gizlilik ortamlarında ve uygun etik standartlarda yapılacak görüşmelere de başvuran araştırmalar, bu şiddet türlerinin aile içinde ne kadar yaygın olduğunun ve bu olguya yönelik tutumların ne olduğunun belirlenmesinde büyük

önem taşımaktadır. Komite, her Devleti, tüm nüfusu temsil eden gruplar bazında bu tür araştırmaları yapmaya ve yaptırmaya özendirilmektedir. Böylece bir temel zemin ortaya konacak, ardından kaydedilen ilerleme düzenli aralıklarla belirlenecektir. Bu tür araştırmalardan elde edilen sonuçlar, ayrıca, evrensel geçerlilikle ve belirli hedeflere yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyalarına ve çocuklar için veya onlarla birlikte çalışan profesyonellerin eğitimine değerli girdiler sağlayacaktır.

52. Komite 5 sayılı Genel Yorum’unda ayrıca uygulamanın bağımsız izlenmesinin önemine de vurgu yapmaktadır. Bu bağımsız izlemenin, örneğin parlamento komiteleri, HDK’lar, akademik kuruluşlar, meslek örgütleri, gençlik grupları ve bağımsız insan hakları kuruluşları tarafından yapılması gerekmektedir (ayrıca bakınız, Komite’nin, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolüyle ilgili 2 sayılı Genel Yorum’u). Bu kuruluşlar, çocukların her tür fiziksel ceza, aşağılayıcı veya zalimce cezalandırma biçimlerinden korunma hakkının yaşama geçirilmesinin izlenmesinde önemli rol oynayabilirler.

VI. Sözleşme çerçevesindeki bildirim yükümlülükleri

53. Komite, Devletlerden, Sözleşme çerçevesinde iletmek durumunda oldukları periyodik raporlarında, aile içinde ve diğer ortamlarda her tür fiziksel ceza ile aşağılayıcı ve zalimce ceza uygulamalarını önlemek ve yasaklamak için aldıkları önlemler konusunda bilgi vermelerini beklemektedir. Bilgi verilmesi gereken konular arasında, bununla ilgili bilinç ve duyarlılık geliştirme faaliyetleri, pozitif ve şiddetten arınmış ilişkileri yaygınlaştırmak için yapılanlar ve çocukların şiddetin her türünden korunması için yapılanlar konusunda Devletin kendi değerlendirmesi de yer almaktadır. Komite, ayrıca, BM kuruluşlarını, ulusal insan hakları kuruluşlarını, HDK’ları ve diğer ilgili organları, fiziksel ceza ile ilgili hukuksal statü, bu olgunun yaygınlığı ve ortadan kaldırılmasında ne kadar ilerleme kaydedildiği ile ilgili bilgi sağlamaya özendirilmektedir.

Notlar

- i BM Genel Sekreteri’nin Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması, BM Genel Kuruluna sunulacak rapor, Güz 2006. Ayrıntılar için bakınız: <http://www.violencestudy.org>
- ii Çocuk Hakları Komitesi, Dördüncü oturum raporu, 25 Ekim 1993, CRC/C/20, paragraf 176.
- iii Komitenin bütün raporları için bakınız: www.ohchr.org
- iv Çocuklara Yönelik Her Tür Fiziksel Cezaya Son Verilmesi Küresel Girişimi, fiziksel cezalandırmanın hukuktaki yeri konusunda raporlar vermektedir: www.endcorporalpunishment.org
- v Çocuk Hakları Komitesi, Çocuklara yönelik Devlet kaynaklı şiddet konulu Genel Görüşme Günü, 25. Oturum Raporu, Eylül/Ekim 2000, CRC/C/100, paragraflar, 668 - 688
- vi Çocuk Hakları Komitesi, Eğitimin Amaçları ile ilgili Genel Yorum No. 1, 17 Nisan 2001, CRC/GC/2001/1, paragraf 8
- vii Çocuk Hakları Komitesi, Ailede ve okullarda çocuklara yönelik şiddet konulu Genel Görüşme Günü, 28. oturum raporu, Eylül/Ekim 2001, CRC/C/111, paragraflar 701 - 745
- viii UNGA kararı 56/138, 2001
- ix Madde 1
- x Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No. 13, Eğitim hakkı (madde 13), 1999, paragraf 41
- xi Fiziksel ceza, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun aldığı bir dizi kararla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin yargı kararlarıyla kınanmıştır; özellikle bakınız Tyer –BK

- davası, 1978; Campbell ve Cosans – BK davası, 1982; Costello-Roberts – BK davası, 1993; A – BK davası, 1998. Avrupa Mahkemesi yargı kararları için bakınız: <http://www.echr.coe.int/cehr>
- xii Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, madde 7 paragraf 10 ve madde 17 ile ilgili genel gözlemler, Sonuçlar XV-2, Cilt 1, Genel Giriş, sayfa 26, 2001; Komite bundan sonra açıkladığı sonuçlarda bir dizi üye ülkenin durumuna işaret etmiştir. Bu ülkeler, aile içinde olsun başka ortamlarda olsun her tür fiziksel cezayı yasaklamadıklarından uygun tutum içinde değildirler. Komite, 2005 yılında anlaşmalar çerçevesinde yapılan toplu şikayetlerle ilgili kararlarını açıklamış, bu yasaklamayı gerçekleştirilmeyen ve dolayısıyla uygun tutum içinde olmayan üç devlet belirlemiştir. Ayrıntılar için bakınız http://coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/; ayrıca Fiziksel cezanın ortadan kaldırılması: Avrupalı çocuklar için bir insan hakları zorunluluğu, Avrupa Konseyi yayını, 2005
- xiii Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Tavsiye Görüşü OC-17/2002, 28 Ağustos 2002, paragraflar 87 ve 91
- xiv İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Curtis Francis Doebbler – Sudan Davası, Görüş No. 236/2000 (2003); bakınız paragraf 42
- xv Örneğin 2002 yılında Fiji’de Danıştay, okullarda ve ceza sisteminde fiziksel ceza uygulamasının anayasaya aykırı olduğu kararını vermiştir. İlgili kararda şöyle denmektedir: “Çocukların hakları yetişkinlerinkine göre aşağı sayılamaz. Fiji Çocuk Haklarına dair Sözleşme’yi onaylamıştır. Ayrıca Anayasamız da her kişinin temel haklarını güvence altına almaktadır. Hükümet, bütün bireylerin, toplulukların ve grupların haklarına saygı ilkelerine sadık kalmak durumundadır. Çocuklar, çocuk olma durumları itibarıyla özel korunma gereksinimi içindedir. Eğitim kurumlarımızın, korku, kötü muamele ve öğrencilerin insanlık onuruyla oynanan yerler değil, barış ve yaratıcı zenginleşme mekanları olması gerekir.” (Fiji Danıştay, Naushad Ali – Devlet Davası, 2002). 1996’da, İtalya’nın en yüksek yargı organı olan Roma’daki Temyiz Mahkemesi, ana babaların her tür fiziksel ceza uygulamasını etkili biçimde yasaklayan bir karar almıştır. Kararda şöyle denmektedir: “... eğitim amacıyla şiddet kullanımı bundan böyle yasal sayılamaz. Bunun iki nedeni vardır: bir kere, İtalyan hukuk sistemi, bireyin onurunun korunmasına her şeyin üzerinde önem vermektedir. Bu bireyler arasında, şimdi hakları olan, artık ana babalar tarafından korunacak nesnelere, daha kötüsü ana babaların üzerlerinde istedikleri gibi tasarrufla bulunabilecekleri kişiler sayılma durumundan çıkan çocuklar da vardır. İkinci neden ise şudur: Eğitimin bir amacı olarak, çocuğun kişiliğinin uyumlu gelişimi, böylece çocuğun barış, hoşgörü ve birlikte yaşama değerlerini benimsemesi, bu hedeflerle çelişen şiddet araçlarına başvurarak gerçekleştirilemez” (Cambria, Cass, sez. VI, 18 Mart 1996 [Temyiz Mahkemesi, 6. Oturum, Mart 18, 1996], Foro It II 1996, 407 (İtalya)). Ayrıca bakınız Güney Afrika Anayasa Mahkemesi (2000) Güney Afrika Hıristiyan Eğitimi-Eğitim Bakanlığı davası, CCT4/00; 2000(4)SA757 (CC); 2000(10) BCLR 1051 (CC), 18 Ağustos 2000
- xvi Bakınız not vi
- xvii Komite, örnek olarak, UNESCO’nun bu konudaki elkitabını övmektedir: Fiziksel cezalandırmanın ortadan kaldırılması: Çocuklar için yapıcı disipline giden yol, UNESCO Yayını, Paris, 2005. Bu elkitabı, köklerini Sözleşme’den almak üzere, yapıcı bir disiplin için bir dizi ilke getirmektedir. Ayrıca, tüm dünyada bu konuya ilişkin materyal ve programların Internet referansları da aynı çalışmada yer almaktadır.
- xviii Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 5, “Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemler”, 2003
- xix Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 2, “Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının rolü”, 2002

Engelli Çocukların Hakları

GENEL YORUM

9

Engelli çocukların hakları
GENEL YORUM No. 9

2006

A. Giriş

Engelli çocuklara ilişkin Genel Yorum'un gerekçeleri

1. Yapılan tahminlere göre dünyada 150 milyonu çocuk olmak üzere 500-650 milyon kadar engelli insan vardır; bu sayı dünya nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır. Dünyadaki toplam engelli nüfusunun %80'inden fazlası gelişmekte olan ülkelerde, hizmetlere hiç erişmeden veya pek az erişerek yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki engelli çocukların çoğunluğu tamamiyle eğitimin dışında olup, hiçbiri okur yazar değildir. Genellikle kabul edilen görüşe göre, engelliliğin, örneğin savaş, hastalık veya yoksulluk gibi nedenleri büyük ölçüde önlenabilir niteliktedir, ayrıca ikincil etkileri de erken ya da zamanında müdahale edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunların azaltılması mümkündür. Dolayısıyla, engelliliğe neden olan durumların önlenmesi, toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla en etkili girişimleri mümkün kılacak gerçek bir sahiplenme ve araştırma için gerekli siyasal kararlılığı yaratmak üzere daha fazla çaba gerektirmektedir.

2. Geçtiğimiz birkaç on yıl içinde genel olarak engellilere, özel olarak da engelleriyle yaşayan çocuklara daha fazla önem verilmesi gibi olumlu bir gelişmeye tanıklık edilmiştir. Bunun nedeni, kısmen, engelli kişilerin ve onlar adına tanıtım-savunu görevi yapanların ulusal ve uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK'lar) aracılığıyla seslerini daha fazla duyurmaları, kısmen de insan hakları anlaşmaları ve Birleşmiş Milletler insan hakları anlaşmalarını izleme komiteleri çerçevesinde engelleriyle yaşayan kişilere daha fazla önem verilmesidir. Sözü edilen komitelerin bu alanda önemli bir potansiyeli olmakla birlikte, engelli insanların haklarının güvence altına alınmasında yeterince kullanıldıkları söylenemez. 1989 yılı Kasım ayında kabul edilen Çocuk Haklarına dair Sözleşme (bundan böyle "Sözleşme" olarak anılacaktır) engellilik konusuna özel atıfta bulunan ilk insan hakları anlaşmasıydı (ayrım yapmamayla ilgili 2. madde). Gene aynı Sözleşme'nin 23. maddesinde engelli çocukların özel haklarından ve gereksinimlerinden söz edilmektedir. Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden

(2 Eylül 1990) sonra Çocuk Hakları Komitesi engelliliğe dayanan ayrımcılık konusuna sürekli ve özel dikkat göstermiştir¹. Diğer insan hakları anlaşması komitelerinin sonuç gözlemlerinde de, "diğer" statüsü altında Sözleşme'nin ayrım gözetmeme ve engellilik temelli ayrımcılıkla ilgili maddelerine dikkat çekilmiştir. 1994 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi engelli kişilerle ilgili 5 sayılı Genel Yorum'unu (E/1995/22) açıklamış ve şunları belirtmiştir: "Engelliliğe dayanan ayrımcılığın sonuçları, özellikle eğitim, istihdam, konut, ulaşım, kültürel yaşam ve kamu yerlerine ve hizmetlerine erişim gibi alanlarda ağır biçimde hissedilmektedir. Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Komisyonu Engelliler Özel Raportörü ilk kez 1994 yılında göreve atanmıştır. Özel Raportör'ün görevi, Genel Kurul tarafından 1993 yılında benimsenen² Engelli Kişilere Eşit Fırsatlar Tanınmasına İlişkin Standart Kuralları izlemek ve tüm dünyadaki engellilerin statüsünü iyileştirmektir. 1997 yılında Komite Genel Görüşme Günü'nü engelli çocuklara ayırmıştır. Bu Genel Görüşme bir dizi tavsiye ile sonuçlanmıştır

¹ Bakınız, Wouter Vandenhoe, Non-Discrimination and Equality in the View of the UN Human Rights Treaty Bodies, s.170-172, Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005.

² BM Genel Kurulu'nun 48. oturumunda benimsenmiştir, karar 48/96, ek, 20 Aralık 1993.

(bakınız CRC/C/66, paragraflar 310-339). Bu arada, Komite'nin engelli çocuklarla ilgili bir Genel Yorum hazırlaması konusu da gündeme gelmiştir. Komite, ayrıca, Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme'nin taslak metnini 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapılan 8. oturumunda kabul eden Engelli Kişilerin Haklarının ve Saygınlıklarının Korunmasına ve Geliştirilmesine dair Kapsamlı ve Bütünlüklü Uluslararası Sözleşme Ad Hoc Komitesi'nin çalışmalarını da taktirle karşılar.

3. Komite, taraf Devlet raporlarını incelerken, tüm dünyadaki engelli çocukların durumu hakkında kapsamlı bilgiler biriktirmiş ve bu ülkelerin büyük çoğunluğunda özel olarak engelli çocuklarla ilgili tavsiyelere gerek olduğu sonucuna varmıştır. Belirlenen ve değerlendirilen sorunlar, karar süreçlerinden dışlanma olgusundan aşırı ayrımcılığa ve giderek engelli çocukların fiilen öldürülmelerine kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Yoksulluk, engelliliğin hem nedeni hem de sonucudur. Engelli çocuklar ve aileleri, yeterli yiyecek, giyecek, barınma ve yaşam koşullarında sürekli iyileşme dahil olmak üzere yeterli bir yaşam standardına ulaşma hakkına sahiptir. Yoksulluk içinde yaşayan engelli çocuklar meselesi, bu alana yeterli bütçe kaynakları tahsis edilerek, bu durumdaki çocuklara sosyal koruma ve yoksullukla mücadele programlarına erişim sağlanarak ele alınmalıdır.

4. Komite, özel olarak 23. madde ile ilgili çekince veya açıklama getiren herhangi bir taraf Devlet olmadığını kaydeder.

5. Komite, ayrıca, engelli çocukların, Sözleşme'de yer alan haklardan eksiksiz yararlanma açısından halen ciddi güçlük ve engellerle karşılaştıklarını kaydeder. Komite, engeli teşkil eden durumun bizzat engelliliğin kendisi olmadığını, engelli çocukların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları sosyal, kültürel, tutumsal ve fiziksel engellerin bileşiminden oluştuğunu vurgular. Dolayısıyla, bu çocukların haklarının korunup kollanmasına yönelik strateji, bu engelleri ortadan kaldıracak girişimlerde bulunmak durumundadır. Komite, Sözleşme'nin engelli çocuklara ilişkin 2. ve 23. maddelerinin önemini kabul ettikten sonra, daha en baştan bu yana, Sözleşme'nin engelli çocuklar açısından yaşama geçirilmesinde Sözleşme'nin maddeleriyle sınırlı kalınmaması gerektiğini belirtmiştir.

6. Bu Genel Yorum, Sözleşme'nin bütün hükümlerini kapsayan bir biçimde, taraf Devletlere engelli çocukların haklarını yaşama geçirme çabalarında rehberlik ve yardım amacını taşımaktadır. Başka bir deyişle, Komite önce Sözleşme'nin 2. ve 23. maddeleriyle doğrudan ilişkili gözlemlerini dile getirecek, ancak genel uygulama önlemleri çerçevesine engelli çocukların da dahil edilmeleri konusunun önemine de ayrıntılı olarak eğilecektir. Daha sonra ise Sözleşme'nin engelli çocuklarla ilgili çeşitli maddelerinin anlamı ve yaşama geçirilmesine ilişkin gözlemler dile getirilecektir (Komite'nin kendi uygulaması çerçevesinde kümelenmiş olarak).

Tanım

7. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin taslak metnindeki 1. maddenin 1. paragrafına göre ³, “Engelliler, uzun süreli fiziksel, zihinsel, entelektüel veya duyuşsal kusurları olan, bu kusurların çeşitli engellerle etkileşimi sonucunda topluma başkaları ile eşit olarak, tam ve etkili biçimde katılmada çeşitli engellerle karşılaşabilenleri içermektedir.”

B. Engelli çocuklara ilişkin başlıca hükümler (Sözleşmenin 2. ve 23. maddeleri)

Madde 2

8. 2. madde, taraf Devletlerden, kendi egemenlik alanlarındaki bütün çocukların Sözleşme'de yer alan bütün haklardan yararlanmasını sağlamalarını talep etmektedir. Bu yükümlülük, taraf Devletlerin,

³ Engelli Kişilerin Haklarının ve Saygınlıklarının Korunması ve Geliştirilmesi Üzerine Kapsamlı ve Bütünlüklü Sözleşme Ad Hoc Komitesi tarafından 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapılan toplantıda benimsenen Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme taslağı.

engellilik temelindeki ayrımcılık dahil her tür ayrımcılığı önleyecek önlemler almalarını gerektirir. Madde 2’de ayrımcılık gerekçesi olarak engellilikten açıkça bahsedilmesi bu Sözleşme’nin özgün bir yanıdır ve bu vurgu engelli çocukların en büyük güçlüklerle karşılaşan en duyarlı kesim durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Birçok durumda, çoklu ayrımcılık biçimleri, belirli etmenlerin bir araya gelmesiyle belirli grupların durumlarını daha da güçleştirmektedir: örneğin yerli halklara mensup engelli kız çocuklar, kırsal alanlarda yaşamakta olan engelli çocuklar, vb. gibi. Bu nedenle, ayrımcılık yapmama ile ilgili maddede engellilikten açıkça söz etme gereksinimi doğmuştur. Ayrımcılık çoğu kez, engelli çocukların yaşam ve gelişiminin çeşitli yönlerinde fiilen ortaya çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, sosyal ayrımcılık ve damgalanma çocukların marjinalleşmelerine ve dışlanmalarına yol açmakta, hatta şiddete dönüşerek çocukların yaşamını ve gelişimini tehdit edebilmektedir. Hizmet sunumundaki ayrımcılık engelli çocukları eğitimden dışlamakta, bu çocukların kaliteli sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini engellemektedir. Uygun genel ve mesleki eğitimin olmayışı yüzünden bu çocuklar gelecekteki iş olanaklarından da yoksun kalmaktadır. Engelli çocuklara yönelik sosyal damgalama, korkular, aşırı koruma, olumsuz tutumlar, boş inançlar ve yaygın önyargılar birçok toplulukta halen güçlüdür ve bu da engelli çocukların marjinalleşmesine ve yabancılaşmasına yol açmaktadır. Komite, bu Genel Yorum’unda yeri geldikçe bu konularda ek açıklıklar getirecektir.

9. Taraf Devletler, engelli çocuklara yönelik her tür ayrımcılığı önleme ve ortadan kaldırma çabalarında genel olarak aşağıdaki önlemleri almalıdırlar:

- a) Ayrım gözetmeme ile ilgili anayasal hükümlerde engelli olmanın ayrımcılık gerekçesi sayılmayacağını açıkça belirtme ve/veya engellilik temelindeki ayrımcılığı bununla ilgili özel yasalar ve hükümler aracılığıyla yasaklama.
- b) Engelli çocukların haklarının ihlale uğraması halinde, bu çocukların kendilerinin, ailelerinin ve/veya çocuğa bakan diğer kişilerin kolaylıkla ulaşabilecekleri başvuru yollarının sağlanması.
- c) Engelli çocukların maruz kalabilecekleri fiili ayrımcılığı önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla genel anlamda kamuoyuna ve özel olarak belirli kesimlere yönelik duyarlılaştırma ve eğitim kampanyaları.

10. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle, engelli kız çocuklar kendi toplumlarında ayrımcılığa daha fazla maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, taraf Devletlerden, engelli kız çocuklara özel özen göstermeleri, bu konuda özel önlemler almaları, gerektiğinde bu önlemlere yenilerini eklemeleri, böylece söz konusu çocukların iyi korunmalarının, bütün hizmetlere erişimlerinin ve topluma tam anlamda katılımlarının sağlanması beklenmektedir.

Madde 23

11. 23. maddenin 1. paragrafı, engelli çocuklar söz konusu olduğunda, Sözleşme’nin uygulanmasındaki baş ilke olarak görülmelidir: saygınlığı, kendine güveni ve topluma aktif katılımı güvence altına alan koşullarda eksiksiz ve insana yakışır bir yaşam. Taraf Devletlerin engelli çocukların haklarının yaşama geçirilmesine yönelik olarak aldıkları önlemler bu hedefi gözetmelidir. Bu paragrafın temel mesajı, engelli çocukların topluma tümüyle katılımının kapsanması gerekliliğidir. Sözleşme’de yer alan hakların engelli çocuklar için yaşama geçirilmesi yönünde alınan önlemler, örneğin eğitim ve sağlık alanındakiler, çocukların toplumlarınca mümkün olduğu kadar kapsanmasını hedef almalıdır.

12. 23. maddenin 2. paragrafına göre Sözleşme’nin taraf Devletleri, engelli çocuğun özel bakım hakkını kabul ederler, bu konumdaki çocuklara ve onlara bakmaktan sorumlu olan kişilere yardımcı olunmasını sağlarlar. Sağlanacak yardımın, çocuğun durumu ile ana babasının veya ona bakmaktan sorumlu diğer kişilerin koşullarına uygun olması gerekir. 23. maddenin 3. paragrafı ise özel önlemlerin maliyeti ve nelerin hedeflendiğiyle ilgili kurallara yer vermektedir.

13. 23. maddenin gerektirdiklerinin yerine getirilmesi için, taraf Devletlerin, bir eylem planı da içeren kapsamlı bir politika geliştirmeleri ve uygulamaları gerekir. Bu politika ve eylem planı,

Sözleşme’de yer alan haklardan eksiksiz biçimde ve ayırım olmaksızın yararlanılmasını sağlamanın ötesinde, engelli çocuğun, ana babasının veya bakımdan sorumlu diğerlerinin de Sözleşme’de yer alan özel bakım ve yardımlardan yararlandırılmasını öngörmelidir.

14. Komite, 23. maddenin 2. ve 3. paragraflarının ayrıntılarına ilişkin olarak aşağıdaki gözlemlerde bulunmuştur:

- a) Özel bakım ve yardımlar eldeki kaynaklara bağlıdır ve mümkün olduğu durumlarda ücretsiz sağlanmaktadır. Komite, taraf Devletlere, engelli çocuklara yönelik özel bakım ve yardımlara özel öncelik tanımlarını, engelli çocuklara yönelik ayrımcılığa son verilmesi ve bu çocukların toplumlarınca kapsanması için eldeki kaynakların azamisini seferber etmelerini ısrarla tavsiye eder.
- b) Bakım ve yardımlar, engelli çocukların eğitim, sağlık, tedavi, istihdama hazırlık ve dinlenme/ eğlence hizmet ve imkanlarına etkili erişimini sağlayacak biçimde sağlanmalıdır. Komite, Sözleşme’de yer alan belirli alanları ele alırken, bunun sağlanması için alınması gereken önlemler üzerinde ayrıntılarıyla duracaktır.

15. Komite, 23. maddenin 4. paragrafına atıfla, önleme ve tedavi alanlarında taraf Devletler arasındaki uluslararası bilgi alışverişinin hayli sınırlı kaldığını kaydetmiştir. Komite, taraf Devletlerin, çocuklarda görülen engellilik durumlarının önlenmesi ve tedavisi için, 23. maddenin 4. paragrafında öngörüldüğü gibi, bu alandaki bilgilerin yaygınlaştırılmasını sağlamaya yönelik etkili, gerektiğinde özel hedeflere yönelik önlemleri almalarını tavsiye eder.

16. Gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerinin, 23. maddenin 4. paragrafı uyarınca nasıl ve ne ölçüde dikkate alındığı genellikle net değildir. Komite, taraf Devletlere, ikili veya çoklu kalkınma yardımlarında, engelli çocuklara, bu çocukların Sözleşme’de öngörüldüğü gibi yaşamalarına ve gelişmelerine özel önem vermelerini hararetle tavsiye etmektedir. Örneğin, engelli çocukların toplumlarınca kapsanmalarını öngören özel programlar geliştirilip uygulanması, bu yönde bütçe ödenekleri ayrılması gibi. Taraf Devletler, bu yöndeki uluslararası işbirliği ile ilgili etkinliklere ve alınan sonuçlara, Komite’ye ilettikleri raporlarda yer vermelidirler.

C. Uygulamaya dönük genel önlemler (Sözleşmenin 4, 42 ve 44. maddeleri ile 6. paragrafı) ⁴

Yasama

17. Komite, ayırım gözetmeme konusunda tavsiye olunan yasal önlemlere ek olarak (bakınız paragraf 9), taraf Devletlerin ülkelerindeki bütün yasaları ve ilgili yönetmelikleri kapsamlı biçimde gözden geçirmelerini, böylece Sözleşme’nin, bütün hükümlerinin, yeri gelindiğinde açıkça ifade edilmek üzere engelli çocuklar dahil bütün çocuklar için uygulanabilir olmasını sağlamalarını tavsiye eder. Ulusal yasa ve yönetmelikler, engelli çocukların, özellikle Sözleşme’nin 23. maddesinde yer verilen özel haklarını korumaya ve yaşama geçirmeye yönelik net ve açık hükümler içermelidir.

Ulusal eylem ve politika planları

18. Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin bütün hükümlerini bir arada gözeten bir ulusal eylem planına duyulan gereksinim iyi bilinmektedir ve Komite bu yöndeki tavsiyesini taraf Devletlere sıkça iletmiştir. Eylem planları, engelli çocuklara yönelik planlar ve stratejiler dahil olmak üzere kapsamlı olmalı ve ölçülebilir sonuçlar öngörmelidir. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi taslak metninin 4.

⁴ Komite, bu Genel Yorum’unda genel önlemler bağlamında engelli çocuklara özel dikkat gösterme gerekliliği üzerine odaklanmaktadır. Bu önlemlerin içeriği ve önemi ile ilgili daha ayrıntılı bir açıklama için bakınız, Komite, (2003) Çocuk Haklarına dair Sözleşme genel uygulama önlemleri ile ilgili Genel Yorum No. 5 (CRC/GC/2003/5).

maddesinin 1 (c) paragrafı⁵ bu konuya yer verilmesinin önemini “(Taraflar Devletler), uyguladıkları bütün politika ve programlarda, özürli kişilerin insan haklarının korunup geliştirilmesini dikkate almalıdırlar” sözleriyle vurgulamaktadır. Ayrıca, bütün programlara yeterli insani ve finansal kaynak sağlanması, bu programların örneğin sağlıklı sonuç ölçümü için gerekli göstergeler gibi içsel izleme mekanizmaları barındırması da önemlidir. İhmal edilmemesi gereken bir başka önemli nokta da, bu programların bütün engelli çocukları kapsamıdır. Nitekim, kimi devletler fevkalade denebilecek programlar geliştirmelerine karşın bütün engelli çocukları bu programların kapsamına alamamıştır.

Veri ve istatistikler

19. Yükümlülüklerini yerine getirmeleri açısından, taraflar Devletlerin, sağlıklı, standartlaştırılmış, ayrıştırmaya elverişli ve engelli çocukların gerçek durumunu yansıtan veri toplama mekanizmaları oluşturmaları gerekir. Bu konunun önemi çoğu kez göz ardı edilmekte, konuya gerekli öncelik tanınmamaktadır. Oysa bu husus, yalnızca önleme bakımından alınması gereken tedbirleri etkilemekle kalmamakta, ayrıca ilgili programların finansmanını sağlayacak çok değerli kaynakların dağılımı üzerinde de belirleyici olmaktadır. Sağlıklı istatistikler elde etmenin önündeki başlıca sorunlardan biri de, engellilik durumunun geniş kabul gören net bir tanımının olmayışıdır. Taraflar Devletler, engelli bütün çocukların kapsamını güvence altına alacak uygun bir tanım geliştirmelidirler. Böylece engelli çocuklar kendileri için geliştirilen özel programlar ve korumadan yararlanabileceklerdir. Durumları ana babaları veya kendilerine bakan kişiler tarafından gizlenebileceğinden, engelli çocuklara ilişkin veri toplanması için daha fazla çaba göstermek gerekmektedir.

Bütçe

20. Bütçe tahsisi: 4. maddeye göre “...taraflar Devletler, bu önlemleri ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak alacaklardır.” Sözleşme çocuklara yönelik hizmetler ve programlar için devlet bütçesinin yüzde kaçının ayrılması gerektiği konusunda özel bir tavsiyede bulunmamasına karşın, çocuklara öncelik tanınması konusunda ısrarlıdır. Taraflar Devletlerce yeterli kaynak ayrılmamasının ötesinde çocuklara ayrılan bütçe payı yıllar boyunca azalma gösterdiğinden, bu hakkın yaşama geçirilmesi Komite açısından kaygılandırıcı özellikler taşımaktadır. Bu da, öncelikler listesinde çok altlarda yer alan, hatta hiç almayan engelli çocuklar söz konusu olduğunda ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, bir taraflar Devlet bütün çocuklar için zorunlu ve ücretsiz temel eğitim sağlanması için yeterli ödenek tahsis etmiyorsa, bu Devletin engelli çocuklarla ilgilenecek öğretmenler yetiştirilmesine veya gene engelli çocuklar için gerekli eğitim araçlarını ve ulaşımı sağlaması olasılığı da düşüktür. Ademi merkezleşme ve özelleştirme ekonomik reformun aldığı yeni biçimlerdir. Ancak, unutulmaması gerekir ki, engelli çocuklar için, hizmet sunumundaki net kurallar doğrultusunda yeterli fonların tahsisi eninde sorunda taraflar Devletin sorumluluğundadır. Engelli çocuklara ayrılan kaynaklar yeterli olmalı, bu kaynaklar başka amaçlar için kullanılmamalı, ayrıca öğretmenler, fizyoterapistler ve ilgili politikaları belirleyenler gibi engelli çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerin yetiştirilmesine yönelik programların geliştirilmesine, eğitim kampanyalarına, ailelere yönelik finansal desteğe, gelir desteğine, sosyal güvenliğe, çeşitli araç ve aygıtların sağlanmasına ve ilgili hizmetlere yetecek düzeyde olmalıdır. Ayrıca, okullarda gerekli fiziksel değişikliklerin yapılması ve bu mekanların engelli çocuklar için erişilebilir kılınması dahil olmak üzere engelli çocukların asıl eğitim sürecine dahil edilmesini sağlayacak diğer programlara da yeterli finansman sağlanmalıdır.

Eşgüdüm organı: “Engellilik durumlarında odak nokta”

21. Engelli çocuklara yönelik hizmetler, çeşitli hükümet kuruluşları ile Hükümet Dışı Kuruluşlar tarafından verilmektedir ve kimi durumlarda bu hizmetlerin parçalı ve eşgüdümsüz olduğu görülmektedir.

⁵ Engelli Kişilerin Haklarının ve Saygınlıklarının Korunması ve Geliştirilmesi Üzerine Kapsamlı ve Bütünlüklü Sözleşme Ad Hoc Komitesi tarafından 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapılan toplantıda benimsenen Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme taslağı.

Bu durum, kimi hizmetlerin gereksiz biçimde çakışmasına, kimi hizmetlerin de ancak yetersiz biçimde verilebilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, uygun bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu organ çeşitli sektörlerden oluşmalı, kamusal ve özel ilgili bütün kuruluşları kapsamlı ve tüm potansiyelini ortaya koyabilmesi için Hükümetin en üst kademelerince güçlendirilmeli ve desteklenmelidir. Çocuk haklarına yönelik daha geniş kapsamlı bir eşgüdüm sisteminin veya engelli kişilere yönelik bir ulusal eşgüdüm sisteminin parçası durumundaki bir eşgüdüm organı, yeterince işlevli olması ve gerekli insani ve diğer kaynakları harekete geçirebilmesi halinde, halihazırda yerleşik bir sistem içinde işleyebilme gibi bir avantaja sahip olacaktır. Buna karşılık, ayrı bir eşgüdüm sistemi de engelli çocuklara özel olarak odaklanması bakımından yararlı olabilir.

Uluslararası işbirliği ve teknik yardım

22. Taraf Devletler arasında bilgilere serbestçe ulaşılabilmesi ve başka hususların yanı sıra engelli çocukların yönlendirilmesi ve rehabilitasyonuna ilişkin bilgilerin paylaşılabilmesi bir ortam yaratılması açısından, taraf Devletler, uluslararası işbirliği ve teknik yardımların önemini kavramalıdır. Engelli çocukların haklarını koruyup geliştirecek programların hazırlanması ve/veya finansmanı açısından yardıma gereksinim duyan gelişmekte olan ülkelere özel dikkat gösterilmelidir. Bu ülkeler, engelli kişilerin dayatıcı gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik yeterli kaynakları harekete geçirmekte giderek artan güçlüklerle karşılaşmakta; engelliliğin önlenmesi, gerekli hizmetlerin sunulması, rehabilitasyon ve fırsat eşitliği gibi başlıklarda ivedi yardıma gereksinim duymaktadır. Uluslararası topluluk giderek artan bu gereksinimlere yanıt verme açısından, kullanılabilir kaynakları önemli ölçüde artırma dahil yeni finansman yolları ve araçları geliştirmeli ve kaynakların seferber edilmesinde gerekli takip önlemlerini almalıdır. Dolayısıyla, Hükümetlerin gönüllü katkıları, bölgesel ve iki taraflı yardımlarda artış ve özel kaynaklardan gelecek katkılar özendirilmelidir. UNICEF ve WHO, gelişmekte olan ülkelerin engelli çocuklara yönelik özel programlar hazırlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olan kuruluşlardır. Güncel tıbbi bilgilerin paylaşılması açısından bilgi alışverişi de önemlidir. Bu arada, erken teşhis, zamanında müdahale ve ailelere destek için topluluk temelli yaklaşımlar ve ortak sorunların ele alınması gibi başlıklarda örnek uygulamaların paylaşılması da önem taşımaktadır.

23. Kendi içlerinde veya başka ülkelerle çatışma yaşayan, yaşamakta olan, bu yüzden mayınlı bölgeleri bulunan ülkeler özel bir sorunla karşı karşıyadırlar. Taraf Devletler, mayınların veya patlamamış mühimmatın bulunduğu yerlerin planlarına genellikle sahip değildir ve ayrıca bunların bertaraf edilmesi de hayli masraflı bir iştir. Komite, 1997 tarihli Anti Personel Mayınların Kullanılmasının, Depolanmasının, Üretilmesinin ve Aktarılmasının Yasaklanması ve Mayınların Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi doğrultusunda, mevcut mayınların ve patlamamış mühimmatın ölüm ve yaralanmalara yol açmasının önlenmesinde uluslararası işbirliğinin önemini özellikle vurgular. Komite, bu bakımdan taraf Devletlere, halen silahlı çatışmaların sürdüğü veya bir dönem yaşandığı yörelerde bütün mayınların ve patlamamış mühimmatın bertaraf edilmesi yönünde yakın işbirliğine gitmelerini tavsiye eder.

Bağımsız izleme

24. Gerek Sözleşme, gerekse Engelli Kişilere Eşit Fırsatlar Tanınmasına ilişkin Standart Kurallar, uygun bir izleme sisteminin kurulmasının önemini kabul etmektedir⁶. Komite, ulusal insan hakları kurumlarının gözetmesi gereken kılavuzlar olarak "Paris İlkelerine"⁷ sıkça atıfta bulunmuştur (bakınız, Komite'nin, çocuk haklarının korunması ve yaşama geçirilmesinde bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili 2 sayılı Genel Yorum'u (2002) (CRC/GC/2002/2)). Ulusal insan hakları kuruluşları, örneğin Ombudsmanlık veya Komiserlik gibi birçok biçim alabilir, geniş kapsamlı olabilir veya belirli alanlara odaklanabilir. Hangi mekanizma seçilirse seçilsin, aşağıdaki hususlar mutlaka gözetilmelidir:

⁶ Ayrıca bakınız, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin engelli kişilerle ilgili Genel Yorum'u No. 5 (1994), E/1995/22 içinde.

⁷ İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında çalışan ulusal kurumların statüsü ve işleyişine ilişkin ilkeler, A/RES/48/134 of 20 Aralık 1993.

- a) İnsan kaynakları dahil yeterli kaynakların sağlanması ve bağımsızlık;
- b) Engelli çocuklar ve bu çocukların bakımının üstlenenler tarafından iyi bilinmesi;
- c) Yalnızca fiziksel anlamda değil, engelli çocukların şikayetlerini veya birtakım konuları gizli tutularak ve kolaylıkla iletebilmeleri anlamında erişilebilirlik; ve
- d) Engelli çocukların ilettikleri şikayetleri, gerek çocukluk durumuna gerekse engelliliğe duyarlı biçimde alma, araştırma ve çözüm bulma bakımından gerekli yasal yetkiyle donanmış olması.

Sivil toplum

25. Engelli çocukların bakımı Devletin bir yükümlülüğü olmakla birlikte, bu sorumluluğu çoğu kez yeterli destek, finansman veya hükümetlerin tanınması söz konusu olmadan HDK'lar tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla, taraf Devletler HDK'ları destekleyip bu kuruluşlarla işbirliği yapmalı, onların engelli çocuklara yönelik hizmetlere katılmalarına olanak tanımalı, ayrıca aynı kuruluşların Sözleşme'nin ilkelerine ve hükümlerine tam uyum içinde çalışmalarını güvence altına almalıdır. Komite, bu konuda taraf Devletlerin dikkatini, "hizmet sunucusu olarak özel sektör" başlıklı Genel Görüşme Günü'nde benimsenen tavsiyelere çekmek ister (bakınız CRC/C/121, paragraflar 630-653).

Bilgilendirme ve profesyonellerin eğitimi

26. Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve onun engelli çocuklara ilişkin özel hükümleri hakkında bilgi sahibi olunması, bu hakların yaşama geçirilmesi bakımından gerekli ve güçlü bir araçtır. Taraf Devletler, bu amaçla, başka yolların yanı sıra sistematik bilgilendirme ve duyarlılaştırma kampanyaları düzenlemeli, örneğin Sözleşme'nin çocuk dostu bir versiyonunun normal ve Braille bakımlarını yapmalı ve engelli çocuklara yönelik olumlu davranışların yaygınlaştırılması için kitle iletişim araçlarından yararlanmalıdır.

27. Engelli çocuklar için ve onlarla birlikte çalışan profesyoneller söz konusu olduğunda, bu kişilerin gerekli vasıflara sahip sayılabilmeleri için ön koşul olarak, eğitim programlarının engelli çocukların haklarına ilişkin hedefli ve odaklanmış bir eğitimi de içermesi gerekir. Söz konusu profesyoneller arasında, bunlarla sınırlı kalmamak üzere, politikaları belirleyenler, yargıçlar, avukatlar, yasaları uygulamakla görevli olanlar, eğitimciler, sağlıkçılar, sosyal çalışmacılar ve medya çalışanları da yer alır.

D. Genel ilkeler

(Sözleşmenin 2, 3, 6 ve 12. maddeleri)

Ayrım gözetmeme

28. Engelli çocuklarla ilgili başlıca hükümler başlığı altındaki 8-10. paragraflara bakınız.

Çocuğun yüksek yararı

29. "Çocuklarla ilgili bütün girişimlerde çocuğun yüksek yararı tam olarak gözetilecektir." Bu maddenin genelliği, her tür ortamda, çocuğun bakım ve korunmasının bütün yönlerini ele alma amacından kaynaklanmaktadır. Maddenin muhatabı, engelli çocukların haklarını koruyacak hukuksal çerçeveyi oluşturma görevini taşıyan yasamacılar ile engelli çocuklar hakkında karar verme durumundaki hukuk sistemidir. Madde, politikaların ve programların üzerine inşa edileceği temel olmalı, engelli çocuklara sunulan her hizmette ve onları etkileyen her eylemde bu husus gözetilmelidir.

30. Engelli çocuklara hizmet veren kurumlar ve diğer tesisler söz konusu olduğunda, çocuğun yüksek yararı daha da önem kazanır; çünkü, bu kurumların ve tesislerin, çocukların güvenliğini, korunmasını ve bakımını birinci planda gözetilen standartlara ve yönetmeliklere uygun davranmaları ve

bu alandaki mülahazaları her durumda, örneğin bütçe tahsisleri yapılırken, diğer bütün mülahazaları önüne almaları gerekir.

Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı

31. Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı, engelli çocuklar söz konusu olduğunda özel dikkat gerektiren bir haktır. Dünyanın birçok ülkesinde engelli çocuklar, bu hakkı tümüyle veya kısmen tehlikeye düşüren çeşitli uygulamalarla karşı karşıyadır. Engelli çocukların, çok küçük yaşlarda öldürülmeleri gibi bir tehlikenin yanı sıra, birçok kültürde herhangi bir engeli bulunan çocuk “ailenin soyuna gölge düşüren” kötü bir işaret sayılmakta, böylece topluluktan belirlenmiş bir kişi bu durumdaki çocukları öldürmekle görevlendirilmektedir. Bu tür suçlar büsbütün cezasız kalmakta veya suçlular hafif cezalara çarptırılmaktadır. Taraf Devletler, halkı duyarlılaştırarak, uygun yasal düzenlemeler getirerek ve engelli çocukların yaşam, yaşama ve gelişme haklarını doğrudan veya dolaylı biçimde ihlal edenlerin layık oldukları biçimde cezalandırılmalarını sağlayarak bu tür uygulamalara son vermelidirler.

Çocuğun görüşlerine saygı

32. Zaman zaman, engelli çocuklara yönelik politikaların ve kararların kendileri engelli olan veya olmayan yetişkinler tarafından belirlendiği, çocukların kendilerinin ise bu sürecin dışında bırakıldıklarına tanık olunmaktadır. Oysa, engelli çocukların, kendilerini etkileyecek konularda görüşlerini dile getirmeleri, oluşum halindeki yetenekleri gözetilerek bu görüşlerin dikkate alınması temel önemdedir. Bunun anlamı, engelli çocukların, genel olarak çocuk, özel olarak da engelli konumdaki kişiler olarak kendilerini etkileyecek kararların alındığı meclis, komite ve forum gibi çeşitli organlarda yer alıp buralarda görüşlerini dile getirebilmeleridir. Çocukların bu tür süreçlere dahil edilmeleri, geliştirilecek politikaların gereksinim ve özelemlere uygun düşmesini sağlamanın ötesinde, kapsama bakımından da değerli bir araçtır; çünkü, karar alma süreçleri böylece katılımcı hale gelecektir. Çocuklar, görüşlerini dile getirme açısından hangi iletişim tarzı daha uygun ise bunun araçlarıyla donatılmalıdır. Taraf Devletler, ayrıca, aileler ve profesyonellere yönelik eğitimin geliştirilmesini de destekleyerek, bu kesimlerin, çocukların kendi yaşamlarına ilişkin kararlarda giderek artan sorumluluklar üstlenmelerine yardımcı ve saygılı olmalarını sağlamalıdır.

33. Engelli çocuklar, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmek için sağlık ve eğitim alanında özel hizmetlere gerek duyarlar. Bu hizmetlerden ilgili paragraflarda ayrıntılı biçimde söz edilecektir. Ancak hemen belirtmek gerekirse, engelli çocukların manevi, duygusal ve kültürel gelişimleri ve esenlikleri çoğu kez ihmal edilmektedir. Bir çocuğun yaşamı açısından temel önem taşıyan bu gelişimi hedefleyen özel günlere ve etkinliklere katılımları hiç söz konusu değildir veya ancak asgari düzeydedir. Engelli çocukların katılımları, ancak özel olarak kendilerine yönelik etkinliklerle sınırlı kalmaktadır. Bu da, engelli çocukların daha da marjinal konuma itilmelerinden başka bir sonuç vermemekte, çocukların yalıtılmışlık duygularını derinleştirmektedir. Çocuğun kültürel gelişimi ve manevi esenliği için geliştirilen programlar ve etkinlikler, bütünlüklü ve katılımcı bir tarzda, hem engelli hem de engelli olmayan çocukları birlikte kapsamalıdır.

E. Medeni haklar ve özgürlükler

(Sözleşmenin 7, 8, 13-17 ve 37(a) maddeleri)

34. Ad ve kimlik, vatandaşlık, kimliğin korunması, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplantı yapma özgürlüğü, özel yaşam hakkı, işkenceye veya zalimane ve aşağılayıcı muamelelere maruz kalmama hakkı ve yasa dışı keyfi biçimde özgürlükten yoksun kalmama hakkı, engelliler dahil bütün çocuklara saygı gösterilmesi, korunması ve geliştirilmesi gereken evrensel temel haklar ve özgürlüklerdir. Burada, engelli çocukların haklarının ihlal edilme olasılığının daha fazla olduğu veya engelli çocukların korunması için özel programlara gereksinim duyulduğu alanlara özel dikkat gösterilmelidir.

Doğum kaydı

35. Engelli çocuklarda, doğumdan sonra nüfusa kaydedilmeme olasılığı daha yüksektir. Bu çocukların doğum kayıtları olmadıkça hukuken de tanınmama sorunuyla karşılaşılır ve aynı çocuklar resmi istatistiklerde de görünmez duruma düşerler. Nüfus kaydının olmaması, insan haklarından yararlanma açısından olumsuz sonuçlar doğurur. Bunların arasında, resmen yurttaş konumunda olmama, eğitime, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere ulaşamama da yer alır. Ayrıca, nüfusa kaydedilmemiş engelli çocuklar için ihmal edilme, kurumlara yerleştirilme ve hatta ölüm riskleri daha yüksektir.

36. Komite, Sözleşme'nin 7. maddesi ışığında, taraf Devletlere, engelli çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmelerini sağlamaya yönelik gerekli bütün önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bu amaçla alınabilecek önlemler arasında etkili bir doğum kayıt sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması, kayıt harçlarının kaldırılması, gezici kayıt birimleri kullanılması ve henüz kaydolmamış çocuklar için de okullarda kayıt birimleri oluşturulması yer almaktadır. Taraf Devletler, bu bağlamda, 7. maddedeki hükümlerin, ayrımcılık gözetmeme (madde 2) ve çocuğun yüksek yararı (madde 3) hükümleri ile uyumlu biçimde eksiksiz olarak uygulanmasını sağlamalıdır.

Uygun enformasyon ve kitle iletişim araçlarına erişim

37. Enformasyon ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olmak üzere enformasyon ve iletişime erişim, engelli çocuklara bağımsız yaşama ve yaşamın her alanına tam olarak katılma imkanları sağlar. Engelli çocuklar ve bu çocukların bakımını üstlenenler, verili engellilik durumu, bunun gelişme süreci, nedenleri ve idaresi ile ilgili bilgilere erişebilmelidir. Yalnızca engelli oluşlarına uyum sağlamaları açısından değil, aynı zamanda kendilerinin bakımına ilişkin doğru kararlar verebilmeleri açısından da bu bilgiler büyük değer taşımaktadır. Engelli çocuklara, ayrıca, televizyon, radyo, basılı materyal ve İnternet gibi yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinden yararlanabilmeleri için, örneğin Braille alfabesi ve işaret dili gibi uygun teknolojiler, hizmetler ve iletişim araçları sağlanmalıdır.

38. Buna karşılık, taraf Devletlerden, engelli çocuklar dahil bütün çocukları zararlı bilgilerden, özellikle pornografik materyallerden, yabancı düşmanlığı veya başka ayrımcılık biçimlerini körükleyebilecek, önyargıları pekiştirici nitelikte materyallerden korumaları istenmektedir.

Kamu taşımacılığı ve tesislerine erişim

39. Kamu taşımacılığına ve resmi daireler, alışveriş merkezleri, eğlence-dinlenme tesisleri gibi diğer yerlere fiziksel erişilmezlik, engelli çocukların marjinalleşmelerine ve dışlanmalarına yol açan başlıca faktörler arasındadır ve ayrıca bu erişilmezlik engelli çocukların sağlık ve eğitim dahil çeşitli hizmetlerden gereğince yararlanabilmelerini de engellemektedir. Bu sorun gelişmiş ülkelerde önemli ölçüde çözüme bağlanmış olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkeler aynı sorunu henüz yeterince ele almamıştır. Bütün taraf Devletler, engelli çocukların ailelerinin veya onlara bakan kişilerin maddi durumlarını da dikkate alarak, kamu taşımacılığını güvenli, kolay erişilebilir ve mümkünse ücretsiz yapmak için uygun politika ve usulleri geliştirmelidir.

40. Yeni bütün kamu binaları engelli insanların oralara erişebilmeleri ile ilgili uluslararası standartlara uygun yapılmalı, okullar, sağlık tesisleri, hükümet binaları, alışveriş merkezleri dahil olmak üzere mevcut yapılar engellilerin de erişilebilmelerini mümkün olduğunca arttıracak değişikliklerden geçirilmelidir.

F. Aile ortamı ve alternatif bakım

(Sözleşmenin 5, 18. maddeleri ile paragraflar 1,2; 9-11, 19-21, 25, 27. maddeleri ile paragraf 4 ve madde 39)

Aile desteği ve ana baba sorumlulukları

41. Ailenin her bakımından yeterince desteklenmesi halinde engelli çocuklara en iyi bakım kendi

aile ortamlarında verilebilir. Bu desteğe, ana babanın ve kardeşlerin eğitilmesi de dahildir. Ancak bu eğitim yalnızca engelliliği ve bunun nedenlerini ele almamalı, çocuğun kendine özgü fiziksel ve zihinsel gereksinimlerini de gözetmelidir. Engelli çocukların ailelerinin karşılaştıkları strese ve güçlüklerle duyarlı psikolojik destek ve ailenin ortak dilinde, örneğin işaret dilinde eğitim sayesinde ana babalar ve diğer aile üyeleri, engelli kişilerle iletişim kurabilirler. Özel ödenekler biçimindeki maddi desteğin yanı sıra, engelli çocuğun ailesine ve topluluğuna tam anlamda katılabilmesi ve bu ortamlarda saygın ve kendi ayakları üzerinde bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli, örneğin özel mobilyalar ve hareket araçları gibi malzemeler de temin edilmelidir. Bu bağlamda, kendilerine bakan kişilerin durumlarından etkilenen çocuklara da gerekli destek sağlanmalıdır. Örneğin, engelli bir ana/baba veya bakıcı ile birlikte yaşayan bir çocuğa, haklarını eksiksiz biçimde koruyacak ve kendi yararına olduğu sürece bu kişiyle birlikte yaşamaya devam etmesini sağlayacak destek verilmelidir. Destek hizmetleri arasında, evdeki işlere yardım ve topluluk düzeyinde gündüzlü bakım gibi ferahlatıcı imkanlar da yer almalıdır. Bu tür hizmetler sayesinde büyükler işlerinde çalışabilecek, stres azalacak ve sağlıklı aile ortamlarının sürdürülmesi mümkün olacaktır.

Şiddet, istismar ve ihmal

42. Engelli çocuklar, aile, okul, alternatif bakım sağlayanlar dahil özel ve kamusal kurumlar, çalışma ortamları ve genel olarak topluluk dahil bütün ortamlarda, ister zihinsel, ister fiziksel ister cinsel anlamda olsun her tür istismara daha açıktır. Engelli çocuklar, evlerinde ve kurumlarda çoğu kez zihinsel ve fiziksel şiddete, cinsel istismara maruz kalmakta, ayrıca aile üzerine fazladan bir fiziksel ve maddi yük getirdiklerinden ihmale ve ihmalkar muamelelere uğrayabilmektedir. Dahası, işlevsel bir şikayet ve izleme sisteminin bulunmaması durumunda, istismar daha sistemli ve sürekli bir özellik kazanabilmektedir. Okullardaki kabadayılık, çocukların çoğu kez karşılaştıkları özel bir şiddet türüdür ve bu tür istismar engelli çocukları hedef alabilmektedir. Bu çocukların özel olarak güç durumda olmalarına yol açan nedenler arasında, diğerlerinin yanı sıra şunlar da yer almaktadır:

- a) İştirme, hareket etme, soyunup giyinme, tuvalet ve banyo güçlükleri, engelli çocukların kişisel bakımını başkalarının eline bırakmakta veya istismara kapı açmaktadır.
- b) Ana babadan, kardeşlerden, geniş aileden ve arkadaşlardan yalıtık olma durumu istismar olasılığını arttırmaktadır.
- c) İletişim sorunları ve zihinsel engeli olan çocuklar, herhangi bir istismar durumundan şikayet etseler bile bunun dikkate alınmaması, inandırıcı bulunmaması veya yanlış anlaşılması olasılıkları daha fazladır.
- d) Engelli çocuğun ana babası veya bakımından sorumlu diğer kişi, fiziksel, maddi ve duygusal açılardan ciddi bir basınç veya stres altında olabilir. Yapılan araştırmalar, stres altında olanların istismara daha fazla yönelebildiklerini göstermektedir.
- e) Çoğu kez, yanlış bir biçimde, engelli çocukların cinselliklerinin olmadığı, bu çocukların kendi bedenlerini tanımadığı düşünüldüğünden, bu çocuklar başta cinsel istismar olmak üzere istismara eğilimli kişilerin hedefi olabilir.

43. Taraf Devletler, şiddet ve istismar sorunuyla ilgili olarak, aşağıdakiler dahil olmak üzere engelli çocuklara yönelik şiddet ve istismarı engelleyecek her tür önlemi almalıdırlar:

- a) Çocuğun istismarının risklerini ve belirtilerini kavrayabilmeleri için ana babalara ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere gerekli eğitimin verilmesi.
- b) Ana babaların bakım sağlayacak kişiler ve tesisler konusunda titiz davranmalarının ve istismarı tespit edecek bilgilere sahip olmalarının sağlanması.
- c) Ana babalar, kardeşler ve çocuklara bakan diğer kişilere yönelik destek grupları sağlanması ve bu grupların özendirilmesi; böylece bu kesimlere çocuklara bakmalarında ve engellilik durumlarıyla baş etmede yardımcı olunması.

- d) Çocukların ve bakıcıların, çocuğun kendisine saygılı davranılması hakkı olduğunu, bu hakkın ihlali durumunda çocuğun ilgili mercilere şikayette bulunabileceğini bilmelerinin sağlanması.
- e) Okullar, okulda ve çevresinde kabadayılık sorununa karşı bütün önlemleri almalı, engelli çocukları bir yandan ana eğitim sistemi içinde tutarken diğer yandan bu çocuklara özel koruma sağlamalıdır.
- f) Engelli çocuklara bakım veren kurumların özel olarak eğitilmiş personelle donatılmasının, ilgili standartlarda hizmet vermesinin, düzenli olarak izlenip denetlenmesinin ve erişilebilir ve sonuç verici şikayet mekanizmalarına sahip olmasının sağlanması.
- g) Paris İlkeleri (bu Genel Yorum'da yer alan 24. paragrafa bakınız) temelinde erişilebilir ve çocuğa duyarlı, iyi işleyen bir şikayet mekanizması oluşturulması.
- h) Çocuğun aile ortamından yoksun kalmaması ve sağlıklı ve güvenilir bir ortamda bulunmasına özen gösterilerek, çocuğa yönelik hak ihlallerinin faillerinin cezalandırılmaları ve çocuğun yanından uzaklaştırılmaları için gerekli bütün yasal önlemlerin alınması.
- i) İstismar ve şiddet mağdurlarının, genel tedavi/uyumlulaştırma programlarına özel olarak odaklanılarak tedavisi ve toplumla yeniden bütünleştirilmesi.

44. Bu bağlamda Komite, taraf Devletlerin dikkatini, çocuklara yönelik şiddet konusunda Birleşmiş Milletler tarafından yaptırılan bir araştırma çerçevesinde bağımsız bir uzman tarafından hazırlanan rapora (A/61/299) çekmek ister. Bu raporda engelli çocuklara, şiddete maruz kalmaya özel olarak açık bir grup olarak atıfta bulunmaktadır. Komite, taraf Devletleri, bu raporda yer alan genel ve duruma özel tavsiyeleri yaşama geçirmek üzere gerekli bütün önlemleri almaya özendirir.

Aile tipi alternatif bakım

45. Birçok toplulukta halen çocuk bakımında başlıca dayanak olan ve çocuk bakımı açısından en iyi alternatiflerden biri sayılan geniş ailenin rolü, çocuğu, ana babasını ve bakımla ilgili diğer kişileri destekleyecek biçimde güçlendirilmeli ve yetkinleştirilmelidir.

46. Bakıcı aile uygulamasının taraf Devletlerin birçoğunda kabul edilen ve fiilen uygulanan bir alternatif bakım türü olduğu bilinmekle birlikte, birçok bakıcı aile, engelli çocukların bakımı belirli sorunlar içerdiğinden ve bu çocukların fiziksel, psikolojik ve zihinsel gelişimleri açısından özel gereksinimleri olduğundan bu çocukların bakımını üstlenmeye isteksizdir. Dolayısıyla, çocukların bakıcı aile yanına yerleştirilmelerinden sorumlu olan kuruluşlar, uygun ailelere bu konuda gerekli eğitimi verip özendirici davranmalı, bakıcı ailenin engelli çocuğa gerekli bakımı verebilmesini sağlayacak desteği esirgememelidir.

Kurumlar

47. Komite, engelli çok sayıda çocuğun kurumlara yerleştirilmesine ve bu uygulamanın birçok ülkede tercih edilir bir yol sayılmasına ilişkin kaygılarını sıkça dile getirmiştir. Buralarda eğitsel, tıbbi veya rehabilitasyona yönelik olsun sağlanan bakımın kalitesi, engelli çocukların bakımı açısından gerekli standartların genellikle çok altındadır. Bunun nedeni, ilgili standartların belirlenmemiş olması veya bu standartların yaşama geçirilmemesi ve izlenmemesidir. Kurumlar ayrıca, engelli çocukların zihinsel, fiziksel, cinsel ve diğer istismar biçimlerine daha fazla maruz kalabilecekleri, ihmale ve ihmalkar muamelelerle karşılaşabilecekleri ortamlardır. (Bakınız, yukarıdaki 42-44 paragraflar). Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, kurumlara yerleştirmeye ancak en son çare olarak, bunun mutlaka gerekli ve çocuğun yararına olduğu durumlarda başvurularını ısrarla tavsiye etmektedir. Taraf Devletler ayrıca, kurumlara yerleştirmenin, yalnızca çocuğun hareket serbestliğini veya özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla kullanılmasını önlemelidirler. Bunlara ek olarak, mevcut kurumların çocuğun hakları ve gereksinimleri çevresinde düzenlenmiş küçük ölçekli tesislere dönüştürülmesine, kurum bakımı ile ilgili ulusal standartlar geliştirilmesine ve bu standartların etkili biçimde uygulanmasını sağlayacak

kesin tarama ve izleme usulleri geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

48. Komite, engelli çocukların buldukları yerden ayrılma ve başka yere yerleştirilme işlemlerinde görüşlerinin alınmaması durumundan kaygı duymaktadır. Genelde, bu konudaki karar süreçleri birer ortak olarak çocuklara yeterli ağırlığı tanımamaktadır. Oysa, söz konusu işlemlerin çocuğun yaşamı ve geleceği üzerinde önemli etkileri vardır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, engelli çocukların görüşlerinin alınmasını sağlayacak çabaları sürdürüp güçlendirmelerini; değerlendirme, ayrılma ve yerleştirme süreçlerinde kendilerini etkileyecek, geçiş döneminde ev dışı bakım gibi konulardaki kararlara katılmalarını kolaylaştırmalarını tavsiye etmektedir. Komite'nin vurgulamak istediği bir başka husus da şudur: koruma önlemlerinin alındığı süreçlerde, gerek kararın alınmasından önce, gerek karar sırasında ve gerekse kararın uygulanmasında çocukların görüşlerine de başvurulmalıdır. Komite, bu bağlamda, taraf Devletlerin dikkatini, ana baba bakımından yoksun çocuklarla ilgili Genel Görüşme Günü'nde Komite tarafından benimsenen tavsiyelere çekmek ister (CRC/C/153, paragraflar 636-689).

49. Dolayısıyla, taraf Devletler kurumlara yerleştirilme konusunu ele alırken, engelli çocukların kurumlardan çıkartılmasına, yeniden ailelerinin, geniş ailelerinin veya bakıcı ailelerin yanına yerleştirilmesine yönelik programlar geliştirmelidir. Çocuklarını yeniden aile ortamına dahil etmelerinde ana babalara ve geniş ailenin diğer üyelerine gerekli sistematik yardımlar ve eğitim sağlanmalıdır.

Yerleştirmenin düzenli aralıklarla değerlendirilmesi

50. Yetkili mercilerce engelli çocuklar için hangi yerleştirme biçimi seçilmiş olursa olsun, çocuğa sağlanan bakımın ve yerleştirmeye ilgili diğer bütün koşulların düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi, böylece çocuğun esenliğinin düzenli olarak izlenmesi temel önemdedir.

G. Temel sağlık ve refah

(Sözleşmenin 6, 18. maddeleri ile 24, 26, ve 27. paragrafları, paragraflar 1-3)

Sağlık hakkı

51. "Mümkün olan en üst sağlık standardına ulaşılması" ile birlikte kaliteli sağlık bakımına katlanılabilir bir maliyetle erişilebilir, bütün çocukların geri alınamaz hakkıdır. Ne var ki, engelli çocukların çeşitli sorunlar nedeniyle genellikle bu hakkın dışında bırakıldıkları görülmektedir. Bu sorunlar arasında ayrımcılık, enformasyon ve/veya finansal kaynak yokluğu nedeniyle hizmetlere erişememe, ulaşım sorunları, coğrafi dağılım ve sağlık kuruluşlarına fiziksel erişim yer almaktadır. Bir başka etmen de, özel olarak engelli çocukların gereksinimlerini ele alan, özel hedefli sağlık programlarının yokluğudur. Sağlık politikaları kapsamlı olmalı; engellilik durumlarının erken tespitine, zamanında müdahalelere, psikolojik ve fiziksel tedaviye, bu arada işitsel, görsel ve hareketlilik gibi başlıklarda protez dahil olmak üzere fiziksel yardımlara yönelmelidir.

52. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinin, engelli olmayan çocuklara hizmet veren aynı sağlık sistemi içinde, mümkünse ücretsiz olarak, gene mümkün olduğu ölçüde güncellenmiş ve modernleştirilmiş biçimde verilmesini sağlamak önemlidir. Engelli çocuklara sağlık hizmetleri verilirken, topluluk temelli yardım ve rehabilitasyon stratejilerine özen gösterilmelidir. Taraf Devletler, engelli çocuklarla çalışan sağlık profesyonellerinin mümkün olan en üst standartlarda eğitim almalarını ve çocuk merkezli bir yaklaşımla görevlerini yapmalarını sağlamalıdır. Bu konuda, taraf Devletlerin birçoğu, uluslararası kuruluşlar ve diğer taraf Devletlerle uluslararası işbirliğinden büyük yararlar sağlayacaktır.

Önleme

53. Engellik çeşitli nedenlerden dolayı oluştuğundan alınacak önlemler de çeşitlilik gösterir. Çoğu kez engelli olmaya yol açan irsi hastalıklar, akraba evliliklerinin yaygın olduğu kimi toplumlarda önlenebilir ve böyle durumlar için halkı bilinçlendirme çalışmaları ile gebelik öncesi testler tavsiye

edilmektedir. Bulaşıcı hastalıklar bugün de tüm dünyada birçok engelliliğin nedenidir ve burada da önlenmesi mümkün olan bütün bulaşıcı hastalıklara karşı evrensel bağışıklamada yeni hamleler gerekmektedir. Yetersiz beslenme çocuğun gelişimi üzerinde uzun erimli etkiler yaratır ve örneğin A vitamini yetersizliğinden kaynaklanan körlük gibi engellere yol açabilir. Komite, taraf Devletlere, çocuklar için doğum öncesi bakım ve bu bakımın güçlendirilmesini ve doğum sırasında da yeterli yardımların sağlanmasını tavsiye etmektedir. Bunun yanı sıra taraf Devletler doğum sonrası bakım hizmetlerini de geliştirmeli, ana babalarla çocuğun bakımından sorumlu diğerlerini temel çocuk sağlığı ve beslenmesi konusunda bilgilendirecek kampanyalar düzenlemelidir. Komite, bu bağlamda, diğer kuruluşların yanı sıra WHO ve UNICEF'le işbirliğinin sürdürülmesini ve bu kuruluşlardan teknik destek alınmasını tavsiye eder.

54. Evlerde meydana gelen kazalarla yollardaki trafik kazaları kimi ülkelerde engelliliğin başlıca nedenleri arasındadır. Dolayısıyla, emniyet kemeri ve trafik güvenliği ile ilgili yasal düzenlemeler gibi önleyici politikalara gerek duyulmaktadır. Yaşam tarzı ile ilgili konular, söz gelimi gebelik sırasında alkol ve uyuşturucu kullanılması da önlenabilir engellilik nedenleri arasındadır. Annenin alkol kullanmasının karındaki bebek üzerindeki etkileri kimi ülkelerde ciddi bir kaygı konusudur. Halkın eğitilmesi, bu tür madde bağımlılığı olan gebe kadınların belirlenmesi ve bunlara destek verilmesi, çocuklarda görülen engellilik durumlarını önlemenin yollarından birkaçıdır. Çevrede bulunan tehlikeli toksinler de birçok engelle yol açmaktadır. Örneğin, kurşun, cıva, asbest vb. toksinler birçok ülkede yaygın görülmektedir. Ülkeler, tehlikeli maddelerin rasgele boşaltılması ve çevreyi kirleten diğer uygulamaları önlemek için politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Ayrıca, radyasyon kazalarının önlenmesi için de katı kılavuzlara ve güvenlik önlemlerine başvurulmalıdır.

55. Silahlı çatışmalar ve sonrası, bu arada hafif silahların kolayca bulunabilmesi ve elde edilebilmesi de engelliliğin başlıca nedenleri arasındadır. Taraf Devletler, çocukları savaşın ve silahlı şiddetin yıkıcı sonuçlarına karşı korumak ve silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların psikolojik tedavi ve rehabilitasyon dahil yeterli sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alma yükümlülüğü altındadır. Komite, bu çerçevede, yaralanma ve ölümleri önlemek üzere, çocukları, ana babaları ve genel olarak halkı mayınların ve patlamamış mühimmatın yol açabileceği tehlikeler karşısında eğitilmesinin önemini bir kez daha vurgular. Taraf Devletlerin, mayınların ve patlamamış mühimmatın bulunduğu yerleri belirlemeye devam etmeleri, kuşku duyulan yörelerden çocukları uzak tutmaları, mayın temizleme çalışmalarını güçlendirmeleri ve gerektiğinde BM kuruluşları başta olmak üzere uluslararası işbirliği çerçevesinde finansal ve teknik destek almaları büyük önem taşımaktadır. (Ayrıca bakınız, kara mayınları ve patlamamış mühimmatla ilgili 23. paragraf ile özel koruma önlemleri başlığı altında silahlı çatışmalarla ilgili 78. paragraf).

Erken teşhis

56. Çoğu durumda çocuğun engeli onun hayatının oldukça geç bir evresinde tespit edilmekte, bu da çocuğu etkili bir tedavi ve rehabilitasyondan yoksun bırakmaktadır. Erken tespit, sağlıkçıların, öğretmenlerin ve aynı zamanda çocuklarla birlikte çalışan diğer profesyonellerin üst düzey duyarlılıklarını gerekli kılmaktadır. Bu kesimler, çocuktaki herhangi bir engellilik durumunun ilk belirtilerini tespit edip, teşhis ve tedavi için uygun sevk işlemlerini yapabilecek durumda olmalıdır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak, erken belirleme ve müdahale sistemleri oluşturmalarını tavsiye eder. Bu sistemlere ayrıca doğum kaydı ve erken yaşlarda engelli oldukları tespit edilen çocukların daha sonraki gelişimlerinin izlenmesini sağlayacak sistemler eşlik etmelidir. Verilen hizmetler hem aile hem de topluluk temelli olmalı, erişim kolaylıkla sağlanmalıdır. Dahası, çocuğun sorunsuz bir geçiş dönemi yaşaması için, müdahale hizmetleri, okul öncesi eğitim kurumları ve okullar arasında bağlantılar kurulmalıdır.

57. Belirlemenin ardından, halihazırdaki sistemler, tedavi ve rehabilitasyon dahil olmak üzere her türlü erken müdahale için yeterli olmalıdırlar. Bu müdahalelerle sağlanacak yardım ve araçlarla engelli çocuklar hareket etme, işitme, görme aygıtları ile protez gibi imkanlardan yararlanabilmelidir. Ayrıca vurgulamak gerekirse, mümkün olan her durumda bunlar söz konusu çocuklara ücretsiz olarak temin

edilmeli, verilen hizmetlerden uzun bekleme süreleri ve kırtasiye işin içine girmeden etkili ve basit biçimde yararlanılabilmelidir.

Çok yönlü bakım

58. Birçok durumda, engelli çocukların, bir ekip çalışmasıyla ele alınması gereken çok yönlü sağlık sorunları vardır. Gene birçok durumda, başkalarının yanı sıra, örneğin nörolog, psikolog, psikiyatrist, ortopedist ve fizyoterapist gibi çeşitli mesleklerden kişilerin çocukla ilgilenmeleri gerekir. İdeal olanı, bu profesyonellerin, çocuğa en iyi sağlık bakımının verilebileceği bir yönetim planını birlikte geliştirmeleridir.

Ergen sağlığı ve gelişimi

59. Komite, engelli çocukların, özellikle ergenlik dönemlerinde, akranlarıyla ilişki kurma ve üreme sağlığı bakımından çok yönlü sorunlar ve risklerle karşı karşıya kaldıklarını kaydeder. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlerin engelli ergenlere yeterli ve gerektiğinde engelliliğe özgü bilgi, rehberlik ve danışmanlık sağlamalarını tavsiye eder. Bu başlıkta özellikle dikkate alınması gereken belgeler, Komite'nin HIV/AIDS ve çocukların hakları konusundaki 3. Genel Yorum'u (2003) (CRC/GC/2003/3) ile birlikte Çocuk Haklarına dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili 4. Genel Yorum'udur (CRC/GC/2003/4).

60. Komite, özellikle kızlar olmak üzere engelli çocukların zorla kısırlaştırılması biçimindeki yaygın uygulamadan derin kaygı duymaktadır. Halen sürmekte olan bu uygulama, çocuğun fiziksel bütünlük hakkının ciddi biçimde ihlali anlamına gelmektedir ve aynı uygulama çocukta fiziksel ve zihinsel sağlık açısından kalıcı olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlerin, engellilik gerekçesiyle çocukların zorla kısırlaştırılmalarına yönelik uygulamaları yasaklamalarını ısrarla talep eder.

Araştırma

61. Engelliliğin nedenleri, önlenmesi ve yönetimi konusu, uluslararası ve ulusal araştırma gündemlerinde hak ettiği ölçüde yer almamaktadır. Taraf devletlerin bu konuya öncelik tanımaları, konunun etik uzantılarına da dikkat ederek engellilikle ilgili araştırmaların finansmanına ve izlenmesine önem vermeleri önerilir.

H. Eğitim ve boş zaman (Sözleşme'nin 28, 29 ve 31. maddeleri)

Kaliteli eğitim

62. Engelli çocuklar, diğer bütün çocuklar gibi eğitim hakkına sahiptirler ve bu haklarından Sözleşme'de de belirtildiği gibi herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan, fırsat eşitliği temelinde yararlanacaklardır⁸. Bu amaca yönelik olarak, “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel kapasitesinin mümkün olan en üst düzeye ulaşması için” (bakınız, Sözleşme'nin 28 ve 29. maddeleri, Komite'nin eğitimin amaçları ile ilgili 1 sayılı Genel Yorum'u (CRC/GC/2001/1)) engelli çocukların eğitim imkanlarına etkili erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Sözleşme, okullardaki uygulamaların

⁸ Komite, bu bağlamda BM Binyıl Bildirgesi'ne (A/RES/55/2) ve özellikle evrensel ilköğretim konusunda hedefler belirleyen 2. Binyıl Kalkınma Hedefi'ne atıfta bulunmak ister. Buna göre Hükümetlerin 2015 yılına kadar şu hedefe ulaşmak durumundadır: “nerede olurlarsa olsunlar, kız erkek bütün çocuklar ilköğretimi eksiksiz tamamlayacaklardır ve kız ve erkek çocuklar eğitime eşit erişim imkanlarına sahip olacaklardır.” Komite, ayrıca, kapsayıcı eğitim fikrini onaylayan diğer uluslararası taahhütlere de atıfta bulunmak ister. Bu taahhütler arasında Özel Gereksinim Eğitimi Dünya Konferansı tarafından benimsenen Özel Gereksinim Eğitimi Salamanca Beyanı ve Eylem Çerçevesi: Erişim ve Kalite de yer almaktadır, Salamanca, İspanya, 7-10 Haziran 1994 (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ve İspanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Herkes için Eğitim: Toplu Taahhütlerimize Sadık Kalmak, Dünya Eğitim Forumu tarafından benimsenen belge, Dakar, Senegal, 26-28 Nisan 2000.

bu yönde değiştirilmesi ve eğitimde olumlu sonuçlar alınabilmesi için öğretmenlerin farklı beceri ve yeteneklere sahip çocuklarla ilgilenebilecek eğitimden geçmeleri gerekliliğini kabul etmektedir.

63. Engelli çocuklar birbirlerinden çok farklı olduklarından, ana babaların, öğretmenlerin ve diğer uzman kişilerin, tek tek her çocuğa kendi potansiyeline en uygun özel iletişim, dil, etkileşim, yönlendirme ve sorun çözme yol ve becerileri geliştirmesinde yardımcı olmalıdır. Çocuğun becerilerini, yeteneklerini ve öz gelişimini destekleyen herkes, eğitimin ve gelişimin en uygun ve hedefli biçimde sağlanabilmesi için, çocuğun kaydettiği ilerlemeyi dikkatle izlemeli, çocuğun duygusal ve sözel iletişimlerini dikkatle dinlemelidir.

Öz saygı ve kendine yetme

64. Engelli bir çocuğun eğitimi sürecinde onun kendi deneyimleriyle kendine ilişkin bilinç ve duyarlılığı olumlu yönde güçlendirmesi, bu çerçevede başkalarının kendisine saygılı biçimde, normal bir insan gibi yaklaşıtlarını bilmesi çok önemlidir. Başka bir deyişle çocuk, başkalarının kendisine saygı duyduğunu, bir insan olarak haklarını ve özgürlüklerini tanıdığını gözleyebilmelidir. Engelli bir çocuğun sınıfındaki gruplara dahil edilmesi, çocuğa, kendisinin tanındığını; öğrencilerden, akranlardan ve yurttaşlardan oluşan bir topluluğa ait olduğunu gösterecektir. Engelli çocukların öz saygılarını güçlendirici akran desteği daha fazla gözetilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Eğitimin, ayrıca, çocuğa mümkün olan en üst düzeyde denetim, başarı ve kazanım deneyimleri yaşatması ve böylece çocuğu güçlendirmesi gerekir.

Okul sisteminde eğitim

65. Engellilik durumları ve gereksinimleri önce bu kurumlarda öğrenilip tanındığından, erken dönem çocuk eğitimi engelli çocuklar için özellikle önemlidir. Erken müdahale, çocukların tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bir çocuğun engelli olduğu veya gelişiminde bir gecikme olduğu erken yaşlarda belirlenebilirse, bu çocuğun kendi gereksinimlerine yanıt verecek bir erken dönem çocuk eğitimi imkanlarından yararlanma şansı da o kadar fazla olur. Devlet, topluluk veya Sivil Toplum Kuruluşları tarafından sağlanacak erken dönem çocuk eğitimi, bütün engelli çocukların gelişimine ve esenliğine önemli yardımlar sağlayabilir (bakınız, erken dönem çocuklukta hakların yaşama geçirilmesi ile ilgili Komite'nin 7 sayılı Genel Yorum'u (CRC/C/GC/7 ve Rev.1)). İlkokul eğitimi dahil temel eğitim ve birçok taraf Devlet açısından orta öğrenim engelli çocuklara ücretsiz olarak sağlanmalıdır. Bütün okullar, hareketlilikleri kısıtlı çocukların erişimi açısından, iletişimsel ve fiziksel engellerden arındırılmış olmalıdır. Ayrıca, çocukların verili kapasiteleri doğrultusunda, yüksek öğrenim de engelli ergenlere açık olmalıdır. Birçok çocuk, eğitim hakkında tam olarak yararlanabilme açısından özel yardıma gereksinim duyar. Burada taraf Devletlerin, ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak, farklı yeteneklerdeki öğrencilere uygun diller ve diğer iletişim biçimleriyle eğitim verebilecek, metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş öğretmenler sağlaması gerekir. Bu öğretmenler çocuk merkezli ve çocuğa göre kişiselleştirilmiş öğretim stratejileri kullanabilmeli, uygun ve bulunması kolay öğretim materyallerinden, donanımından ve yardımcı aygıtlardan yararlanabilmelidir.

Kapsayıcı eğitim

66. Kapsayıcı eğitim⁹ engelli çocukların eğitiminde amaç olarak benimsenmelidir: Bununla birlikte, yerleştirme ve sağlanacak eğitim türü, çocuğun kişisel eğitim gereksinimlerine göre belirlenmelidir.

⁹ UNESCO'nun Kapsama Kılavuzları: Herkesin Eğitime Erişiminin Sağlanması (UNESCO 2005) belgesi şu tanımlı vermektedir: "Kapsama, öğrenme durumundaki herkesin gereksinimlerinin çeşitliliğini, öğrenmeye, kültürlere ve topluluklara katılımı artırarak ve eğitimden ve eğitimin içinden dışlanmayı azaltarak ele alıp gerekli tepkiyi veren süreç olarak görülmektedir. Burada, içerikte, yaklaşımlarda, yapılarda ve stratejilerde değişiklikler söz konusudur, ilgili yaş gruplarındaki bütün çocukları kapsayan ortak bir vizyon söz konusudur ve bütün çocukları eğitmenin mutlak sorumluluğu altında olduğu düşünülmektedir... Kapsama, engellerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması ile ilgilidir..."

Çünkü, engelli çocuklardan bir bölümünün eğitimi, normal bir okulun sağlayamayacağı türde bir destek gerektirebilir. Genel olarak alındığında, uygun donanımlı ve bireysel destek verebilecek okullar, engelli çocukların eğitiminde gözetilecek hedef olmalıdır. Komite, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi taslak metninde kapsayıcı eğitim yönünde yapılan açık taahhüde dikkat çeker ve henüz bu kapsama programına başlamamış taraf Devletlere bu hedefi gerçekleştirecek gerekli önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bununla birlikte Komite bu kapsamanın ölçeğinin değişebileceğinin altını çizmek ister. Kapsayıcı eğitimin yakın gelecekte gerçekleştirilemeyeceği veya engelli çocuğun kapasitesinin “tam potansiyeline” ulaştırılmayacağı durumlarda, çocuklara bir dizi hizmet ve program seçenekleri sunulmalıdır.

67. Kapsayıcı eğitim hareketi son yıllarda büyük destek görmüştür. Bununla birlikte, “kapsayıcı” teriminin farklı anlamları olabileceğini de görmek gerekmektedir. İşin özüne bakıldığında, kapsayıcı eğitim, bütün öğrencilere anlamlı, etkili ve kaliteli eğitim vermeyi hedefleyen, yalnızca engelli olanların değil bütün öğrencilerin öğrenme koşullarının ve gereksinimlerinin çeşitliliğine saygı gösteren bir değerler, ilkeler ve uygulamalar kümesidir. Bu hedefe, çocukların çeşitliliğine saygı gösteren farklı örgütsel düzenlemelerle ulaşılabilir. Kapsama, engelli bütün çocukların bir sınıfa kalıcı biçimde yerleştirilmesinden, gene tek bir sınıfa ama bu kez bir ölçüde özel eğitim de öngören değişken bir kapsayıcılıkla yerleştirilmesine kadar uzanan farklı biçimler alabilir. Burada kavranması gereken önemli nokta, kapsamanın, sorunları ve gereksinimleri ne olursa olsun engelli çocukların kısa yoldan normal sisteme dahil edilmeleri gerekliliği biçiminde yorumlanmaması ve böyle uygulanmamasıdır. Önemli bir nokta da özel eğitimcilerle normal eğitimcilerin yakın işbirliğidir. Okul müfredatlarının yeniden gözden geçirilmesi, gerek engelli gerekse engelli olmayan çocukların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde geliştirilmesi gerekir. Öğretmenlere ve eğitim sisteminde görev yapan diğer personele yönelik eğitim programları, kapsayıcı eğitimin felsefesini tam olarak yaşama geçirecek biçimde değiştirilmelidir.

Kariyer eğitimi ve mesleki eğitim

68. Kariyer geliştirme ve geçiş eğitimi, yaşları ne olursa olsun bütün engellilere sağlanmalıdır. Hazırlıklara erken yaşlarda başlanması zorunludur; çünkü, kariyer geliştirme, erken yaşlarda başlayıp yaşam boyunca devam eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Kariyer bilincinin ve mesleki becerilerin mümkün olduğunca erken, örneğin daha ilk öğretimde geliştirilmesi, çocuklara daha sonraki yaşamlarında istihdam konusunda daha iyi tercihlerde bulunma imkanı sağlar. İlkokul aşamasında kariyer eğitimi, çocukların, sonuçta sömürüyü de beraberinde getirecek işlerde çalıştırılmaları anlamına gelmez. Burada kastedilen, çocukların, gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda daha erken yaşlarda hedefler belirlemeleridir. Bunu, işlevsel ortaöğretim izlemeli, bu öğretim kademesinde de, okul ile işyeri arasındaki sistematik eşgüdüm ve izleme çerçevesinde, öğrencilere yeterli beceriler ve iş deneyimi kazandırılmalıdır.

69. Kariyer geliştirme ve mesleki beceriler okul müfredatında yer almalıdır. Kariyer duyarlılığı ve mesleki beceriler, zorunlu eğitim yıllarına içselleştirilmelidir. Zorunlu eğitimin ilkokulun ötesine geçmediği ülkelerde, ilkokul eğitiminden sonra mesleki eğitim engelli çocuklar için zorunlu tutulmalıdır. Hükümetler mesleki eğitim alanında politikalar geliştirmeli ve bu alana yeterli ödenek ayırmalıdır.

Boş zaman ve kültürel etkinlikler

70. Sözleşme, 31. maddede, çocuğun yaşına uygun boş zaman ve kültürel etkinliklerden yararlanabilme hakkını ortaya koymaktadır. Bu madde, çocuğun zihinsel, psikolojik durumu ile yaşı ve yeteneklerini de hesaba katacak biçimde yorumlanmalıdır. Oyun, sosyal beceriler dahil olmak üzere çeşitli beceriler edinmenin en iyi yolu olarak bilinmektedir. Engelli çocukların toplumca tam olarak kapsanması hedefi, çocuklara birbirleriyle (hem kendileri gibi engelli olanlarla hem de olmayanlarla) oynayacak fırsatlar, mekanlar ve zaman tanındığında gerçekleşebilecektir. Eğlence, boş zaman ve oyun için eğitim, okul yaşlarındaki engelli çocuklar için gündeme getirilmelidir.

71. Engelli çocuklara, sportif etkinliklerin yanı sıra çeşitli kültür ve sanat etkinliklerine de katılabilmeleri için eşit fırsatlar tanınmalıdır. Bu tür etkinliklere hem bir kendini ifade etme aracı, hem de kendinden hoşnut, kaliteli bir yaşamın aracı olarak bakılmalıdır.

Spor

72. Mümkün olan her yerde, engelli çocukları da en geniş biçimde kapsayacak rekabete dayalı veya böyle olmayan spor etkinlikleri geliştirilmelidir. Başka bir deyişle, kendisi engelli olup da, engelli olmayan bir başka çocukla spor rekabetine girişebilecek durumda olan çocuğun böyle yapması özendirilmeli ve desteklenmelidir. Bununla birlikte, kimi fiziksel özellikler de gerektirdiğinden, engelli çocukların genellikle adilane ve güvenli biçimde yarışabilecekleri özel karşılaşma ve etkinliklere gereksinimi vardır. Öte yandan vurgulanması gereken bir başka nokta da, bu tür özel etkinlikler düzenlendiğinde, medyanın, engelli olmayan çocukların katıldıkları etkinlikler kadar engelli çocukların etkinliklerine de önem verip bunları haber yapmasının sağlanmasıdır.

I. Özel koruma önlemleri (Sözleşme'nin 22, 38, 39, 40, 37(b)-(d) ve 32-36 maddeleri)

Çocuk ceza adaleti sistemi

73. Taraf Devletler, 2. madde ışığında yasalarla sorunlu (40. Madde, 1.paragrafta anlatıldığı biçimde) olan engelli çocukların, Sözleşme'de yer alan bütün hükümler ve güvencelerle korunmasını sağlama yükümlülüğü altındadır. Burada söz konusu olan yalnızca çocuk ceza adaleti ile ilgili hükümler ve güvenceler değil, bunun ötesinde örneğin eğitim ve sağlık başlıkları altındakiler dahil ilgili diğer bütün hükümlerdir (Sözleşme'nin 40, 37 ve 39. maddeleri). Taraf Devletler, bunlara ek olarak, gerektiğinde engelli çocukların de facto korunmalarını ve yukarıda söz edilen haklardan yararlanmalarını sağlayacak önlemler almalıdır.

74. Komite, 23. maddede yer alan haklara atıfla ve engelli çocukların olumsuzluklara açıklığını da veri olarak – bir önceki paragrafta dile getirilen genel tavsiyeye ek olarak- yasalarla sorunlu (olduğu iddia edilen) engelli çocuklara yönelik muamelede aşağıdaki hususların dikkate alınmasını tavsiye eder:

- a) Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocukla uygun dillerde görüşülmesi ve bu görüşmelerin bu alanda gerekli eğitimi almış emniyet görevlileri, vekiller/avukatlar/sosyal çalışmacılar, savcılar ve/veya yargıçlar tarafından gerçekleştirilmesi
- b) Alternatif önlemlerin, yargı sürecine başvurulmasını gerektirmeyecek, ilgili çocuğun kişisel kapasitesine ve yeteneklerine uyarlanmasına imkan tanıyacak bir çeşitlilik ve esneklik içinde geliştirilmesi ve uygulanması. Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocuklarla, resmi/yasal yollara mümkün olduğunca başvurmaksızın ilgilenilmelidir. Bu yollara, ancak, kamu düzeni açısından zorunlu görüldüğünde başvurulmalıdır. Böyle durumlarda da, ilgili çocuğu çocuk ceza adaleti sisteminin işleyişi ve bu çerçevedeki hakları konusunda bilgilendirmek için özel çaba harcanmalıdır.
- c) Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocuklar, karar öncesi tutukluluk aşamasında olsun, daha sonra mahkumiyet aşamasında olsun, başkalarının da tutuldukları mekanlara yerleştirilmemelidir. Özgürlükten yoksun bırakma uygulamasına, ancak, sonuçta suça yönelmesine neden olan sorunları açısından bir işlevi olacağı düşünülüyorsa başvurulmalıdır ve böyle olduğunda da çocuk özel olarak eğitilmiş personele ve çocuğun gereksinimlerine yanıt verecek imkanlara sahip bir kuruma yerleştirilmelidir. Bu konudaki kararların alınması sırasında yetkili kişi veya merci insan haklarına ve hukuksal güvencelere tam saygı gösterilmesini sağlamalıdır.

Ekonomik sömürü

75. Engelli çocuklar, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve dilencilik dahil olmak üzere ekonomik sömürünün farklı biçimlerine daha açık durumdadır. Komite, bu bağlamda, henüz bunu yapmamış olan taraf Devletlerin, istihdama kabulde asgari yaşla ilgili 138 sayılı ILO Sözleşmesi ile en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için acil eylem konulu 182 sayılı ILO Sözleşmesi'ni onaylamalarını tavsiye eder. Taraf Devletler, bu Sözleşme'lerin uygulanmasında, engelli çocukların özel güçlüklerine ve gereksinimlerine özel duyarlılık içinde olmalıdırlar.

Sokak çocukları

76. Engelli çocuklar, özellikle de fiziksel engelliler, ekonomik ve sosyal etmenler dahil çeşitli nedenler yüzünden çoğu kez sokaklara düşmektedir. Sokaklarda yaşayan ve/veya çalışan engelli çocuklara, beslenme, elbise, konut, eğitim fırsatları ve yaşam becerileri eğitimi sağlanmalı, bu çocuklar ekonomik ve cinsel sömürü dahil farklı tehlikelere karşı korunmalıdır. Bu bağlamda, çocuğun özel gereksinimlerini ve becerilerini gözetken, kişiler bazında bir yaklaşım benimsenmelidir. Komite, engelli çocukların kimi zaman sokaklarda veya başka yerlerde dilendirilerek sömürülmeleri olgusundan kaygılıdır; hatta salt bu amaçla sakatlandırılarak engelli duruma getirilen çocuklar bile vardır. Taraf Devletler, sömürünün bu biçimini önlemek için gerekli bütün önlemleri almalı, bunu açıkça suç saymalı, suçluları yargı önüne çıkarmalıdır.

Cinsel sömürü

77. Komite, çocuk fuhuşu ve pornografisi mağduru çocukların sayısının giderek artmasından duyduğu derin kaygıları sıkça dile getirmiştir. Engelli çocukların bu ciddi suçların mağduru durumuna düşme olasılıkları daha yüksektir. Hükümetler, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü onaylamalı ve uygulamaya sokmalıdır. Taraf Devletler, İhtiyari Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, bu çocukların özel durumlarını gözeterek engelli çocuklar konusunda daha duyarlı olmalıdırlar.

Silahlı çatışma ortamlarındaki çocuklar

78. Yukarıda daha önce de değinildiği gibi, çocuklar ister bilfiil katılsınlar ister mağdur durumda kalsalar, silahlı çatışmalar engelli olmanın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda taraf Devletler çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokolü acilen onaylamalı ve uygulamalıdırlar. Silahlı çatışmaların sonucunda engelli olan çocukların iyileşmelerine ve toplumla yeniden bütünleşmelerine özel önem verilmelidir. Dahası, Komite, taraf Devletlerin engelli çocukların askerlik hizmeti dışında tutulmalarını ve bunu fiilen sağlayacak yasal ve diğer önlemleri uygulamalarını tavsiye etmektedir.

Mülteci ve içerde yerlerinden olmuş çocuklarla azınlık ve yerli gruplara mensup çocuklar

79. Kimi engellilik durumları, doğrudan doğruya, örneğin insan eliyle veya doğal felaketler gibi insanları mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olma durumuna düşüren koşullardan kaynaklanır. Örneğin, kara mayınları ve patlamamış mühimmat, silahlı çatışmalar sona erdikten sonra bile mülteci veya ülkelerinde yerlerinden olmuş çocukları öldürmeye ve yaralamaya devam etmektedir. Mülteci ve ülkesinde yerinden olmuş engelli çocuklar ayrımcılığın çeşitli biçimlerine maruz kalabilmektedir. Bu arada, mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olmuş engelli kız çocuklar, erkeklere göre, cinsel istismar dahil istismara, ihmale ve sömürüye daha açıktır. Komite, mülteci konumundaki veya kendi ülkelerinde yerinden olmuş engelli çocuklara özel yardımlar çerçevesinde öncelik tanınması gerekliliğinin altını çizmek ister. Bu özel yardımlar kapsamına önleyici nitelikte olanlar, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere yeterli erişim sağlanması, bu arada psiko-sosyal tedavi ve toplumla yeniden bütünleştirme çalışmaları girmektedir. UNHCR, çocuklara politika önceliği tanımıştır ve

bu alandaki çalışmalarına kılavuzluk etmek üzere çeşitli belgeler hazırlamıştır. Bunların arasında, UNHCR Mülteci Çocuklar Politikasına içselleştirilen 1988 tarihli Mülteci Çocuklar Kılavuzu da bulunmaktadır. Komite, taraf Devletlere ayrıca kendi asıl ülkelerinin dışında yanlarında kimsesi bulunmayan ve ayrılmış çocuklara yönelik uygulamalarla ilgili 6 sayılı Genel Yorum'unu (2005) da dikkate almalarını tavsiye eder (CRC/GC/2005/6).

80. Engelli çocukların haklarını koruma ve geliştirme amacıyla alınan gerekli ve uygun bütün önlemler, azınlık ve yerli gruplara mensup olup halen kendi topluluklarında da marjinalleşmiş olma olasılıkları yüksek çocukları da kapsamalı ve bu çocuklara özel dikkat göstermelidir. Geliştirilen programlar ve politikalar her zaman kültürel ve etnik açıdan duyarlılık taşımalıdır.

Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları

GENEL YORUM

10

Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları
GENEL YORUM No. 10
2007

I. Giriş

1. Taraf Devletler Çocuk Hakları Komitesi'ne (bu metinde Komite olarak anılacaktır) sundukları raporlarda ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen ve "yasaları ihlal eden çocuklar" olarak tanımlanan çocukların haklarına hayli ayrıntılı bir dikkatle yaklaşmaktadırlar. Komitenin periyodik rapor kılavuzlarına paralel olarak, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin (bu metinde ÇHS olarak anılacaktır) 37 ve 40. maddelerinin uygulanması Taraf Devletlerin de odaklandığı nokta olmuştur. Komite Çocuk Ceza Adaletinde ÇHS'ye uygun bir yönetim oluşturmaya yönelik çabaları takdirle karşılamaktadır. Ancak çoğu Taraf Devletin, örneğin usul hukuku, yasalarla ihtilafa düşen çocuklarla ilgili olarak adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin geliştirilmesi ve uygulanması, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının ancak en son başvurulacak bir önlem olması gibi alanlarda, ÇHS ile tam bir uyum sağlamak için hâlâ kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu da açıktır.

2. Komite çocukların yasalarla karşı karşıya gelmesini engellemeye dönük önlemler hakkındaki bilgi eksikliğiyle de tam eşitlikle ilgilenmektedir. Yasa ihlali durumu çocuk ceza adaleti alanında kapsamlı bir politikanın yokluğunun sonucu olabilir. Bu eksiklik, çoğu Taraf Devletin neden yasaları ihlal eden çocuklara yönelik muameleyle ilgili yalnızca (çok) sınırlı istatistik veri sunduklarını açıklar.

3. Komite'nin Taraf Devletlerden, ÇHS ile uyumlu bir çocuk ceza adaleti yönetimi yerleştirme yönündeki çabaları çerçevesinde daha gelişkin bir yönlendirme ve öneri hazırlamalarını istemesinin nedeni, Taraf Devletlerin çocuk ceza adaleti performanslarına dönük değerlendirmelerdir. Başka boyutların yanı sıra yönlendirici ve onarıcı adalet gibi alternatif önlemlerin kullanımını destekleyen çocuk ceza adaleti, Taraf Devletlere de yasalarla ihtilafa düşen çocukların yüksek yararına ve hem bu çocukların hem de bütün toplumun kısa ve uzun vadeli çıkarlarına uygun bir tarzda yaklaşma olanağı verecektir.

II. Genel Yorum'un amaçları

4. Başlangıç olarak Komite, ÇHS'nin Taraf Devletlerden kapsamlı bir çocuk ceza adaleti politikası geliştirmelerini ve uygulamalarını talep ettiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım ÇHS'nin 37. ve 40. maddelerindeki spesifik önlemlerin uygulanmasıyla sınırlı tutulmamalı, ÇHS'nin 2., 3., 6., ve 12. maddelerindeki genel ilkeler ile 14. ve 39. gibi diğer ilgili maddeleri de hesaba katmalıdır. Sonuç olarak Genel Yorum'un amaçları şöyle sıralanabilir:

- Çocuk suçlarını önlemeye yönelik, ÇHS temelinde ve ÇHS ile uyumlu olarak kapsamlı bir çocuk ceza adaleti politikası geliştirmeleri için Taraf Devletleri teşvik etmek ve bu çerçevede, OHCHR, UNICEF, UNODC ve STK temsilcilerinin yer aldığı, ECOSOC (BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi) 1997/30 sayılı kararıyla oluşturulan Çocuk Ceza Adaleti Kurumlar Arası Grubu'ndan (Interagency Panel on Juvenile Justice) öneri ve destek istemek
- Çocuk suçlarının önlenmesine, adli kovuşturma olmaksızın çocuk suçlarına alternatif önlemlerle yaklaşılmasına ve ÇHS'nin 37. ve 40. maddelerindeki diğer hükümlerin yorumlanması ve uygulanmasına özel bir hassasiyet göstererek, kapsamlı çocuk ceza adaleti politikasının içeriğiyle ilgili konularda Taraf Devletlere yönlendirme ve öneri katkısı vermek;

- Başta Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Yönetimi için Asgari Standart Kurallar (Beijing Kuralları), Özgürlüklerinden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunması için BM Kuralları (Havana Kuralları) ve Çocuk Suçlarının Önlenmesi için BM İlkeleri (Riyad İlkeleri) olmak üzere kapsamlı bir ulusal çocuk ceza hukuku politikasının oluşumunu desteklemek.

III. Çocuk Ceza Adaleti: Kapsamlı Bir Politikanın Başlıca İlkeleri

5. ÇHS'ni daha yakından ele almadan önce Komite öncelikle kapsamlı bir çocuk ceza adaleti politikasının başlıca ilkelerinden söz eder. Çocuk ceza adaleti yönetiminde Taraf Devletler ÇHS'nin 2., 3., 6. ve 12. maddelerindeki genel ilkeler ile 37. ve 40. maddelerde yer verilen çocuk ceza adaleti temel ilkelerini sistematik biçimde uygulamalıdır.

Ayrımcılık yapmama (madde 2)

6. Taraf Devletler, yasalarla ihtilafa düşen bütün çocuklara eşit davranılmasını güvence altına alan önlemler geliştirmelidir. İstikrarlı bir politikanın yokluğundan kaynaklanabilen ve sokak çocukları, ırksal, etnik, dine ve dile dayalı azınlıklara ait çocuklar, yerli halktan çocuklar, kız çocuklar, engelli çocuklar ve sık sık suç işleyen çocuklar gibi gruplarla ilgili fiili ayrımcılığa ve eşitsizliklere özel önem verilmelidir. Bu açıdan, suçlu çocuklara eşit muamele edilmesiyle ilgili kural, düzenleme ve protokoller ile tersi durumların telafi ve tazmin edilmesi kadar, çocuk ceza adaleti yönetiminde görev alan profesyonellerin eğitimi önem taşır. (bakınız aşağıda 97. paragraf)

7. Yasaları ihlal eden çoğu çocuk, eğitim veya emek piyasasına ulaşmak istediğinde uğradığı ayrımcılığın kurbanıdır. Bu tür ayrımcılığı önlemeye dönük önlemler alınması, suç işlemiş çocukların yeniden toplumla bütünleştirilmeleri için uygun destek ve yardım alabilmeleri, toplumda yapıcı bir rol üstlenmelerine onarak sağlayan kamusal kampanyalar yürütülmesi de önemlidir (ÇHS madde 49 (1)).

8. Çoğunlukla psikolojik ve sosyo-ekonomik sorunların sonucu olan serserilik, okuldan ve evden kaçma vb. tutumlar gibi davranışsal sorunları suç sayan ceza yasaları hayli yaygındır. Kız çocukların ve sokak çocuklarının çoğunlukla bu yaklaşımın kurbanı olmaları kaygı vericidir. Çocuk Suçları olarak da bilinen bu eylemler yetişkinler tarafından yapıldığında suç olarak değerlendirilmemektedir. Komite çocuklar ve yetişkinlerin eşit muamele görmelerini sağlamak üzere Taraf Devletlerin bu türden hükümleri lağvetmelerini tavsiye etmektedir. Komite bu bakımdan Çocuk Suçlarının Önlenmesi için BM İlkeleri'nin (Riyad İlkeleri) 56.maddesindeki şu ifadeye işaret etmektedir: "Gençlerin damgalanmaları, kurban ve suçlu konumuna itilmelerini önlemek amacıyla, yasaların, yetişkin bir kimse tarafından işlendiğinde suç saymadığı ve cezalandırmadığı davranışların genç bir kimse tarafından sergilenmesi durumunu da suç saymamalı ve cezaya konu etmemelidir."

9. Buna ilaveten, serserilik veya (okul ve evden) kaçmak gibi davranışlara da, aile ve/veya diğer çocukların bakımından sorumlu kişilere etkin destek verilmesini içeren önleyici önlemler ve bu davranışların temelindeki nedenlere yönelik önlemlerle yaklaşılmalıdır.

Çocuğun yüksek yararı (madde 3)

10. Çocuk ceza adaleti yönetimi çerçevesinde alınan bütün kararlarda çocuğun yüksek yararı öncelikle gözetilir. Çocuklar, fiziki ve psikolojik gelişimleri, duygusal ve eğitim gereksinimleri açısından yetişkinlerden farklıdır. Bu farklılıklar, çocukların yetişkinlere göre daha az sorumlu tutulmalarının temelini oluşturur. Yine bu farklılıklar ayrı bir çocuk ceza adaleti sisteminin ve çocuklara farklı davranılmasının da nedenini oluşturur. Çocuğun yüksek yararının korunması, örneğin suçlu çocuk söz konusu olduğunda ceza adaletinin geleneksel araçlarının (baskı kurma, cezalandırma) yerini rehabilitasyona ve telafi edici adalete bırakması anlamına gelir. Bu, etkin bir kamu güvenliğine gösterilen dikkatle birlikte ele alınmalıdır.

Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6)

11. Taraf Devletler çocuk suçlarının önlenmesi için etkin ulusal politika ve programlar geliştirmeye çalışırken her çocuğun doğuştan sahip olduğu bu hakkı rehber edinmeli, bu haktan esinlenmelidirler. Açıkça ki, suçluluk çocuğun gelişimi üzerinde (son derece) olumsuz bir etkiye sahiptir. Ayrıca, bu temel hakkın bir parçası olarak, çocuk suçlarına karşı çocuğun gelişimini destekleyecek bir politika izlenmelidir. İdam ve müebbet hapis cezalarının ÇHS madde 37(a) ile kesinlikle yasaklandığını söylemeye gerek bile yoktur (bakınız aşağıda paragraf 75-77). Özgürlüğünden yoksun bırakılmak çocuğun uyumlu gelişimi üzerinde son derece olumsuz etkiler yapar, yeniden toplumla bütünleştirilmesini ciddi biçimde engeller. Bu bakımdan ÇHS madde 37(b) tutuklama, alıkoyma ve hapis dahil özgürlükten yoksun bırakma, ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulmalıdır. Bu şekilde çocuğun gelişim hakkına tam olarak saygı gösterilecek ve bu hak güvence altında tutulacaktır. (bakınız aşağıda paragraf 78-88)¹

Sözünün dinlenmesi hakkı (madde 12)

12. Çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerini ifade etme hakkına saygı gösterilmeli, çocuk ceza adaletinin her aşamasında bu hak hayata geçirilmelidir (bakınız aşağıda c altında, paragraf 23). Komite, sistemde çocukların sesinin, giderek gerek iyileştirme ve reformlarda gerekse haklarının tam olarak uygulanmasında önemli bir güç haline geldiğini saptamaktadır.

Saygınlık (madde 40(1))

13. ÇHS kanunla ihtilafa düşen çocuklara yönelik muamelenin temel ilkelerini şöyle belirlemiştir:

- *Çocuğun saygınlık ve değer duygusuyla tutarlı muamele.* Bu ilke İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesinde tanımlanan, bütün insanların özgür, onurları ve hakları bakımından eşit doğduklarını ifade eden temel insan hakkını yansıtmaktadır. Doğuştan kazanılan bu saygınlık ve değer hakkına ÇHS'nin Önsözü'nde açıkça göndermede bulunmaktadır. ÇHS'de belirtildiği gibi özgürlükten yoksun bir çocuktan, bakım, koruma veya – akıl sağlığı, eğitim, uyuşturucu bağımlılığı gibi- tedavi amacıyla bir kuruma veya çocuk koruma veya göçmenlik kuruluşlarına yerleştirilen çocuklara kadar ilgili bütün süreçlerde, çocuklarla ilgili her tür önlemin uygulanması sırasında yasa uygulayıcı kurumlarla temas sırasında bu hakka saygı gösterilmeli ve bu hak korunmalıdır;
- *Çocuğun insan haklarına ve başkalarının özgürlüklerine saygısını güçlendiren uygulamalar.* Bu ilke, çocuğun Birleşmiş Milletler Anlaşması'nda ideallerin ruhuna uygun biçimde yetiştirilmesini öngören Önsöz değerlendirmesiyle uyumludur. Yine bu ilke çocuk ceza adaleti sistemi çerçevesinde çocuklara yönelik muamele ve çocuk eğitiminin insan hak ve özgürlüklerine saygıyı geliştirmeye dönük olması anlamına gelmektedir (bakınız Madde 29 (1)(b) ÇHS ve eğitimin amaçları hakkında “Grupla Psikolojik Danışma” (Group Counselling) no.1). Çocuk ceza adaletinin bu ilkesinin ÇHS madde 40(2) ile tanınan adil yargılama güvencelerine tam saygı ve bu güvencelerin uygulanmasını gerektirdiği açıktır (bakınız aşağıda paragraf 23). Çocuk ceza adaletinin, emniyet görevlileri, savcı, yargıç ve gözaltı görevlileri gibi başlıca aktörlerinin söz konusu haklara tam olarak saygı göstermemeleri ve bunları uygulamamaları durumunda, çocuğun insan hakları ve başkalarının özgürlüğüne saygı göstermesi nasıl beklenebilir?
- *Çocuğun yaşını, yeniden topluma kazandırılması ve toplumda yapıcı rol üstlenmesini göz önüne alan uygulama.* Yasaları uygulayan kurumlarla ilk temastan çocukla ilgili bütün önlemlerin uygulanması süresince, bütün süreç boyunca bu ilke uygulanmalı, gözlenmeli

¹ Lütfen not edin, özgürlüğünden yoksun çocuğun hakları ÇHS'de kabul edildiği haliyle, kanunla ihtilafa düşmüş çocuk ve akıl sağlığı, eğitim, uyuşturucu tedavisi, çocuk koruma ya da göç/sığınma kampları da dahil olmak üzere kurumlara bakım, koruma ya da iyileştirme amacıyla alınan çocuklar için geçerlidir.

ve saygıyla yaklaşılmalıdır. Bu ilke çocuk ceza adaleti yönetimiyle ilgili bütün görevlilerin, çocuk gelişimi, çocuğun sağlığına uygun olan dinamik ve sürekli gelişimi, şiddetin her yere sızan biçimleri hakkında bilgi sahibi olmalarını gerektirir.

- *Çocuğun saygınlığının gözetilmesi, yasaları ihlal eden çocuklara yönelik her tür şiddetin yasayla yasaklanması ve önlenmesini gerektirir.* Komite'ye ulaşan raporlar, polisle ilk temastan, mahkeme öncesi tutukluluk dönemine, tedavi için ve diğer kurumlarda kaldıkları süreye kadar, çocuk ceza adaletinin her aşamasında şiddetin söz konusu olduğunu göstermektedir. Komite, Taraf Devletleri şiddeti önlemeye dönük etkin önlemler almaları, suçluların adalet önüne çıkarılması ve Ekim 2006'da BM Genel Kurulu'nun Çocuklara Karşı Şiddet hakkında BM Araştırması (A/61/299) konulu raporundaki tavsiyelere uymaları doğrultusunda acil olarak harekete geçmeye çağırılmaktadır.

14. Komite kamu güvenliğinin adalet sisteminin meşru amacı olduğunu kabul etmektedir. Ancak Komite, bu amaca tam saygı gösterilmesi ve ÇHS'de yer verilen belli başlı çocuk ceza adaleti ilkelerinin uygulanması gerektiği görüşündedir.

IV. Çocuk Ceza Adaleti: Kapsamlı Bir Politikanın Temel Öğeleri

15. Kapsamlı bir çocuk ceza adaleti politikası şu temel öğeleri içermelidir: çocuk suçluluğunun önlenmesi; adli kovuşturmayla başvurmaksızın ve yasal çerçeve içinde müdahaleler; çocuk ceza adaletinde cezai sorumluluk için asgari ve azami yaş sınırları; adil yargılanma güvencesi ve mahkeme öncesi gözaltı ve mahkeme sonrası hapis dahil özgürlükten yoksun bırakılma.

A. Çocuk suçlarının önlenmesi

16. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin en önemli hedeflerinden biri çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel becerilerinin eksiksiz ve uyumlu gelişimini temin etmektir (ÇHS önsöz ve madde 6. ve 29). Çocuk insan hakları ve temel özgürlüklere saygılı (ÇHS madde 29 ve 40), yapıcı bir rol üstlenebileceği özgür bir toplumda (ÇHS Önsöz ve madde 29) bireysel ve sorumlu bir yaşama hazırlanmalıdır. Bu bakımdan ana-babanın çocuğa, yetenekleriyle uyumlu ve Sözleşme'de tanınan haklarını hayata geçirebilmesini gözetilen istikrarlı bir doğrultu göstermesi ve rehberlik sunmaları gerekir. ÇHS'nin bu ve diğer hükümlerinin ışığında, çocuğun içinde yaşadığı koşulların suç teşkil eden etkinliklere karışması yönündeki ciddi bir risk kaynağı oluşturduğu veya riski arttıracığı ve bunun çocuğun yüksek yararına olmadığı açıktır. Çocukların uygun bir yaşam standardına (ÇHS madde 27), erişilebilir en yüksek sağlık standardına ve bakım olanaklarına (ÇHS madde 24), eğitim olanaklarına (ÇHS madde 28 ve 29) ulaşma hakkı ile bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale (ÇHS madde 19), ekonomik veya sosyal sömürüye (ÇHS madde 32 ve 34) karşı yasal güvencelerin ve diğer ilgili çocukların korunması ve bakımıyla ilgili hakların tamamen ve eşit biçimde uygulanabilmesi için önlem alınması gerekir.

17. Yukarıda belirtildiği gibi, çocuk suçlarını önlemeye dönük bir dizi önlemden yoksun bir çocuk ceza adaleti politikası başarısızlığa uğrayacaktır. Taraf Devletler, kendi kapsamlı ulusal politikalarını, BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarihinde benimsediği (45/112 sayılı karar) Çocuk Suçlarının Önlenmesi için BM İlkeleri (Riyad İlkeleri) ile bütünleştirmelidirler.

18. Komite, Riyad İlkelerini tam olarak desteklemekte ve önemli olan noktanın, bütün çocukların başta aileleri, toplum, akran grupları, okul, meslek eğitimi ve iş dünyasının yanı sıra gönüllü örgütlerin katkılarıyla başarıyla toplumsallaştırılmaları ve toplumla bütünleştirilmeleri olduğu görüşündedir. Buradan başka sonuçların yanında, önleyici programların, özellikle güç durumdaki ailelere destek verilmesine, okullarda temel değerlerin (hukuka göre çocuklar ve ana-babaların hak ve sorumlulukları dahil) ele alınmasına, riskli konumdaki gençlere özel bakım ve dikkat gösterilmesine odaklanması gerektiği çıkartılabilir. Bu açıdan okuldan kaçan ve eğitimlerini tamamlamak için başka şansı olmayan çocuklara da özel önem verilmelidir. Akran grubu desteği ve ana-babaların güçlü biçimde devreye sokulması tavsiye edilmektedir. Taraf Devletler ayrıca topluluk temelli hizmet ve

programlar geliştirmelidir. Bu hizmet ve programlar, başta yasaları tekrar tekrar ihlal edenler olmak üzere çocukların özel gereksinim, sorun ve ilgi alanlarına hitap edecek ve ailelere uygun danışmanlık ve rehberlik sunacaktır.

19. ÇHS'nin 18. ve 27. maddeleri ana-babanın çocuğun yetiştirilmesindeki sorumluluğunu teyit ederken, aynı zamanda Taraf Devletlerin ana-babalara (veya diğer bakıcılara) sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için gerekli yardımı sunması gerektiğine işaret etmektedir.

20. Yardım önlemleri yalnızca olumsuz durumların ortaya çıkmasına engel olmaya odaklanmamalı, bundan ziyade ailelerin toplumsal potansiyelini geliştirmelidir. Ana-baba eğitimi, çocuk henüz çok küçük yaştayken başlatılan ve ana-baba-çocuk etkileşimini güçlendirmeyi gözetten ev ziyaret programları gibi, ev ve aile temelli önleyici programlar hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Ek olarak Erken Çocukluk Eğitiminin gelecekte oraya çıkabilecek şiddet ve suç oranlarının aşağı çekilmesiyle bağlantılı olduğu gösterilmiştir. Topluluk düzeyinde de risk odaklı önleyici bir strateji olan Communities that Care (CTC – Bakımı üstlenen Topluluklar) gibi programlar sayesinde olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

21. ÇHS madde 12'ye göre Taraf Devletler çocuklar, ana-babalar, topluluk önderleri ve (STK temsilcileri, çocuklara yönelik güvenlik görevlileri, sosyal hizmet uzmanları gibi) diğer başlıca aktörlerin önleyici programların geliştirilmesine ve uygulanmasına katılmalarını teşvik etmelidirler. Bu katılımın kalitesi programların başarisında önemli rol oynar.

Komite Taraf Devletlere etkin önleyici programlar geliştirmeye yönelik çabalarında Çocuk Ceza Adaleti Kurumlar Arası Grubu'ndan (Interagency Panel on Juvenile Justice) öneri ve destek almayı tavsiye etmektedir.

B. Müdahale/Yönlendirme (aşağıda bölüm E'ye bakınız)

22. Taraf Devletler, ceza yasasını ihlâl ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen çocuklara iki tür müdahalede bulunabilir: Adli kovuşturmaya başvurmaksızın alınan önlemler ve yasal çerçeve içinde müdahaleler.

Komite Taraf Devletlere çocuğun insan haklarını güvence altına almaya azami özen göstermelerini ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesini ve bu hakkı korumalarını hatırlatır.

23. Tekrar suç işleyenler dahil olmak üzere yasaları ihlal eden çocukların, toplumla yeniden bütünleşmelerini ve toplumda yapıcı bir rol üstlenmelerini destekleyen bir muamele görme hakları vardır (ÇHS madde 40(1)). Çocuğun gözaltına alınması, tutuklanması veya hapsedilmesi yalnızca en son başvurulacak bir önlem olabilir (ÇHS madde 37(b)). Sonuç olarak kapsamlı bir çocuk ceza adaleti politikasının parçası olarak çocukların refahlarına, koşullarına ve suçlarına uygun bir biçimde ele alınmalarını temin eden bir dizi etkin önlem geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Özellikle bakım, rehberlik, gözetim koşulları, danışmanlık, gözlem altında tutulma, evlatlık verilme, eğitim ve öğrenim programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çok sayıda önleme ulaşmak olanaklı olmalıdır. (ÇHS madde 40(4)).

Adli kovuşturmaya başvurmaksızın yapılan müdahaleler

24. ÇHS madde 40(3)'e göre Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından uygun ve arzu edilebilir olduğu her durumda adli kovuşturma yoluna başvurmaksızın önlemler almaya çaba göstereceklerdir. Suçlu çocukların çoğunluğunun yalnızca kabahat (önemsiz suçlar) işlediği göz önüne alınırsa, çocuğu çocuk ceza adaleti işlemlerinin dışında tutmak ve alternatif sosyal hizmetlere yönlendirmek (diversion) çoğu örnekte iyi bir uygulama olabilir.

25. Komite, Taraf Devletlerin yasayı ihlal eden çocuklarla ilgili olarak adli kovuşturmaya başvurmaksızın önlemler geliştirmeleri görüşündedir. Bu uygulama dükkandan hırsızlık ve mülkiyetle ilgili sınırlı zarara yol ačan başka önemsiz suçlar işleyen çocuklara ve ilk kez suç işleyenlere yönelik olmakla

birlikte bunlarla sınırlı tutulmamalıdır. Birçok Taraf Devlette istatistikler çocuk suçlarının büyük kısmının (bazen çoğunluğunun) bu kapsama girdiğini göstermektedir. Bütün durumlarda çocuklarla ilgili olarak mahkemede adli kovuşturma yoluna başvurmaksızın önlem geliştirmek ÇHS madde 40(1)'de ifade edilen ilkelerle uyumlu olacaktır. Bu yaklaşım damgalanmayı bertaraf etmeye ek olarak hem çocuk hem de kamu güvenliği açısından olumlu sonuç vermektedir ve maliyet açısından da etkin olduğu kanıtlanmıştır. Taraf Devletler yasaları ihlal eden çocuklarla ilgili olarak adli kovuşturmaya başvurmamayı çocuk ceza adalet sistemlerinin bir parçası haline getirmeli ve çocuğun insan haklarına ve yasal güvencelerine tam saygı göstererek bunların korunmasını temin etmelidirler. (ÇHS madde 40(3)(b))

26. Yasayı ihlal eden çocuklarla ilgili olarak adli kovuşturmaya başvurmaksızın alınacak önlemlerin içeriği ve niteliğine karar vermek ve uygulama için gerekli yasal düzenlemelerle önlemleri geliştirmek Taraf Devletlerin tasarrufuna bırakılmıştır.

27. Ancak bazı Taraf Devletlerin raporlarından edinilen bilgilere göre, topluluk hizmetleri, sosyal hizmet uzmanları veya gözetim görevlilerinin gözetmenliği ve rehberliği, aile konferansları ve kurbanların tazminini de içeren diğer telafi edici adalet biçimleri geliştirilmektedir. Diğer Taraf Devletler bu deneyimlerden yararlanmalıdır. İnsan hakları ve yasal korunmaya tam saygı söz konusu olduğu sürece, Komite ÇHS'nin 40. maddesine gönderme yapmakta ve aşağıdaki noktaların altını çizmektedir:

- Yönlendirme (diversion, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuklarla ilgili olarak adli kovuşturmaya başvurmaksızın alınan alternatif önlemler), yalnızca çocuğun iddia edilen suçu işlediğine dair ikna edici delil varsa, çocuk özgür iradesiyle ve gönüllü olarak sorumluluğu üstleniyorsa, bu ifade herhangi bir zorlama veya baskı altında alınmamışsa, ve son olarak söz konusu ifade sonradan adli bir kovuşturma çerçevesinde çocuğun aleyhine kullanılmayacaksa uygulanabilir;
- Çocuk özgür iradesiyle ve gönüllü olarak yönlendirilme istediğini yazılı olarak onaylamalı, bu onay ilgili önlemin niteliği, içeriği ve süresi hakkında doğru ve spesifik bilgiye dayanmalı, çocuk işbirliğine gitmemesi halinde doğacak sonuçların bilincinde olmalıdır. Önlem bu koşullarda alınır ve tamamlanır. Çocuk 16 yaşından küçükse, aile ortamını desteklemek düşüncesiyle Taraf Devletler ek olarak ana-baba onayını da göz önüne alabilirler;
- Hangi durumlarda yönlendirme uygulanacağına ilişkin spesifik hükümler yasada yer almalı, özellikle çocuğun ayrımcılığa karşı korunması amacıyla polis, savcı ve/veya bu bağlamda karar alma yetkisine sahip kurumların yetkileri düzenlenmeli ve gözden geçirilmelidir;
- Yetkililerin sunduğu yönlendirme seçeneğinin uygunluğu ve arzu edilebilirliği konusunda çocuğa hukuksal ve diğer gereken yardım verilmeli ve önlemin gözden geçirilmesi olanağı tanınmalıdır;
- Çocuğun yönlendirildiği alternatif sosyal hizmetleri tamamlaması sonucunda dava nihai ve kesin olarak kapanmalıdır. İdari ve inceleme amaçlı olarak yönlendirme uygulamasına ilişkin kayıtlar gizli olarak tutulabilse de, bunlar "sabıka kaydı" olarak görülemez. Çocuğun daha önce bu işlemde geçmiş olması sabıka olarak değerlendirilmemelidir. Olayla ilgili herhangi bir kayıt tutulmuşsa, bunun bilgisine yalnızca azami bir yıl gibi sınırlı bir süre için ve münhasıran yasayı ihlal eden çocukla ilgilenen yetkililer ulaşılabilir.

Adli kovuşturma çerçevesindeki müdahaleler

28. Yetkili kurum (normalde savcılık) tarafından adli kovuşturma açıldığında adil yargılama ilkeleri uygulanmalıdır (bakınız aşağıda Bölüm D). Aynı zamanda çocuk ceza adalet sistemi, yasayı ihlal eden çocukla ilgili olarak sosyal ve/veya eğitsel önlemler kullanarak geniş olanaklar temin etmeli, özellikle yargılama öncesi alıkoyma sırasında özgürlüğünden yoksun bırakma uygulamasını kesin olarak sınırlamalı ve bunu ancak en son başvurulacak yol olarak gündeme almalıdır. Soruşturma

aşamasında özgürlükten yoksun bırakmak, en son başvurulacak önlem olarak ve mümkün olan en kısa süre için uygulanmalıdır (ÇHS madde 37(b)). Bu, Taraf Devletlerin rehberlik ve gözetim, gözetim altında tutma, toplumun denetimi veya günlük rapor merkezleri gibi olanakları azami ve etkin biçimde uygulayabilen ve özgürlükten yoksun tutma uygulamasını en erken zamanda sonlandırabilecek iyi eğitilmiş gözetim personeline sahip olması demektir.

29. Komite, ÇHS madde 40(1) uyarınca Taraf Devletlere, çocuğun toplumla yeniden bütünleşmesi için, damgalanma, toplumsal tecrit veya çocuğun olumsuz biçimde kamuoyuna tanıtılması gibi, ait olduğu topluluğa tam katılımını zedeleyebilecek herhangi bir eylemin söz konusu olmaması gerektiğini hatırlatır. Yasayı ihlal eden bir çocuğa toplumla yeniden bütünleşmesini temin edecek yönde müdahale edilebilmesi için bütün eylemlerin çocuğun toplumun eksiksiz ve yapıcı bir üyesi haline gelmesini destekler nitelikte olması gerekir.

C. Yasayı ihlal eden çocuklar ve yaş

Cezai sorumluluk için asgari yaş sınırı

30. Taraf Devletlerin raporlarından cezai sorumluluk sınırının çok değişiklik gösterdiği, 7-8 gibi çok küçük yaşlardan 14-16 gibi, gerçekten zikredilmeye değer yaşlara kadar değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Taraf Devletlerin önemli bir bölümü iki cezai sorumluluk yaşı kullanmaktadır. Yasayı ihlal eden çocuklar, fiili işledikleri sırada cezai sınır yaşından daha düşük yaşın üstünde ama daha yüksek yaşın altında iseler ve gerekli olgunluğa sahip iseler cezai açıdan sorumlu kabul edilirler. Olgunluğun değerlendirilmesi mahkemenin/yargıcın takdiridir. Genellikle bu karar için bir psikoloji uzmanına başvurulur. Uygulamada genellikle ciddi suçlar için daha düşük asgari yaş sınırı kullanılır. İki asgari yaş sistemi hem kafa karıştırıcıdır, hem de mahkemeye/yargıca bıraktığı takdir yetkisi nedeniyle ayrımcı uygulamalarla sonuçlanabilir. Asgari cezai sorumluluk yaşının farklılık arz etmesinden hareketle Komite Taraf Devletlerin net bir mevzuata sahip olmaları gerektiği kanısına varmıştır.

31. ÇHS madde 40 (3), Taraf Devletlerin (a fıkrasında belirtilenlerin yanı sıra) bir asgari yaş uygulamalarını, bu yaşın altındaki çocukların ceza yasasını ihlal ehliyetlerinin bulunmadığını varsaymalarını öngörmekte, ancak bu anlamda belirli bir asgari yaştan söz etmemektedir. Komite bu hükmü Taraf Devletlerin bir cezai sorumluluk asgari yaşı belirleme yükümlülüğü olarak kavramaktadır. Söz konusu asgari yaş uygulaması aşağıda açıklanmaktadır:

- asgari yaş sınırının altındayken bir suç işleyen çocuklar, ceza hukuku prosedürlerine tabi tutulamazlar. (Çok) Küçük yaştaki çocukların da ceza yasasını ihlal etme yeteneği olabilir. Ancak bu fiil asgari yaşın altındayken işlenmiş ise, uygulamayı belirleyen varsayım çocuğun bir ceza hukuk prosedürüne resmen tabi olamayacağı ve sorumlu tutulamayacağıdır. Bu çocuklar için, yüksek yararları gereği, özel koruma önlemleri alınabilir;
- asgari yaş sınırındayken ya da üstündeyken bir suç işleyen (veya ceza yasasını ihlal eden) ancak 18 yaşından küçük olan çocuklar resmen suçlanabilir ve ceza hukuk prosedürüne tabi olabilirler (bakınız aşağıda paragraf 35-38). Ancak nihai hazırlıklar da dahil olmak üzere bu prosedürler işbu Genel Yorum'da ayrıntılandırılan ÇHS ilke ve hükümleriyle tam olarak uyumlu olmalıdır.

32. Beijing Kurallarının 4. kuralı, duygusal, zihinsel ve entelektüel olgunlukla ilgili olguları hatırlatarak asgari yaş sınırı başlangıcının çok düşük tutulmamasını tavsiye etmektedir. Bu kural uyarınca Komite de Taraf Devletlere çok düşük bir asgari yaş sınırı saptamalarını ve mevcut düşük yaş sınırlarını da uluslararası düzeyde kabul edilebilir bir düzeye yükseltmelerini tavsiye etmektedir. Buradan yola çıkarak da, Taraf Devletlere daha düşük olan asgari yaş sınırını, mutlak asgari sorumluluk yaşı olarak, 12 yaşa çıkartmalarını ve bu sınırı daha yukarı çekmeyi hedeflemeleri tavsiye edilir.

33. Komite, aynı zamanda Taraf Devletlere asgari sorumluluk yaş sınırını 12'nin altına indirmeme uyarısında da bulunmaktadır. Saptanacak daha yüksek bir sınır değerini, örneğin 14 veya 16 yaşın

saptanması, yasaları ihlal eden çocuklarla ilgili olarak adli kovuşturmayla ancak en son çare olarak başvurmayı öngören çocuk ceza adalet sistemine ÇHS 40(3)(b) uyarınca katkıda bulunmuş olacak ve çocukların insan haklarına ve yasal güvencelerine tam saygı gösterilmiş olacaktır. Bu bakımdan Taraf Devletler, Komite'ye, ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen, asgari yaş sınırının altındaki çocuklara kendi yasalarında nasıl bir muamelenin öngörüldüğü, ve yasal güvencelerinin, asgari yaşın üstündeki çocuklar kadar nasıl adil ve haklı biçimlerde korunabildiği konularında ince ayrıntılar içeren raporlar vermelidir.

34. Komite, çocuğun, daha düşük asgari yaş sınırından küçük yaşta olmasına karşın, ciddi bir suçla itham edildiği veya cezai açıdan sorumlu tutulacak ölçüde olgun olarak değerlendirildiği istisna uygulamalarına ilişkin kaygı duyduğunu belirtir. Komite Taraf Devletlere, daha küçük yaşlara cezai sorumluluk atfedilmek üzere istisna uygulaması yapılamayan bir asgari yaş sınırı belirlemeleri tavsiyesinde bulunmaktadır.

35. Çocuğun kaç yaşında olduğu veya asgari yaş sınırının altında mı üstünde mi olduğu belirlenemiyorsa, çocuk cezai açıdan sorumlu tutulmamalıdır. (ayrıca bakınız aşağıda par. 39)

Çocuk ceza adaleti açısından üst yaş sınırı

36. Komite, ayrıca Çocuk Ceza Adaleti kuralları uygulanmasında üst yaş sınırı konusuna da Taraf Devletlerin dikkatini çekmek istemektedir. Çocuk ceza adaletinde geçerli – hem özel yargılama kuralları, hem de yönlendirme ve özel hazırlık kuralları anlamında – özel kurallar, söz konusu ülkede geçerli asgari cezai sorumluluk yaşından başlayarak, cürüm (veya hukuken cezalandırılabilir bir eylem) işledikleri iddia edildikleri sırada 18 yaş altındaki bütün çocuklara uygulanmalıdır.

37. Komite, Taraf Devletlere, ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen veya ihlalle suçlanan çocukların ÇHS madde 40'tan kaynaklanan haklarını tanımaları gerektiğini hatırlatır. Cürümün işlendiği iddia edilen sıra 18 yaşının altında olan herkes çocuk ceza adaleti kurallarına göre muamele görmelidir.

38. Sonuç olarak Komite çocuk ceza adaleti kurallarının uygulanmasını, 16 (ve daha küçük) yaş altındaki çocuklarla sınırlayan veya 16-17 yaşlarındaki çocuklara yetişkin suçlulara davranıldığı gibi davranma yönünde istisna uygulayan Taraf Devletlere, 18 yaş altındaki herkese çocuk ceza adaleti kurallarının ayrımsız biçimde uygulanması doğrultusunda yasalarını değiştirmelerini tavsiye etmektedir.

Komite, çocuk ceza adaleti kural ve düzenlemelerinin uygulamasını, genel kural veya istisna yoluyla 18 yaş ve üzeri kişilere (genellikle 21 yaşına kadar) yaygınlaştıran bazı Taraf Devletlerin bu tutumunu takdirle karşılamaktadır.

39. Son olarak Komite, yaş sınırlarının bir biçimde uygulanabilmesi açısından, tüm Taraf Devletlerde her çocuğun, başka etkenlerin yanı sıra, doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmesinin son derece önemli olduğunun altını çizmektedir. Doğum tarihi kanıtlanamayan bir çocuk aile, iş, eğitim, çalışma ve özellikle çocuk ceza adaleti sistemiyle ilgili olarak her türlü suiistimal ve adaletsizliğe karşı savunmasız kalabilir. Her çocuğa, gereksinim duyulduğu zaman yaşını kanıtlamasına imkan sağlayacak ücretsiz bir doğum belgesi verilmelidir. Çocuğun yaşının kanıtlanmaması durumunda tıbbi ve sosyal bir soruşturma ile yaş tespiti yönüne gidilecektir. Anlaşmazlık veya kanıtlardan sonuç alınamaması durumunda ise çocuk, kanıt yetersizliğinden olumlu olarak yararlanma hakkına sahip olacaktır.

D. Adil yargılama güvencesi

40. ÇHS madde 40(2), ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen çocukların adil muamele görmelerini ve adil yargılanmalarını temin eden güvenceler ve haklar listesi içermektedir. Bu güvencelerin çoğu, International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR - Medeni ve Siyasi Haklara dair Uluslararası Sözleşme) madde 14'de de bulunabilir. CCPR Komitesi şu anda yeniden gözden geçirilmekte olan 13 sayılı Genel Yorum (1984) ile bu maddeyi geliştirmiş ve yorumlamıştır.

Ancak söz konusu güvencelerin çocuklar açısından uygulanması, bu bölümde ele alacağımız bazı özel boyutlar arz etmektedir. Bu konuya girmeden önce Komite, bu hak veya güvencelerin uygun ve etkin biçimde uygulanmasının temel koşulunun, çocuk ceza adaleti yönetimindeki kadro kalitesine bağlı olduğunun altını çizmek istemektedir. Polis memurları, savcılar, çocuğun yasal ve diğer temsilcileri, yargıçlar, gözetim görevlileri, sosyal hizmet uzmanları ve diğer personelin eğitimi önemlidir ve kesinlikle sistematik ve sürekli bir biçimde yapılmalıdır. Bu profesyonel görevliler bir çocuğun ve özellikle bir ergenin fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal gelişimi ile, engelli çocuklar, mülteci çocuklar, sokak çocukları, sığınma hakkı talep eden çocuklar, ırksal, etnik, dinsel, dilsel veya başka azınlıklardan çocuklar gibi korunmasız çocukların özel gereksinimleri konusunda eğitilmiş olmalıdırlar (bakınız Yukarıda paragraf 4, a'nın altı). Kız çocuklar yasaları ihlal eden çocuklar arasında ayrı bir azınlık oluşturdukları için, daha önceki yaşamlarında istismara uğrayıp uğramadıkları ve özel sağlık gereksinimleri gibi konularda özel bir ilgi görmelidirler. Profesyoneller ve kadrolar her koşulda çocuğun saygınlığı ve değerine uygun bir tutum sergilemeli, bu yolla çocuğun insan haklarına ve başkalarının temel özgürlüklerine saygı duymasını desteklemeli ve çocuğun toplumla yeniden bütünleşmesi ve toplumda yapıcı bir rol üstlenmesine yardımcı olmalıdırlar (ÇHS madde 40(1)).

ÇHS madde 40(2)'de tanınan ve burada ele alınacak olan bütün güvenceler asgari standartlardır. Bu anlamda Taraf Devletler, hukuksal yardım, çocuğun ve ana-babasının adli sürece katılımı gibi alanlarda bunları oturtarak daha yüksek standartları hedeflemelidirler.

Çocuk ceza adaletinde geriye dönük uygulama olmaması (madde 40(2)(a))

41. ÇHS madde 40(2)(a), işlendiği sırada ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmal nedeniyle kimsenin cezayı gerektiren bir cürüm işlemiş sayılmayacağı kuralının çocuklara da uygulanacağını teyit etmektedir (ayrıca bakınız ICCPR madde 15). Bu durumda bir çocuk, işlendiği sırada ulusal veya uluslararası hukuk tarafından yasaklanmayan bir eylem veya ihmali nedeniyle ceza hukukuna göre itham edilemez veya hüküm giyemez. Birçok Taraf Devletin yakın geçmişte terörizmi önlemek ve terörizmle mücadele amacıyla ceza yasası hükümlerini güçlendirdiğini ve/veya kapsamını genişlettiğini göz önüne alan Komite, söz konusu değişikliklerin çocukların geçmişe dönük olarak veya kasıtsız biçimde cezalandırılmalarıyla sonuçlanmaması konusunda Taraf Devletlere tavsiyede bulunur. Komite ayrıca ICCPR'ye Taraf Devletlere, suç oluşturan fiilin işlendiği sırada uygulanmakta olandan daha ağır bir cezaya hükmedilemeyeceği yolundaki ve ICCPR madde 15'de ifade edilen kuralın, ÇHS madde 41 uyarınca çocukları da kapsadığını hatırlatmaktadır. Herhangi bir çocuk ceza yasasını ihlal ettiği sırada uygulanmakta olandan daha ağır bir cezaya çarptırılmaz. Ancak eylemin sonrasında yapılan bir yasal değişiklik daha hafif bir cezayı öngörüyorsa, çocuk bu değişiklikten yararlandırılır.

Masumiyet karinesi (madde 40(2)(b)(i))

42. Masumiyet karinesi yasaları ihlal eden çocukların insan haklarının korunmasında temel oluşturur. Masumiyet karinesi, çocuğa yöneltilen ithamların adli kovuşturmayla kanıtlanması yükümlülüğüdür. Ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen çocuk, fiili hakkında kuşku olmasından yararlanır ve yalnızca ithamların kati delille kanıtlanmış olması halinde suçlu kabul edilir. Çocuğun masumiyet karinesine uygun muamele görmeye hakkı vardır ve kamu ve diğer yetkililerin yargılamanın sonucu hakkındaki önyargıları engelleme görevi vardır.

Taraf Devletler, masumiyet karinesinin uygulamada da gözetilmesini temin etmek üzere çocuk gelişimi üzerine bilgi sağlamak durumundadırlar. Sürecin anlaşılmasında eksiklik, olgun olmama durumu, korku veya başka nedenlerle çocuk şüpheli davranış gösterebilir. Yetkililerin ise kati delille kanıtlanmadıkça çocuğun suçsuzluğunu varsaymaları gerekir.

Sözünün dinlenilmesi hakkı (madde 12)

43. ÇHS Madde 12(2), çocuğa, kendisini etkileyen bir adli veya idari kovuşturmada doğrudan

veya vekili aracılığıyla veya ilgili ulusal hukukun usul kurallarıyla tutarlı biçimde uygun bir organ aracılığıyla dinlenilme olanağı sağlamaktadır.

44. Ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen bir çocuğun dinlenilmesinin adil yargılama açısından temel nitelikte olduğu açıktır. Yine, çocuğun, eğer yüksek yararına uygun ise, vekili veya uygun bir organ aracılığıyla değil, doğrudan dinlenilme hakkına sahip olduğu açıktır. Bu hak yargılama öncesinden başlayarak sürecin her aşamasında tam olarak uygulanmalıdır. Çocuğun polis, savcı ve sorgu hakimi önünde sessiz kalma hakkı kadar ifade verme hakkı da vardır. Ayrıca bu hak, hüküm, hazırlık ve alınan önlemlerin uygulanma aşamalarında da geçerlidir. Başka deyişle çocuğa görüşlerini özgürce ifade etme olanağı verilmeli, ve çocuk ceza adaleti süreci boyunca çocuğun yaşı ve olgunluğuna bağlı olarak görüşlerine ağırlık verilmelidir (ÇHS, madde 12(1)). Dolayısıyla soruşturmaya etkin biçimde katılabilmesi için çocuğa yalnızca hakkındaki suçlamalar (bakınız aşağıda paragraf 47-48) konusunda değil, çocuk ceza adaleti usulü ve olası önlemler konusunda da bilgi verilmelidir.

45. Çocuk kendisine uygulanabilecek (alternatif) önlemlerle ilgili olarak görüşlerini ifade edebilmeli, bu kapsamda dile getirebileceği özel istek ve tercihler de dikkate alınmalıdır. Çocuğun cezai açıdan sorumlu olduğu iddiası, ehliyet sahibi olduğu ve ceza yasasını ihlal etmesi nedeniyle hakkındaki iddialara en uygun yanıtın verilmesine dönük kararlara da etkin biçimde katılabileceği anlamına gelmektedir (bakınız aşağıda paragraf 46). Kuşkusuz sorumlu olan ve kararı verecek olanlar yargıçlardır. Ancak çocuğa edilgen bir nesne olarak muamele edilmesi, haklarının tanınmaması veya gösterdiği davranışa etkin bir yanıt verilmesine katkıda bulunmaması anlamına gelecektir. Aynı yaklaşım kararlaştırılan önlemin uygulanması için de geçerlidir. Araştırmalar çocuğun uygulamaya aktif katılımının, çoğu örnekte olumlu sonuç verdiğini göstermektedir.

Yargılamaya etkin katılma hakkı (madde 40(2)(b)(iv)).

46. Çocuğun adil yargılanması, yargılamaya etkin biçimde katılabilmesini gerektirir. Dolayısıyla çocuğun, yasal temsilcisini yönlendirebilmek, tanıklarla yüzleşebilmek, olayların dökümünü sunmak, kanıtlar hakkında uygun kararlar verebilmek, tanıklık etmek için suçlamaları ve olası sonuç ve cezaları kavraması, kendisi için getirilen önlemleri anlaması gerekir. Beijing Kurallarının 14. maddesi kovuşturmanın, çocuğun katılımına ve kendisini özgürce ifade etmesine izin veren bir anlayış ortamında yürütülmesi gerektiğini saptar. Çocuğun yaşını ve olgunluk derecesi göz önüne alınarak mahkeme salonundaki prosedür ve uygulamaların değiştirilmesi de gerekebilir.

Suçlamalar hakkında ivedi ve dolaysız bilgi verilmesi (madde 40(2)(b)(ii))

47. Ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen veya ihlal ettiği bilinen her çocuğun suçlamalar hakkında ivedi ve dolaysız bilgi edinme hakkı vardır. İvedi ve dolaysız bilgi edinmek, mümkün olduğunca çabuk anlamına gelir ve savcı veya yargıcın çocuğa karşı ilk usul adımlarını attığı evreyi ilgilendirir. Ayrıca yetkililer, davayı adli kovuşturmaya başvurmaksızın sürdürmeye karar verdiklerinde de, çocuk bu yaklaşımla gündeme gelebilecek suçlamalar hakkında bilgi sahibi kılınmalıdır. Bu, yasal güvencelere tam olarak saygı gösterilmesini öngören ÇHS madde 40(3)(b)'nin bir parçasıdır. Çocuk anladığı bir dilde bilgilendirilmelidir. Bunun için yabancı dilde yapılacak bilgilendirici bir sunumun yanı sıra, ceza veya çocuk mahkemelerinde kullanılan resmi hukuk dilinin çocuğun anlayacağı bir ifadeye 'çevirisi' de yapılmalıdır.

48. Çocuğa resmi bir belgenin verilmesi yeterli değildir ve çoğu zaman sözlü bir açıklama da gerekir. Yetkililer açıklamanın yapılmasını çocuğun ana-babasına veya yasal vasilerine bırakmamalıdır. Çocuğun kendisine isnat edilen her suçlamayı anlamasını temin etmek, (polis, savcı, yargıç gibi) yetkililerin sorumluluğundadır. Komite, ana-baba veya yasal vasilere bilgi verilmesinin, çocuğun bilgilendirilmesinin alternatifi sayılamayacağı görüşündedir. Gerek çocuğun gerekse ana-baba ve yasal vasilerinin suçlamalar ve olası sonuçları anlayacak biçimde bilgi almaları en uygun yoldur.

Yasal ve diğer uygun yardımlar (madde 40(2)(b)(ii))

49. Çocuğa savunmasının hazırlanması ve sunulmasında yasal ve diğer uygun yardımlar için güvence verilmelidir. ÇHS, çocuğun alması gerekli yardımın bütün koşullarda yasal olması gerektiğini düşünmemekte, ancak uygun yardım olmasını gerekli görmektedir. Bunun nasıl temin edileceği Taraf Devletlerin yetkisi dahilindedir, ancak yardım ücretsiz olmalıdır. Komite, Taraf Devletlere, uygun ve nitelikli bir yasal yardımın mümkün olması için uzman hukukçulara ve yarı yasal profesyonellere sahip olmalarını tavsiye eder. Sosyal hizmet uzmanları gibi başka uygun yardımcıları da olabilir, ancak bu kişilerin çocuk ceza adaletinin hukuksal boyutları konusunda yeterince bilgili olmaları ve yasayı ihlal eden çocuklarla çalışma deneyimine sahip olmaları gerekir.

50. ICCPR madde 14(3)(b)'de belirtildiği gibi, çocuk ve yardımcısının savunmanın hazırlanması için uygun zamana ve olanaklara sahip olmaları gerekir. Çocuk ile yardımcısının yazılı veya sözlü iletişim, bu iletişimin gizliliğinin tam olarak temin edildiği koşullarda, ÇHS madde 40(2)(b)(vii)'ye uygun biçimlerde ve çocuğun özel yaşamın gizliliği ve iletişim özgürlüğüne müdahale içermeksizin kurulabilmelidir (ÇHS madde 16). Bir çok Taraf Devlet, söz konusunun güvencenin (ÇHS madde 40(2)(b)(ii)) görünüşte münhasıran yasal yardımcı temini, yani bir avukatı gerektirdiğinden hareketle şerh koyma yoluna gitmişlerdir. Oysa böyle bir koşul söz konusu değildir. Bu tür şerhler geri çekilebilir ve çekilmelidir.

Gecikmesiz ve ana-babaların katkısıyla karar alınması (madde 40(2)(b)(iii))

51. Yasaları ihlal eden çocuklarla ilgili olarak cürümün işlendiği zaman ile nihai karar arasındaki sürenin mümkün olduğunca kısa tutulmasına dönük uluslararası mutabakat vardır. Daha uzun bir süre geçmesi durumunda, tepki, arzu edilen olumlu pedagojik etkisini yitirecek, hatta çocuk damgalanmış olacaktır. Bu bakımdan Komite, özgürlüğünden yoksun bırakma durumunun yasallığı açısından, çocuk hakkındaki kararın ivedi olarak alınmasını çocuğun hakkı sayan ÇHS madde 37(d)'ye göndermede bulunmaktadır. Özgürlükten yoksun bırakma fiilinin ciddiyetini ifade etmek açısından 'ivedi' standardı, --'fazla gecikmeksizin' (madde 14(3)(c) ICCPR) ifadesinden daha güçlü olan-- 'gecikmeksizin' standardından daha güçlüdür (madde 40(2)(b)(iii) CRC).

52. Komite, Taraf Devletlere cürümün işlenmesi ile polis soruşturmasının tamamlanması, savcının (veya başka bir yetkili organın) çocuğa yönelteceği suçlama hakkında görüş oluşturması ve mahkeme veya başka bir yetkili organın nihai hükme varması arasında geçecek süreler için sınırlama koymalarını ve bunu uygulamalarını tavsiye eder. Bu sınırlar yetişkinlere uygulananlardan çok daha kısa olmalıdır. Ayrıca gecikmesiz alınan kararlar çocuğun insan hakları ve yasal güvencelerine tam saygı gösterilen bir sürecin ürünü olmalıdır.

Gecikmesiz karar alma sürecinde çocuğa yasal ve başkaca uygun yardım sağlanmalıdır. Bu yardım mahkeme veya başka bir adli makamın karşısında bulunulan zamanla sınırlanmamalı, çocuğun polis tarafından sorgulanmasından başlayarak sürecin her aşamasına uygulanmalıdır.

53. Çocuğa genel psikolojik ve duygusal yardımda bulunabilecekleri için ana-baba veya yasal vasiler de yasal işlemler sırasında hazır bulunur. Ana-babanın hazır bulunması çocuğun savunmasına veya karar alma sürecine karışmaları anlamına gelmez. Ancak yargıç veya yetkili makam, çocuğun veya uygun yasal yardımcısının talebi üzerine, veya çocuğun yüksek yararına uygun olmadığından hareketle (ÇHS madde 3) ana-babanın duruşmalara alınmasına sınırlama, kısıtlama veya yasaklama getirebilir.

54. Komite, Taraf Devletlere, ana-baba ve yasal vasilerin yargılama sürecine mümkün olan en yüksek düzeyde çocuğa katkı sağlamalarının yasa aracılığıyla temin edilmesini tavsiye eder. Bu, çocuğun ceza yasasını ihlaline en etkin yanıtın verilebilmesine yardımcı olacaktır. Ana-babanın katkısını almak açısından, çocuğun gözaltına alındığı bu kişilere en kısa zamanda tebliğ edilmelidir.

55. Komite, bazı ülkelerde çocuğun işlediği suçlar için ana-babanın cezalandırılması eğilimini kaygıyla karşılamaktadır. Çocuğun eyleminin neden olduğu zararın hukuki sorumluluğunun üçüncü şahıslara aktarılması, çocuğun çok küçük olması (örneğin 16 yaş altı) gibi bazı sınırlı durumlarda uygun olabilir.

Ancak yasayı ihlal eden çocukların ana-babalarının suçlanması, en azından, çocuklarının toplumla yeniden bütünleşmesinde aktif bir katkılarının olamaması sonucunu beraberinde getirecektir.

Zorunlu kendi aleyhine tanıklığın olmaması (madde 40(2)(b)(iv))

56. ICCPR madde 14(3)(g) uyarınca ÇHS'ne göre çocuk suçlu olduğuna tanıklık etmeye, suçu itiraf veya ikrarda bulunmaya zorlanamaz. Bu kural, öncelikle ve doğal olarak, suçu kabul veya itiraf ettirme amacıyla işkence, zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı bir uygulamaya başvurulmasının çocuğun insan haklarının ağır biçimde ihlali sayıldığı ve kabul edilemez olduğu anlamına gelmektedir (ÇHS madde 37(a)). Bu yolla elde edilmiş itiraf veya suçu kabul eden tanıklıklar kanıt sayılmaz (İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme Madde 15).

57. Ancak çocuğu itiraf veya kendi aleyhine tanıklığa zorlayan veya yönlendiren daha az şiddetli bir çok yol vardır. 'Zorlanmak' fiziksel güç kullanımı veya diğer insan hakları ihlallerine sınırlanmamalı ve geniş bir yoruma tabi tutulmalıdır. Çocuğun yaşı, gelişimi, sorgulama süresi, anlama eksikliği, sonuçların bilinmemesi veya hapisten korku gibi bir dizi faktör asılsız suç ikrarına neden olabilir. "Bize gerçeği anlattırsan hemen eve gidebilirsin" türünden veya daha az ceza alacağı veya serbest kalacağı gibi ödül vaatleri bu olasılığı daha da güçlendirir.

58. Çocuğun sorgu sırasında yasal veya başkaca uygun bir temsilcisi bulunmalı, yine sorgu süresince ana/babasının yanında bulunmasını isteyebilmelidir. Kanıtların zorlamayla değil gönüllülükle verilip verilmediğini saptamak üzere, sorgu yöntemleri koşulların bütünselliği göz önüne alınarak bağımsız biçimde araştırılmalıdır. Mahkeme veya başka bir adli makam, çocuk tarafından verilen itiraf veya kabul ifadesinin gönüllülüğü ve güvenilirliğini değerlendirirken, çocuğun yaşını, gözetim ve sorgu süresini, başka bir danışman, ana-baba veya bağımsız temsilcinin bulunup bulunmadığını dikkate almalıdır. Zorlamaya dayanan veya güvenilir olmayan itiraf ve tanıklıkların ortaya çıkmaması amacıyla polis ve diğer sorgu görevlileri sorgulama teknikleri ve uygulama konusunda eğitimden geçirilmelidir.

Tanıkların varlığı ve soruşturulması (madde 40(2)(b)(iv))

59. ÇHS madde 40(2)(b)(iv)'de verilen güvence, çocuk ceza adaleti yönetiminde tarafların eşitliği ilkesinin (savunma ve iddia arasında eşitlik veya denklik) açıkça görülmesi gereğinin altını çizmektedir. "Sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak" cümlesi yasal sistemlerde, özellikle sorgulama ve yargılama duruşmaları arasında ayrımlar bulunduğu gönderme yapmaktadır. Sorgulama yapılan duruşmalarda, genellikle davalının – bu hak vekile veya çocuklar söz konusu olduğunda uygun başkaca bir organa devredilme yoluna gidilerek pek ender kullanılıyor olsa da-- tanıkları sorguya çekmesine izin verilir. Ancak vekil veya başkaca bir temsilcinin çocuğa tanıkları sorguya çekme olanağına ilişkin bilgi vermesi ve çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle bu konuda görüşlerini ifade etme şansının tanınması gerekir (ÇHS madde 12).

İtiraz/temyiz hakkı (madde 40(2)(b)(v))

60. Çocuk, suçlu olduğuna hükmeden karara ve bu hükmün sonucu olarak alınan önlemlere itiraz hakkına sahiptir. Bu itiraz daha üst, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir makam veya hukuki organ, başka bir deyişle, ilk merciin sahip olması gerekenlerle aynı standartlara sahip olan ve aynı gereklilikleri yerine getiren bir organ tarafından karara bağlanmalıdır. Bu güvence ICCPR 14(5)'de ifade edilenle benzeşmektedir. İtiraz hakkı ciddi suçlarla sınırlı değildir.

61. Bu vurgunun nedeni, birçok Taraf Devletin bu hükme ilişkin çocuğun itiraz hakkını ciddi suçlar veya hapis cezasıyla sınırlı tutmak yoluyla şerh uygulamasıdır. Komite, Taraf Devletlere Sözleşme'nin 14(5) maddesinde benzer bir hüküm olduğunu hatırlatır. ÇHS madde 41'e göre bu madde bütün yargılamaya tabi tutulmuş çocuklara itiraz hakkı tanır. Komite, Taraf Devletlere madde 40 (2)(b)(v)'ye konmuş şerhleri kaldırmalarını tavsiye etmektedir.

Ücretsiz çevirmen yardımı (madde 40(2)(vi))

62. Eğer çocuk, ceza adalet sisteminde kullanılan dili anlamıyor veya konuşmıyorsa, ücretsiz olarak çevirmen yardımı alabilir. Bu yardım mahkeme ile sınırlı olmamalı, çocuk ceza adaleti sürecinin her aşamasında uygulanmalıdır. Çevirmenin, çocuklar ana dillerini yetişkinlerden farklı biçimde kullanabilecekleri ve farklı anlayabilecekleri için, çocuklarla çalışma konusunda eğitilmiş ve deneyimli önem taşır. Bu açıdan bilgi ve/veya deneyim eksikliği, çocuğun kendisine yöneltilen soruları tam olarak anlayamamasına neden olacak, adil yargılama ve etkin katılım hakkına müdahale edilmiş olacaktır. “Eğer çocuk, ceza adalet sisteminde kullanılan dili anlamıyor veya konuşmıyorsa” ifadesi, yabancı veya etnik bir kökenden olup da ana dilinin yanı sıra resmi dili anlayan ve konuşabilen çocuklar için ücretsiz çevirmen yardımına gerek olmadığı anlamına gelir.

63. Komite, ayrıca Taraf Devletlerin dikkatini konuşma zorluğu ve başka engelleri olan çocuklara da çekmektedir. Madde 40 (2) (vi) ve madde 23’te belirtilen engelli çocuklara yönelik özel koruma hükmü uyarınca, Komite, Taraf Devletlere, konuşma zorluğu çeken veya başkaca bir engeli bulunan çocuklara, çocuk ceza adaleti süreci için öngörüldüğü gibi, uygun, etkin bir yardım sağlamalı ve bu yardım (işaret dilini bilmek gibi) özel eğitilmiş profesyonel kişilerce sunulmalıdır (Bu kapsamda ayrıca bkz.: Engelli Çocukların Hakları üzerine Komite’nin 9 sayılı Genel Yorum’u; CRC/GC/9/2006).

Özel yaşama tam saygı (madde 16 ve 40(2)(b)(vii))

64. Çocuğun kovuşturmanın her aşamasında özel yaşamına tam saygı gösterilmesi hakkı ÇHS madde 16’da yer verilen özel yaşamın korunması hakkını yansıtır. ‘Kovuşturmanın her aşaması’ yasa uygulayıcıyla ilk temastan (bilgi ve kimlik talebi) ilgili makamın nihai kararına veya gözetim, tutukluluk veya özgürlüğünden yoksun bırakılma haline son verilmesine kadar anlamına gelir. Bu özel bağlamda söz konusu olan, gereksiz yere kamuoyuna açıklanma veya damgalanmadır. Damgalanmanın etkileri ve çocuğun eğitimi, işi, barınması ve güvenliği üzerindeki olası etkileri nedeniyle soruşturulan çocuğun kimliğinin açıklanmasına neden olacak herhangi bir bilgi yayınlanmamalıdır. Kamu yetkilileri çocuklar tarafından işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili olarak basına açıklama yapmak konusunda son derece isteksiz davranmalı ve istisnai durumlarda kendilerini sınırlamalıdır. Yetkililer çocukların basın yoluyla kimliklerinin ifşa edilmemesini güvence altına almaya dönük önlemler geliştirmelidirler. Ceza yasasını ihlal eden çocuğun özel yaşamının korunması hakkına tecavüz eden gazeteciler disiplin ve gerektiğinde (örneğin suçun tekrarı halinde) ceza yasası yaptırımlarıyla cezalandırılmalıdır.

65. Çocuğun özel yaşamının korunması için çoğu Taraf Devlet – kimi istisnalarla birlikte – çocuğun durumunun ele alındığı mahkeme veya başka duruşmaların kamuoyuna kapalı yapılması kuralını uygulamaktadır. Bu kural, uzman ve diğer görevlilerin mahkemenin özel izniyle duruşmaya katılmaları anlamına gelir. Çocuk ceza adaletinde duruşmaların açık yapılması ancak iyi tanımlanmış vakalar için ve mahkemenin yazılı kararıyla mümkündür. Bu yönde bir karar çocuğun itirazına açıktır.

Komite Taraf Devletlere, yasaları ihlal eden çocukların mahkeme ve başkaca duruşmalarının kapalı olarak görülmesi kuralını uygulamaya sokmalarını tavsiye eder. Bu kuralın istisnaları çok sınırlı ve yasada açıkça tanımlanmış olmalıdır.

66. Karar veya hüküm mahkemenin kamuya açık bir oturumunda, çocuğun kimliği ifşa edilmeyecek bir biçimde açıklanmalıdır. Özel yaşamın gizliliği hakkı (ÇHS madde 16) mahkemenin veya yetkili bir başka kurumun aldığı önlemlerin uygulanmasıyla ilgili profesyonellerin, bütün dış temaslarında çocuğun kimliğiyle ilgili her tür bilgiyi saklamaları gerektiği anlamına gelir. Dahası özel yaşamın gizliliği cürüm işleyen çocuklar hakkındaki kayıtların kesinlikle gizli tutulması ve soruşturma, karar süreciyle ve davanın kayıtlarıyla doğrudan ilgili kişiler hariç üçüncü taraflara kapalı olması anlamına da gelir. Damgalanmanın ve/veya önyargıların önlenmesi yönündeki bir görüşe göre, cürüm işleyen çocukların kayıtları aynı kişiyle ilgili olsa bile daha sonraki bir yetişkin soruşturması çerçevesinde ve bu tür bir durumda mahkumiyet olasılığını güçlendirecek yönde kullanılmamalıdır (bakınız Beijing Kuralları, 21.1 ve 21.2).

67. Komite Taraf Devletlere, cürüm işleyen çocuğun adının suç kayıtlarından 18 yaşına geldiğinde otomatik olarak çıkarılmasını, veya gerektiğinde, sınırlı sayıda bazı ciddi suçlar için, belirli koşullarda (örneğin son mahkumiyetini takiben iki yıl herhangi bir suç işlememiş olmak) çocuğun talebi üzerine çıkarılabilmesini öngören kuralları uygulamaya koymalarını tavsiye etmektedir.

E. Önlemler (ayrıca bakınız yukarıda Bölüm IV, Kısım B)

Mahkeme öncesi seçenekler

68. Resmi bir ceza yasası prosedürünü başlatma kararı, söz konusu prosedürün çocuk için resmi bir mahkeme kararı ile tamamlanmasını gerektirmez. Yukarıdaki B kısmında aktarılan gözlemler ışığında, Komite – çoğu Devletle savcılık makamına denk düşen – yetki makamlarının ısrarla mahkeme hükmüne alternatif olanakları zorlaması gerektiğinin altını çizmek istemektedir. Başka bir deyişle, yukarıda B kısmında dile getirilenlere benzer önlemlerin söz konusu olacağı uygun bir sonuca varma çabası gösterilmelidir. Yasal işlem sonucu sunulan bu önlemlerin niteliği ve süresine daha fazla özen gösterilmelidir; yasal veya başkaca uygun yardımlar gerekli olacaktır.

69. Böyle bir önlemin uygulanışı çocuğa resmi suç/çocuk ceza yasaları prosedürünün askıya alınması olarak tanıtılmalı ve bu prosedürün tatminkar bir sonuca varıldığında ortadan kalkacağı anlatılmalıdır. Mahkeme kararı yoluna, savcılık düzeyinde alternatif ararken, çocuğun insan hakları ve yasal güvencelerine tam olarak saygı gösterilmelidir. Bu bakımdan Komite yukarıda 27. paragrafta ve bu maddede belirtilen tavsiyelerin altını çizmektedir.

Çocuk ceza mahkemesinin/yargıcının önlemleri

70. ÇHS madde 40'a (bakınız yukarıda Kısım IV Bölüm D) uygun olarak yürütülen adil yargılamanın ardından, itham edildiği suçla ilgili olarak suçlu bulunan çocuğa uygulanacak önlemler kararlaştırılır. Yasalar, mahkeme/yargıç veya başkaca bir bağımsız ve tarafsız yetkili adli makama, kurumsal bakım ve özgürlükten yoksun bırakma dışında olası geniş alternatifler sunmalıdır. Bu önlem listesi, özgürlükten yoksun bırakma uygulamasının ancak en son ve en kısa süreyle başvurulacak bir önlem olması gözetilerek ÇHS madde 40(4)'de ayrıntılara girmeksizin sıralanmıştır (ÇHS madde 37(b)).

71. Komite herhangi bir suça gösterilecek olan tepkinin suçun koşulları ve ağırlığı yanı sıra çocuğun yaşı, çocuğun daha az sorumluluk taşıdığı gerçeği, çocuğun koşulları ve gereksinimleri, ayrıca özel olarak toplumun uzun vadeli gereksinimleri ile orantılı olması gerektiğini vurgulamak istemektedir. Salt cezalandırıcı bir yaklaşım çocuk ceza hukukunun, ÇHS madde 40(1)'de belirtilen temel ilkeleriyle (bakınız yukarıda paragraf 5-14) uyumsuzdur. Fiziki ceza bu ilkelerin ve her tür zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutmayı yasaklayan 37. maddenin ihlalidir (ayrıca bkz. Çocuğun fiziki ceza ve diğer zalimce veya aşağılayıcı ceza biçimlerine karşı korunma hakkı üzerine Genel Yorum no. 8 (2006)). Çocukların ciddi suçlar işlemesi durumunda, alınacak önlemlerin, kamu güvenliği ve yaptırımları da gözetilerek, suçlunun koşullarına ve suçun ağırlığına orantılı olması değerlendirilebilir. Ancak çocuklar söz konusu olduğunda bu tür değerlendirmeler gençlerin refahı ve yüksek çıkarlarının korunması ile toplumla yeniden bütünleşme gereksinimiyle her zaman dengelenmelidir.

72. Komite cezai bir önlemin çocuğun yaşıyla bağlantılı olduğunu, çocuğun yaşı hakkında çelişkili, sonuca varılmasını engelleyen veya belirsiz verilerin bulunması durumunda, çocuğun kanıt yetersizliğinden yararlanma hakkına sahip olacağına işaret eder. (ayrıca bakınız yukarıda paragraf 35 ve 39)

73. Özgürlükten yoksun bırakma/kurumsal bakım söz konusu ise, bu tür önlemlerin kullanılmasıyla ilgili birçok deneyim mevcuttur. Taraf Devletler bu deneyimlerden yararlanmalı, alternatifleri kendi kültür ve geleneklerine uyarlayarak geliştirmelidirler. Zorla çalıştırma, işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı uygulama gibi önlemlerin kesinlikle yasak olduğunu ve bu tür yasadışı uygulamaların sorumlularının adalet önüne çıkarılmaları gerektiğini söylemeye bile gerek yoktur.

74. Bu genel değerlendirmelerden sonra Komite HS madde 37(a) uyarınca yasaklanan önlemlere ve özgürlükten yoksun bırakma uygulamasına dikkat çeker.

İdam cezası yasağı

75. HS madde 37(a) suçun işlendiği sırada 18 yaşın altında bulunan bir kişiye idam cezası uygulanamayacağına ilişkin uluslararası düzeyde kabul edilen standardı teyit eder (bkz. ICCPR madde 6(5)). Bu metin açık olmakla birlikte, kuralın yalnızca 18 yaşından küçüklerin idamını yasakladığını varsayan Taraf Devletler vardır. Oysa burada açık ve kati nitelikteki kıstas suçun işlendiği zamanki yaşla ilgilidir. Sonuç olarak, bir kişiye 18 yaşından küçükken işlediği bir suç nedeniyle, yargılanma veya hüküm veya yaptırımın uygulanma zamanındaki yaşı ne olursa olsun, idam cezası uygulanamaz.

76. Komite, 18 yaş altındaki kişilerin işlediği tüm suçlar için bugüne kadar idam cezasını lağvetmemiş olan az sayıda Taraf Devlete bu yönde yasal düzenlemeye gitmelerini, çocuklar için idam cezasının tamamen kaldırılması yönünde gerekli yasal önlemler alınana kadar da bütün idam cezalarının infazını askıya almalarını tavsiye eder. Verilmiş bulunan idam cezaları HS ile tam olarak uyum gösteren bir yaptırıma dönüştürülmelidir.

Salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası verilmemesi

77. Suç işlediği sırada 18 yaşından küçük olan hiçbir çocuk salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezasına arptırılmaz. Çocuklara verilen bütün cezalarda salıverilme olanağı gerçekçi ve düzenli biçimde göz önüne alınır. Bu bakımdan Komite bakım, koruma veya tedavi altına alınan çocukların durumlarının periyodik olarak gözden geçirilmesini düzenleyen HS madde 25'e atıfta bulunmaktadır. Komite, çocuklara salıverilme koşuluyla ömür boyu hapis cezası veren Taraf Devletlere, bu yaptırımın HS madde 40(1)'de belirtilen çocuk ceza adaleti amaçlarıyla tamamen uyumlu olması gerektiğini ve bu amaçların hayata geçirilmesi için gayret gösterilmesi gerektiğini hatırlatır. Bu yaklaşım, hapse mahkum edilen çocuğun, başka haklarının yanı sıra, salıverilmesini gözetecek biçimde eğitim, tedavi ve bakım görmesini, toplumla yeniden bütünleşmesinin ve yapıcı bir rol üstlenmesinin göz önüne alınması anlamına gelir. Ayrıca çocuğun olası salıverilme kararı gözetilerek gelişiminin düzenli olarak gözden geçirilmesi gerekir. Komite, mür boyu hapis cezasının çocuğun çocuk ceza adaleti amaçlarına ulaşmasını imkansız kılmaya da, son derece zorlaştıracığını dikkate alarak, Taraf Devletlere, 18 yaşından küçük kişilerin işledikleri suçlar nedeniyle, herhangi bir biçimde ömür boyu hapisle cezalandırılmamalarını kuvvetle tavsiye etmektedir.

F. Yargılama öncesi tutukluluk ve yargılama sonrası hapis dahil olmak üzere özgürlüğünden yoksun bırakılma

78. ÇHS'nin 28. maddesi, özgürlüğünden yoksun bırakma uygulamasının başlıca ilkelerini, özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğun sahip olacağı usule ilişkin hakları ve bu çocukların tedavi ve yaşam koşullarıyla ilgili hükümleri içermektedir.

Temel ilkeler

79. zgürlükten yoksun bırakma uygulamasının temel ilkeleri şunlardır: (a) bir çocuğun gözaltına alınması, tutuklanması ve hapsedilmesi yasaya uygun olmalı ve ancak en son ve en kısa süreyle başvurulacak bir önlem olmalıdır; (b) hiçbir çocuk yasada gösterilmeyen bir biçimde veya keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

80. Komite, birçok ülkede yargılanma öncesinde çocukların aylarca, hatta yıllarca tutuklu olarak tutulmaları sonucu yaşama isteğini yitirdiklerini kaygıyla belirtmektedir. Bu durum HS madde 37(b)'nin ağır biçimde ihlalini oluşturur. Taraf Devletlerin, HS madde 37(b)'ye göre, özgürlükten yoksun bırakma uygulamasına en son çare olarak başvurabilmelerini temin edecek etkin bir seçenekler paketi mevcut olmalıdır (bkz. yukarıda Kısım IV Bölüm B). Bu alternatiflerin uygulanması, yargılama öncesi

tutukluluk süresini kısaltmanın ötesinde, cezaya çarptırılan çocukların hapis süresini genişletmemeyi de gözeterek yapılandırılmalıdır. Buna ilaveten Taraf Devletler yargılama öncesi tutukluluğu azaltacak yasal ve başkaca uygun önlemler geliştirmelidir. Yargılama öncesi tutukluluğun bir cezalandırma olarak kullanılması, masumiyet karinesinin ihlalidir. Yasa, çocuğun yargılama öncesi tutukluluk halinin, özellikle mahkemeye çıkarılmasının temin edilmesi ve kendisine ya da başkalarına tehlike oluşturmaması için uygulanabileceğini açıkça saptamalıdır. Yargılama öncesi tutukluluk süresi yasayla sınırlanmalı ve örneğin aylık periyotlarla düzenli olarak gözden geçirilmelidir.

81. Komite, Taraf Devletlere çocuğun yargılama öncesi tutukluluk haline mümkün olduğu kadar kısa sürede son verilmesini ve ancak belirli koşullarda uygulanmasını tavsiye etmektedir. Yargılama öncesi tutukluluğa ve tutukluluğun süresine ilişkin kararlar yetkili, bağımsız ve tarafsız bir makam veya adli organ tarafından verilmeli, çocuğa uygun yasal ve başkaca yardım sunulmalıdır.

Usule ilişkin haklar (madde 37(d))

82. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğun ivedi olarak yasal veya başka uygun bir yardım almaya hakkı olduğu gibi, özgürlüğünden yoksun bırakılma kararına bir mahkeme veya yetkili, bağımsız ve tarafsız bir makam nezdinde itiraz etmeye, ve bu eylemi hakkında ivedi bir kararın alınmasına hakkı vardır.

83. Tutuklanan veya özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, 24 saat içinde tutukluluk durumunun (sürmesinin) ne derece yasal olduğunun incelenmesi için bir uzman yetkili makamın önüne çıkmalıdır. Komite, Taraf Devletlere, yargılama öncesi tutukluluğun yasallığının tercihen iki haftada bir olmak üzere düzenli biçimde gözden geçirilmesi için katı yasal önlemler almasını da tavsiye etmektedir. Çocuğun koşullu olarak, örneğin kimi alternatif önlemlerin uygulanması yoluyla salıverilmesi durumunda, yargılama öncesindeki tutukluluk süresinin üzerinden en az otuz gün geçmeden, yeniden resmen itham edildiği suçlamalarla ilgili olarak bir mahkeme veya yetkili, bağımsız ve tarafsız bir makam veya bir adli makamın önüne çıkarılması mümkün değildir. Komite, duruşmaların (genellikle birden fazla) ertelenmesinin yaygın olduğunu bilmekte ve Taraf Devletleri çocuk mahkemeleri veya yetkili organların kendilerine sunulan suçlamalara ilişkin nihai kararlarını 6 aydan daha fazla geciktirmemeleri için gerekli yasal önlemleri almaya ivedilikle davet etmektedir.

84. Özgürlüğünden yoksun bırakılma kararını sorgulama hakkı, yalnızca itiraz hakkını değil, söz konusu karar idari nitelikte ise (örneğin polis, savcı veya bir başka yetkili organca alınmışsa) mahkemeye veya yetkili, bağımsız ve tarafsız bir makama veya adli organa erişim hakkını da içerir. İvedilikle karar alınması, kararın mümkün olan en kısa sürede, örneğin başvuruyu izleyen iki haftadan uzun olmayan bir zaman içinde alınması anlamına gelir.

Uygulama ve koşullar (madde. 37(c))

85. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk yetişkinlerden ayrılacaktır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan bir çocuk yetişkinlere ayrılmış bir hapisane veya başka bir tesise konulamaz. Çocukların yetişkin hapisanelerine veya hücrelerine konmasının güvenlik ve refahlarını tehlikeye attığını, gelecekte suç işlememe ve toplumla yeniden bütünleşme olasılıklarını azalttığını gösteren çok sayıda kanıt vardır. ÇHS madde 37(c)'de "çocuğun yüksek yararı aksini gerektirmedikçe" ifadesiyle, belirtilen çocukların yetişkinlerden ayrılmasını, istisnaları dar bir yoruma tabi tutulmalıdır. Çocuğun yüksek yararı Taraf Devletlerin işine geldiği gibi yorumlanamaz. Taraf Devletler, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukları, çocuklarla ilgili görevli ve personelin bulunduğu, politika ve uygulamaları farklı ayrı tesislere yerleştirmelidir.

86. Bu kural belli bir tesise yerleştirilen çocuğun, 18 yaşını doldurur doldurmaz yetişkinlerin yanına taşınması anlamına gelmez. Bu kişinin çocuklar için düzenlenmiş tesiste kalmaya devam etmesi, yüksek yararına uygun olabileceği gibi ve aynı tesisteki daha küçük çocukların yüksek yararlarına da aykırı olmayabilir.

87. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk ailesiyle mektuplaşma ve ziyaretler yoluyla temasını sürdürmelidir. Ziyaretleri kolaylaştırmak için çocuğun ailesinin ikamet ettiği yere mümkün olduğunca yakın bir tesise yerleştirilmesi gerekir. Temasın sınırlanmasını gerektiren istisnai koşullar yasa da açıkça tanımlanmalı ve yetkili makamların kararına terk edilmemelidir.

88. Komite, Taraf Devletlerin dikkatini, Özgürlüklerinden Yoksun Bırakılan Çocukların Korunması hakkında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarih ve 45/113 sayılı Kararlarına çekmek ister. Komite, Taraf Devletleri bu Kararları [aynı zamanda Mahkumlara yönelik Uygulamalar hakkında Asgari Standart Kurallar ve Pekin Kuralları 9. Kural da dikkate alınarak) tam olarak uygulamaya ivedilikle davet eder. Bu kapsamda Komite Taraf Devletlere söz konusu Kuralları ulusal yasa ve düzenlemelerine dahil etmelerini, ulusal ve bölgesel dilleri bilen görevliler yetiştirmelerini, STK'lar ve gönüllülerin çocuk ceza adaletine katılmalarına imkan tanımalarını tavsiye eder.

89. Komite başka unsurların yanı sıra aşağıdaki ilke ve kuralların, her tür özgürlükten yoksun bırakma örneğinde uygulanması gerektiğini vurgulamak istemektedir:

- Çocuklara tutuldukları yerde rehabilite edici özellik kazandıran bir fiziki çevre ve konaklama olanağı temin edilmeli, özel yaşantısı, duyumsal dürtüleri, akranlarıyla birlikte olma olanağı, spor yapma, beden eğitimi, sanatla ilgilenme ve boş zaman etkinlikleri gibi gereksinimlerine özen gösterilmelidir;
- Zorunlu öğrenim yaşındaki her çocuğun gereksinim ve yeteneklerine uygun bir eğitim almaya, kendisini topluma dönüşe hazırlamaya hakkı vardır; ek olarak her çocuk, uygun olduğunda yine gelecekteki işi için hazırlanmak üzere meslek eğitimi alabilmelidir;
- Her çocuğun tutuk/ıslah evinde hekime muayene olma, burada kaldığı sürece uygun tıbbi bakım alma, mümkün olan yerde toplumun sağlık olanakları ve hizmetlerinden yararlanmaya hakkı vardır;
- Tesisin çalışanları çocuğun daha geniş anlamda toplumla, ailesi, arkadaşları, dışarıdaki saygın kurumların temsilcileriyle sık temas kurmasını ve ailesini ziyaret edebilmesini teşvik ve temin etmelidirler;
- Kısıtlama ve zor kullanımına yalnızca çocuk kendisi veya başkaları için dolaysız bir tehdit oluşturuyorsa ve diğer denetleme araçları tümüyle tüketilmişse başvurulabilir. Fiziki, mekanik ve tıbbi kısıtlama veya zor kullanımı bir tıbbi ve/veya psikolojik görevlinin yakın ve doğrudan denetimi altında uygulanmalı, asla bir cezalandırma aracına dönüşmemelidir. Tesisin çalışanları uygulanan standartlar hakkında eğitilmeli, kısıtlama veya zor kullanımı standartlarını ihlal eden görevliler uygun biçimde cezalandırılmalıdır;
- Disiplin önlemleri çocuğun saygınlığını ve kurumsal bakımın temel amaçlarını korumayı gözetmek zorundadır: ÇHS'nin 37. maddesini ihlal eden, fiziki ceza, karanlık hücreye kapatma ve çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığı ile refahını tehlikeye atan diğer disiplin önlemleri kesinlikle yasaklanmalıdır;
- Her çocuğun, sansürlenmeksizin, merkezi yönetime, adli makama veya uygun başkaca bir bağımsız makama talep ve şikayette bulunma, kendisine verilen yanıt hakkında gecikmeksizin bilgilendirilme hakkı vardır; çocukların bu mekanizmalar hakkında bilgi sahibi olmaları ve bunlara erişebilmeleri gerekir;
- Bağımsız ve vasıflı denetleyicilerin düzenli olarak ve kendi inisiyatifleriyle önceden haber vermeksizin denetim yapabilmeleri gerekir; denetleyicileri bir güven ortamı içinde, tesiste kalan çocuklarla diyalog kurmaya özel önem vermelidirler.

V. Çocuk Ceza Adaletinin Örgütlenmesi

90. Önceki paragraflarda geliştirilen ilke ve hakların eksiksiz uygulanmasını temin etmek için, çocuk ceza adaletinin etkin bir yönetim organizasyonunu ve kapsamlı bir çocuk ceza adaleti sistemini oturtmak gerekir. ÇHS madde 40(3)'de saptandığı gibi Taraf Devletler, ceza yasasını ihlal eden çocuklara uygulanacak yasa, usul, makam ve kurumları oluşturmalıdır.

91. Bu yasa ve prosedürlerin temel hükümlerinin nasıl olması gerektiği, yukarıdaki Genel Yorum'da belirtilmektedir. Bunların ötesindeki önlemler Taraf Devletlere bırakılmıştır. Ayrıca bunlar da bahse konu yasa ve prosedürlere uygun olmalıdır. Ek önlemler (genel) ceza ve usul yasalarının özel bölümlerinde tanımlanabilir veya çocuk ceza adaleti yasası gibi ayrı bir yasayla gündeme alınabilir.

92. Kapsamlı bir çocuk ceza adalet sistemi için polis, adliye, mahkeme sistemi, savcılık içinde uzmanlaşmış birimler oluşturulmalı, ayrıca çocuğa yasal ve başkaca uygun yardımda bulunacak uzman savunmanlar ve temsilciler yetiştirilmelidir.

93. Komite, Taraf Devletlere, bağımsız birimler olarak veya mevcut bölge mahkemelerinin parçası olarak, çocuk mahkemeleri oluşturmayı tavsiye eder. Bunun pratik gerekçelerle hemen yapılması mümkün değilse, Taraf Devletler çocuk ceza adaletiyle ilgili davalarda uzman yargıç atanmasını temin etmelidirler.

94. Ek olarak, gözetim, danışma ve denetim gibi uzmanlık gerektiren hizmetler, uzman tesisleriyle birlikte oluşturulmalı, gerekli olduğunda, çocuk suçlular için bakım ve tedavi merkezleri kurulmalıdır. Çocuk ceza adaleti sisteminde bütün bu uzman birimlerin etkinlikleri etkin biçimde koordine edilmesi, hizmetler ve olanaklar kesintiye uğramaksızın sunulmalıdır.

95. Taraf Devletlerin çoğundan alınan raporlar, sivil toplum kuruluşlarının, çocuk suçlarının önlenmesi kadar sistemin yönetiminde de önemli bir rol oynayabildiklerini göstermektedir. Bu nedenle Komite, Taraf Devletlere bu tür örgütlerin, kapsamlı çocuk ceza adaleti politikası geliştirilmesi ve uygulanmasına katılmalarını temin etme ve bunun için gerekli kaynakları sunma tavsiyesinde bulunur.

VI. Bilinç geliştirme ve eğitim

96. Suç işleyen çocuklar çoğu zaman medyada olumsuz biçimde tanıtılır. Bu, söz konusu çocukların – ve genellikle bütün çocukların – ayrımcı ve olumsuz bir biçimde tek tipleştirilmesine katkıda bulunur. Yasaları ihlal eden çocukların, olumsuz biçimde suçlu olarak sunulmaları, çocuk suçlarının nedenlerinin yanlış yansıtılması ve/veya yanlış anlaşılmasıyla da bağlantılıdır, ve daha sert davranılması eğilimini (sıfır hoşgörü, üç hata ve kapının önündesin, zorlayıcı ifadeler, yetişkin mahkemesinde dava edilerek ve başka ilkel cezalandırıcı tepkiler gibi) besler. Çocuk suçlarının nedenlerinin daha iyi anlaşılması için olumlu bir ortam yaratmak ve bu toplumsal soruna, hakları temel alan bir yaklaşım geliştirmek için Taraf Devletler, ceza yasasını ihlal etmekle itham edilen çocuklarla ilgili olarak gereksinim ve zorunluluk bilincini arttıracak, ÇHS'nin ruhu ve içeriğiyle uyumlu eğitim ve benzeri kampanyalar düzenlemelidirler. Bu bakımdan Taraf Devletler parlamento üyelerinin, STK'ların ve medyanın sürece aktif ve olumlu biçimde katılmalarını teşvik etmeli, ceza yasasını ihlal etmiş çocuklara yönelik, onların haklarını temel alan bir anlayış geliştirmek için bu kesimleri desteklemelidir. Özellikle çocuk ceza adalet sistemi ile belirli deneyler geçiren çocukların bu tür bilinçlendirici çalışmalara dahil edilmeleri önemlidir.

97. Çocuk ceza adaletinin kalitesi açısından, ilgili bütün görevlilerin, yasa uygulayıcılar ve adli makamlar dahil olmak üzere, genel olarak ÇHS hükümlerinin içeriği ve anlamı ile özellikle gündelik uygulamalar konusunda uygun bir eğitimden geçirilmesi gerekir. Eğitim, sistematik ve sürekli olmalı, yürürlükteki ulusal ve uluslararası yasal hükümler hakkında bilgiyle sınırlı tutulmamalı, aynı zamanda çocuk suçlarının toplumsal ve diğer nedenlerini, [azınlık ve yerli halklardan çocuklara ve kız çocuklarına özel bir ilgi ile] çocuk gelişiminin psikolojik ve başka yönlerini, gençlerin kültürünü ve dünyadaki eğilimleri, grup çalışması dinamiklerini, ceza yasasını ihlal eden çocuklara uygulanan önlemleri, özellikle adli kovuşturmayla başvurmaksızın alınan önlemleri de içermelidir (bakınız yukarıda Kısım IV, Bölüm B).

VII. Veri toplama, değerlendirme ve araştırma

98. Komite, başka oğelerin yanı sıra, çocuklar tarafından işlenen suçların niteliği ve sayısı, yargılama öncesi tutukluluk ve bunun ortalama süresi, adli yargılamaya başvurmaksızın alınan önlemler (yönlendirme), mahkum olan çocuk sayısı ve yaptırımların niteliği konularındaki en temel verilerin bile eksik ve dağınık olmasından derin kaygı duymaktadır. Komite, Taraf Devletleri, çocuk ceza adaleti yönetimi uygulamaları hakkında sistematik veri toplamaları, çocuk suçlarının ÇHS ilke ve hükümlerine uygun olarak önlenmesini ve uygun muamele edilmesini amaçlayan politika ve programlara geliştirmeleri, uygulamaları ve değerlendirmeleri yönünde ivedilikle hareket etmeye çağırılmaktadır.

99. Komite, Taraf Devletlere, çocuk ceza adaleti uygulamalarına ilişkin düzenli değerlendirmeler yapmalarını, özellikle alınan önlemlerin etkinliği, ayrımcılığa karşı önlemler, toplumla yeniden bütünleştirme ve suçun tekrarı vakaları gibi konuların, tercihen bağımsız akademik kurumlar tarafından değerlendirilmesini tavsiye eder. Çocuk ceza adaletinde ayrımcılığa varan yanlış uygulamalar, etkin yönlendirme programları veya yeni gelişen çocuk suçları gibi gelişmeleri konu alan araştırmalar, önemli başarı ve kaygı başlıklarını ortaya çıkaracaktır. Başta çocuk ceza adaleti sistemiyle belirli bir teması olanlar olmak üzere çocukların bu değerlendirme ve araştırmalara katılmaları önemlidir. Bu çocukların özel yaşantılarının ve yaptıkları işbirliğinin gizli tutulması hakkına saygı duyulmalı, bu haklar korunmalıdır. Bu açıdan Komite, Taraf Devletlere çocukların araştırmaya dahil edilmesiyle ilgili mevcut uluslararası kılavuz ilkelerden yararlanma tavsiyesinde bulunur.

